

Viața Românească

Directori: C. STERE și Dr. I. CANTAGUZINO

SUMAR

- M. Sadoveanu *Insemnările lui Neelul Manea (sfârșit).*
 N. Iorgovan *Cum era, pe vremuri, la noi în Bucovina (1818)*
 A. Vlahuță *Nunquam ridenti... (versuri)*
 C. Stere *Socialdemocratism sau poporanism?*
 St. O. Iosif *Tannhäuser, Act. I (traducere în versuri din R. Wagner).*
 Dr. Virgiliu Stănescu . . . *Idoile profesorului St. Ledur (incercare critică)*
 I. Al. Brătescu-Voinești . . *Din carnetul unui jurat (schilii).*
 C. Morariu *Viața Românească în Bucovina („Deșteptarea”)*
 Leandru *Scrisori din Ardeal (Organizarea partidului național, Serbările de la Băsești, Alegerea de la Beiuș, etc.)*
 Alexis Nour *Scrisori din Basarabia (IV. Presa noastră).*
 G. I. *Cronica Literară (Reportajul în literatură).*
 Dr. D. Călugăreanu *Cronica Științifică (Ultramicroscopul în biologie)*
 I. Botez *Cronica Pedagogică (Agilităția profesorilor secundari).*
 I. G. Duca *Cronica Externă (Vizitele Regelui Eduard).*
 P. Nicanor & Co. *Miscellanea.*

Recenzii: Ion Botez: „Casa din Museu”.—G. I.: Em. Gîrlău: „Prima durere”. Virgil Caraivan: „La sezătoare”.—I. S.: G. Antonade: „Uziniștea realistă” (Incercare de critică în sofică).—O. B.: Gaston Bonnier: „Le monde végétal”.—D. C.: Dr. I. N. Doma: „Tekir-Ohitoul, poemă descriptivă”. Iulic: „Tratamentul marin și balneocăminarea cu nămol”. Sublocotenent T. Paupel: „Povestire pe scurt despre Neamul Românesc”. Dr. V. Găină: „Admisibilitatea căsătoriei a doua a preoților din punct de vedere dogmatic, canonic și practic”.—M. C.

Revista Revistelor: Convorbiri Literare, Luceafărul, Junimea Literară, Viitorul Social, Economia Națională, La Nouvelle Revue, Mereure de France, La Revue Latine, Annales scientifiques de l'Université de Jassy, Revue de Métaphysique et de Morale, Nuova Antologia, Deutsche Revue, Deutsche Rundschau, Deutsche Monatschrift, Historische Vierteljahrsschrift, Contemporary Review, North American Review.

Mișcarea intelectuală în străinătate.

Bibliografie.

22 OCT 2019

I A S I

Redacția: Str. Română 4. — Administrația: Str. Manolescu 2.

1907

Viața Românească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.75. — Pentru învățători, preoți da sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 75 h. — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 80 de copci. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 25 h. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viața Românească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor : I. Agirbiceanu, N. Bațaria, G. Bogdan, Duică, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voinești, Vintilă I. Brătianu, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, I. Ciocirlan, V. Cioflec, N. D. Cocea, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, I. G. Duca, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, C. Hogaș, G. Ibrăileanu, St. O. Iosif, dr. S. Iimescu, V. Loichiță, E. Lovinescu, dr. I. Lupaș, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatlă, I. Mircnescu, S. Măndrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morfun, D. Munteanu-Rîmnic, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, locot. colonel Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrășcanu, Horia Petra-Petrescu, prof. univ. A. Philppide, prof. univ. dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, dr. St. Popescu (docent), Aurel C. Popovici, D. Popovici-Bayreuth, prof. univ. dr. G. Proca (O. Carp), dr. N. Quinez, Ioan R. Rădulescu, I. Raian, George Ranetti, I. Russu-Șirianu, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, Sever Secula, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, căpitan Alex. Sturdza, dr. D. Tatușescu, D. A. Teodoru, George Tofan, Al. Tzigara-Samurcaș, dr. Alex. Vaida-Voevod, Al. Vlăhuță, N. Volenti și alții.

Condițiile de abonare

IN ȚARĂ :

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 "
Un număr	1 leu, 75 b.

Abonații care nu-și vor plăti abonamentul până la 1 Iulie a. e.,

vor trebui să plătească în plus 4 lei pe an și 2 lei pe $\frac{1}{2}$ an. ca indemnizare pentru încasatori.

Pentru învățători, preoți de sat, primari și funcționari sătești, studenți și elevi, pe an 15 lei.—(Aceștia pot plăti în modul următor: la început trei lei, apoi cîte un leu pe lună cel puțin, până la achitare).

IN AUSTRO-UNGARIA :

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	1 cor. 75 h.

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane din patru în patru luni.

IN BASARABIA :

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE :

Pe an	92 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 25 b.

(vezi urmare pag. 3-a a copertii)

PT.

Viața Românească

22.OCT.2019

✓
✓ 35.635

BIBLIOTECA UNIV. PETRU MAIOR
PEDAGOGIEI IN LIMBA ROMANA
Iuliu Hațieganu - Marșul Școlii

Univ. "Petru Maior" Tg. M.

0868662613

TABLA DE MATERII

	<u>Pag.</u>
<i>M. Sadoveanu.</i> Insemnările lui Neculai Manea (sfîrsit)	145
<i>N. Iorgovan.</i> Cum era, pe vremuri, la noi în Bucovina (1848).	158
<i>A. Vlaluță.</i> Nunquam ridenti . . . (versuri)	178
<i>C. Stere.</i> Socialdemocratism sau poporanism?	170
<i>St. O. Iosif.</i> Tannhäuser, Act I (traducere în versuri din R. Wagner)	194
<i>Dr. Virgiliu Stănescu.</i> Ideile profesorului St. Leduc (încercare critică)	206
<i>I. Al. Brătescu-Voinești.</i> Din carnetul unui jurat (schiță)	218
<i>C. Morariu.</i> Viața Rominească în Bucovina («Desteptarea»).	222
<i>Leandru.</i> Scrisori din Ardeal (Organizarea partidului național, Serbările dela Băsești, Alegerea dela Beiuș, etc.).	229
<i>Alexis Nour.</i> Scrisori din Basarabia (IV, Presa noastră)	232
<i>G. I.</i> Cronica Literară (Reportajul în Literatură)	239
<i>Dr. D. Călugăreanu.</i> Cronica Științifică (Ultramicroscopul în biologie)	243
<i>I. Botez.</i> Cronica Pedagogică (Agitația profesorilor secund.)	249
<i>I. G. Duca.</i> Cronica Externă (Vizitele Regelui Eduard)	253
<i>P. Nicanor & Co.</i> Miscellanea	257
<i>Recenzii:</i> Ion Boteni: „Casa din Muscel“,—G. I; Em. Gîrleanu: „Prima durere“, Virgil Caraivan: „La sezătoare.—I. S; G. Antoniadă: „Iluziunea realistă“ (Încercare de critică filosofică),—O. B; Gaston Bonnier: „Le monde végétal“,—D. C; Dr. I. N. Dona: „Tekir-Ghiolul, studiu descriptiv și clinic. Tratatamentul marii și balneatiunea cu nômol“, Sublocotenent T. Pamfil: „Povestire pe scurt despre Neamul Românesc“, Dr. Vasile Găină: „Admisibilitatea căsătoriei a doua a preoților din punct de vedere dogmatic, canonic și practic“,—M. C.	264
<i>Revista Revistelor:</i> Convorbiri Literare, Luceafărul, Junimea Literară, Viitorul Social, Economia Națională, La Nouvelle Revue, Mercure de France, La Revue Latine, Annales scientifiques de l'Université de Jassy, Revue de métaphysique et de morale, Nuova Antologia, Deutsche Revue, Deutsche Rundschau Deutsche Monatschrift, Historische Vierteljahrsschrift, Contemporary Review, North American Review, Review of Reviews	291
<i>Mișcarea intelectuală în străinătate</i>	291
<i>Bibliografie:</i>	296

Insemnările lui Neculai Manea

(Sfârșit)

15 Iulie, 1893.

După iarna bântuită de umbre, sărbătorile primăverii mi se părură pline de tristețe. Prin suflet îmi treceau parcă plîngerî depărtate, cînd stam singur cu gîndurile și sloata tremura pluză de painjen la ferestre; năluca tragică a lui Ion Radianu deodată tresărea undeva într'un colț și mă privea cu ochii ațintiți; și-mi aduceam deslușit aminte de vorbele tremurate, mîhnite și răgușite din cea din urmă noapte a chinurilor lui; îmi aduceam aminte de îngropăciunea săracă, în fugă, într'o zi jilavă fără strălucire: eu singur mă strecuram, parcă rușinat, în urma sicriului, și popa Lefter era foarte grăbit, morocănos, nemulțămît de povara aceasta într'o zi de sfîrșit de iarnă!—Și cit de dureroși se făceau ochii umbrei dispărutului, cum mă priveau din colț—poate dinnaintea mea, poate din mine—cit de dureroși se făceau, și cum se cufundau după aceia în negura lor, tot mai slabi, tot mai depărtați, tot mai morți, cum se retrăgeau, cum cădeau în prăpastia veșnică unde nu mai sînt amintiri!

Numai zîmbirile primăverii și mirezmele liliacului mă scoaseră la lumină. Printre livezile inverzite, eșeam la marginea tirgului, spre dumbrava de mîsteceni, unde năvăleau de pretutindeni cîntări nedeslușite și adierile pămîntului umed, răscolit de plug. Nu găseam nici-o plăcere încolo, în veselia zgomotoasă a mahalalei, în hainele nouă și țapene ale bărbaților, în rochiile deschise ale cucoanelor și ale fetelor, în gălăgia copiilor, în cîntările tarafurilor de lăutari. Amintiri proaspete și vechi se amestecau: și mi se părea așa de grosolan, așa de fără rost risul acesta bolnăvicios! În mine se incubase un dezgust nemărginit!

Cucoana Smaranda Pacu părea a simți că 'n mine tremură o suferință. În scaunu-i larg, în cerdacul curat, în fața ogrăzii tăcute, se așeza domol cu vorbe rari și moi și începea să vorbească despre lucruri vechi, despre întîmplări din tinerețe, întîmplări fără însemnătate, în care se mișcau însă figuri și inimi liniștite.

Pe cind sfătuaiam noi așa, într'un rind, în ziua de Duminica Tomii, se deschise porțița de la uliță și intra Maria Cumpătă în rochie albastră închisă, o rochie care-mi părea mie că nu-i stă bine, prea strinsă pe trup, prea pentru vizite, și întovărașită de o pălărie care mi se părea că dă feței aceleia liniștite o înfașurare cam ciudată. În urma ei se strecură pe poartă, învîrtindu-și bastonul, Grigore Cumpătă, om tinăr încă, înalt, cu o față care privea cu foarte mare curiozitate înaintea-i. Cum mă văzu, Cumpătă își potrivi cu mănunchiul bastonului mustața neagră, își făcu ochii mai mici și-și pipăi repede marginea pălăriei.

Maria Cumpătă îmi înfașură cu liniște pe bărbatu-său, apoi, zîmbind ca unei vechi cunoștințe, mă întrebă de sănătate.

«Nu ne-am văzut cam de mult...» îmi zise, cu glasul limpede.

Grigore îmi mărturisi că de mult dorea să mă cunoască, că mă zărea de multeori cînd mă duc la școală: îmi aminti după aceea, cu citeva vorbe potolite, de nenorocitul Radianu; îmi întinse tabacherea, și 'n scurt început să-mi vorbească fără stînjire, cu gias plăcut, despre slujba lui. Trăgea adinc din țigară, zvrilea în sus fumul, în aerul limpede, și părea cu totul mulțumit și de soarele strălucit al primăverii, și de mine. Nevastă-sa se întrerupea din cînd în cînd din vorbirea cu bătrîna, ne privea pe rînd, asculta citeva cuvinte, apoi iar se întorcea cu liniște, și amestecîndu-și vorba ei cu a cucoanei Smaranda, prindeau să se mire orî să se linguiască de ceva.

«Eū, îmi zicea Grigore Cumpătă, sint un om care-mi place să trăiesc bine, vezi dumneata? La mine tutun bun, la mine o haină bună, la mine o mîncare ca oamenilor, asta îmi place... Să vii la noi odată, la masă,—dacă nu ți-a plăcea, domnule Manea, să nu-mi zici pe nume!

— Desigur, zise Maria întorcîndu-se spre noi; dumneata îți închipui că toată lumea nu mai poate după mușchiu împănăt și după răcitură de gîscă!...»

Manea începu a ride, înveselit.

«Da' cui nu-i place, frate, cui nu-i place așaceva?...»

Nevastă-sa îi zvrîli o privire fugară, apoi iar se întoarse spre cucoana Smaranda.—După un timp se scula, își cuprinse grăbita, cu stînga, rochia, și-și înălță umbrela: «Apoi de-acū ne ducem, am stat cam mult. Mai avem o mulțime de vizite...» Cu zîmbetu-i nesimțit, liniștită, mă mai privi, după aceea se întoarse domol și porni spre poartă, pe cînd Grigore Cumpătă îmi scutura cu tările mina și-mi mărturisea încă odată că foarte bine-i pare de cunoștința.

«Ei, acū l'ai cunoscut și pe odorul de nepot! zise după aceea cucoana Smaranda. L'ai văzut: băiat bun, băiat cu carte, nu-i urit, nu-i prost, îi place să trăiască bine,—dacă-i rău... Așa a apucat el din tinerețe! Umblă după toate ticăloșile și nevastă-sa șade singură cuc acasă...—Ce fată, ce fată de aur! urmă încet bătrîna. N'ai s'o cunoști că-i supărată, n'ai s'o auzi

murmurind... Ea zice așa: Eu tac și aștept... I-ai văzut: umblă, vorbesc... Și pe urmă se duce singură acasă, și nu se plinge nimănuia! Foarte cuminte! Eu stau citeodată și mă gîndesc cum de s'a ales așa... Și foarte deșteaptă, foarte deșteaptă! Ea mai mult tace,—da'-i foarte deșteaptă!—Așa a fost și maică-sa, Dumnezeu s'o erte, soră-mea... Pot să zic că ea cu bărbatu-său nici n'a trăit; dar și-a dus casa cu liniște, și avea numai pe fetița asta... Așa ca o umbră a trecut prin lume... Și a murit de lină...».

Bătrîna se opri o clipă, apoi sfîrși pe gînduri, gîndindu-se poate la mamă, poate la fată:

«Păcat de dînsa...»

Casa lor, a lui Grigore și a Mariei Cumpătă, se ridică chiar lîngă a bătrînei. Numai un zăplaz nalt, de scinduri vechi, le desparte. Gardul nalt desparte și livezile, care pe atunci erau albe de floare, în primăvară. La stradă, porțițile erau alăturate. Și din ziua aceia, cînd lui Grigore i-a părut bine de cunoștință,—de multe ori, eșînd ca să mă duc la gimnaziu, auzeam glas vesel lîngă mine, aproape:

«A! buna-dîmineață, cucoane Neculai! Buna-dîmineață!»

Mergeam cu el, cum merg ș'acuma, până la grădina publică. Acolo ne despartem. El se duce la prefectura lui, eu mă duc la școală. Nu prea avem ce să ne spunem. Citeodată îmi mărturisește groaza lui pentru un omor, pe care o gazetă îl povestește cu toate amănunțimile. Citește regulat o gazetă. De asta nu se poate lipsi: «O am în săltar, la birou... Cînd am o leacă de vreme, trag săltarul și mă uit întrînsa... Așa nici nu știu cînd o citesc...» Nu-mi displace însă omul. Merg cu el, îl ascult cum vorbește, totdeauna mulțămît, și glasul lui parcă-mi face bine.

Mi-a făcut și citeva mărturisiri.

«Acu' dumitale pot să-ți spun; dumneata ești om, se chiamă, superior... Dumneata înțelege foarte bine... Aici la noi, zice că sînt două partide. Vorbesc ei, se luptă, fac zvoană. Eu, om prost, pot să ți-o spun, nu-s. Eu dintr'odată am priceput că trebuie să fac cum e mai bine: eu sînt funcționar, ce pot face? Eu nu pot să fiu în opoziție... Cînd era Brătianu la putere,—ce? puteam să mă pun cu el? Acu', se chiamă, dacă-î Lascar Catargiu, să mă pun cu el? Eu cu guvernul, domnule Manea; noi sîntem funcționari, noi nu ne luptăm, noi nu facem politică... E-he! în vremea de azi nu se mai face politică... În vremea de azi nu mai ajungi președinte de tribunal precum a ajuns cuconu' Ilie Leonte, cu patru clase primare... Dumneata ce zici, domnule Manea? Nu-î așa?»

— Cum, cuconu' Ilie Leonte are numai patru clase primare?

— D'apoi cite crezi. Da' altfel, cite drăcii stie, rămîi crucit! Da' de asta dumneata ce zici, domnule Manea? Ce pot să fac eu, dacă-s funcționar?»

— Dumneata firește nu poți face nimica...

— Mielul blind suga la două oi, zise Cumpătă inveselit de răspunsul meu.

— Așa-i!» răspundeam eu; și parcă găseam firesc să mă amestec așa în toate nimicurile vieții unui funcționăraș. Dar Cumpătă îmi puneă întrebările așa, parcă ar fi vorbit de un război european.

«Eü m'am gândit așa, urmă tovarășul meu. M'am gândit să mă pun bine cu directorul nostru, directorul prefecturii. El a stat, pîn' acü, zece ani,—și cind a căzut Brătianu, a rămas la locul lui... El cu prefectul nostru ist nou e rudă... Iar dacă se 'ntimplă să se schimbe iar stăpînirea, iar nu-i pasă: domnu' Nastasachi e om frumos și ține foarte mult cucoana celuilalt prefect, care s'a dus, la dînsul!...»

Cumpătă incepu a rîde tainic. «Și eü am înțeles. Eü sechiamă că nu-s tocmai așa de... Eü am înțeles—și eü stătu foarte bine cu domnu' Nastasachi... Așa, noi sintem totdeauna la putere... Dumneata ce zici, domnule Manea? N'am dreptate?

— Ba da, ai dreptate...»

Îmi era rușine de răspunsul meu, dar ce puteam spune omului? Vorba a trecut, s'a dus,—și Cumpătă mi-a istorisit despre altele.

Cum mă despărțeam de el, îl uitam. Vorba lui se dusesse. El nu lăsa în mine nici-o urmă, nici c'o vorbă caldă, nici c'o privire deosebită. De dînsul cred că nimăruî nu-i poate fi milă: el e totdeauna mulțămît. El niciodată nu vorbește despre altceva, decit despre dînsul. Nimic din lume n'are rost, dacă nu-l privește.—Și totuși eü nu-l disprețuiam, totuși nu-l disprețuesc. Nu pot să am nici-o pornire cătră dînsul. Mai hotărîtă în simțirile ei părea nevastă-sa; mai hotărîtă îmi păru într'un rînd, pe cînd stăteam de vorbă în cîrdac, în lumina soarelui primăverii. Cucoana Smaranda, în florăria ei de dinaintea cîrdacului, umbla în toate părțile foarte harnică: potrivea trandafirii lingă bețele lungi, verzi, de care-i lega cu panglici colorate, și îngropa cu dragoste în țărina moale toate *fecitele*, toate micșunelele, toate florile ei dragi, cu care de multe-ori vorbea singură în tăcerea, odăii, în zilele mohorite de iarnă. Parizache o urinărea pas cu pas și ochii lui priveau cu luare-aminte cum minile ca niște pînișoare ale stăpînei lui sfărîmau bulgării de țărînă. Din cînd în cînd cucoana Smaranda, odată cu fumul, da drumul la vorbe blinde pe lingă mucul de țigară din colțul gurii, ș'atunci cățelul își filfia mulțămît tuilul cozii.

Maria sta cu horbota pe genunchi într'un jilt, aproape de mine, cu picioarele ridicte pe un scăunaș, ca să-i poată fi mai aproape rețeaua albă. Mina umbla iute, și inglița scînteia în răs-timpuri în lumina puternică a lui Maiü. Cum sta cu fruntea plecată, puful de deasupra buzelor pline, se vedea lămurit. Eü priveam așa la fața-i sineadă, ridicînd din vreme în vreme fruntea, de deasupra cîrței de școală.

Deodată simții că și-a ridicat ochii spre mine, ochi plini de un verde întunecat, plini parcă și de umbra sprincenelor groase, negre. Imi zise cu glasul liniștit :

«Te-am văzut dimineață, când ai eșit pe porțiță, odată cu bărbatu-meu...» Nu-î zicea niciodată Grigore; îi zicea totdeauna: bărbatu-meu. «Ce isprăvi ți-a mai povestit?»

Răspunsei mirat: «Nu mi-a povestit nici-o ispravă...»

Ea își plecă ochii asupra horbotei:

«Imi spune totdeauna când se întilnește cu dumneata... Zice că să te poftim odată la masă... Ce să faci dumneata la noi la masă? Să ți spue iar o mulțime de-ale lui? Eū nu-l ascult nici-odată.»

Eū tăcui. Incet, cu fereală, ea iar își ridică spre mine privirile și zimbii ușor:

«Eū știū la ce te gindești dumneata acuma...»

Nu știam ce să răspund. Incepu și eū a zimbi.

«Dumneata acuma te gindești la ce am spus eū odată astă-iarnă... Ce? crezi c'am uitat ce am spus? N'am uitat de loc. Dumneata înțelegi prea bine că altfel nu se poate să fie. Acuma te întilnești des cu bărbatu-meu: îți spune el vreodată ceva de mine? Nimica, niciodată. Sint foarte sigură. Absolut sigură. Nici eū nu simt nimica pentru dînsul. El totdeauna vorbește de dumneata, parcă i-ai fi prietin. Dar asta nu se poate. Eū înțeleg.—Nu-î așa că la asta te gindeai?»

Iar nu știam ce să răspund. Nu mă gindisem la aceasta.

«Eū m'am gindit așa, zise ea din nou, că dumneata nu trebuie să-ți faci o părere greșită despre mine. M-am gindit mai ales atunci cînd m-ai văzut la Paști. Ai să ne mai vezi de mulțori, căci trebuie să facem vizite, avem o mulțime de cunoștinți... Eū așa sint. Țin la lucrurile acestea, și țin să am liniște, de ochii lumii. Dar eū am băgat de seamă că dumneata ești altfel de om. M'am mai gindit c'ai putea să te înșeli asupra mea. Eū sint foarte hotărîtă. Mă gindesc mult, într'una, și pe urmă știū că altfel nu poate fi—și nu spun nimic. Tac. Dar hotărîrea mea e luată.»

Am avut un fior ușor, o neliniște nedeslușită. Nu înțelegeam de ce-mi spune lucrurile acestea Maria Cumpătă. Mă privea limpede, cu hotărîre, și zimbea. «De mine să nu-ți faci decit o idee, zise ea încet, numai o idee, dar foarte hotărîtă!»—Mă uitam la dînsa, cum sta iar aplecată cu luare-aminte asupra genunchilor, Așa aplecată șopti iar: «Nu spun nimica; de-obiceiū tac. Dar citeodată spun tot ce am de spus...» Prin nelămuritul acesta de cuvinte, deodată, fără ca să-mi dau seama, și fără să înțeleg, se strecura dela ființa care sta lingă mine un farmec, deodată, un farmec pe care nu i-l bănuisem, un farmec ciudat căre-mi tremura prin toate simțurile adormite. Deodată, în lumina mare a după amiezii, o umbră mi se puse pe ochi. Și deodată, după ce umbra se risipi, foarte deslușit simții cum o înfiorare mi se strecoară în toată ființa; și rămăsei cu ochii ferbinți pironiți asu-

pra Mariei. — Sta aproape de mine. Își purta repede brațul, mișcându-se toată, domol, avea o abureală ușoară de roșeață pe obrazul smead și ținea strînse buzele, cu hotărîre parcă.

Ea tăcea. Eu nu știam ce să spun; nici n'aveam în mine gânduri deslușite. Atunci, cîteva clipe, din ce spusese ea nimic nu-mi aduceam aminte, ca străină parcă îmi rătăcea prin minte o întrebare: de unde vine turburarea aceasta dintr'odată? Era o turburare ca o presimțire de spaimă. Foarte lămurit în clipele următoare *presimțirea* își făcu loc în mine. Ea stăpînea, ea alunga orice gând. — Pe urmă tresării:

«Domnule Manea, zicea bătrîna, mine n'ai să te superi dacă: ți-om aerisi și ți-om griji cite puțin prin odăi... Ca să meargă repede, are să-mi ajute și nepoata asta... In cîteva ceasuri am isprăvit...»

Uitasem pe bătrîna. O privii fără înțelegere deslușită; după aceia simții ațintită asupra-mi privirea tare și limpede a Mariei Cumpătă. Ridea cu bunătate, dar pe față c'o ușoară ceață de stînjire, de teamă.

«Ne-am înțeles încă de erî, zise bătrîna. Știi, noi vorbim de dumneata așa cite o leacă, da' să nu crezi că te vorbim de rău...»

Și după ce plecă Maria Cumpătă, până sara tirziu, până ce mă întinsei în așternut, rămăsei ca încovoiat asupra unui singur gând, care cerea o deslegare: ce se va întîmpla? — Ce este, acum simțeam bine; dar ce avea să fie se pîronea numai în întrebarea întunecată: ce se va întîmpla?

Am încercat să dorm și n'am fost în stare multă vreme. M-am ridicat din pat, m'am îmbrăcat; aveam de gând să es, pe urmă m'am așazat la geam și am rămas privind în livada luminată de lună. — Am deschis fereastra, — și dintr'odată în tăcerea ce mă impresura pătrunse înfiorarea tuturor frunzișurilor din împrejurimi. Parcă era un răsuflet moale, o oftare din vreme în vreme, și totuși peste toate plutea o liniște, o tăcere nesfirșită. Luna nu se vedea; lumina tainică parcă izvora din pămînt, ca un abur.

Inima parcă-mi bătea mai grăbit ca de obicei. Îi simțeam o zbatere tare și una incesată. S'acuma mă gîndeam. Nu pot să spun lămurit că mă gîndeam. Prin mintea mea nu treceau adevărate cugetări. Cîrmepe numai, din ce trecuse odată prin minte și prin suflet, se arătau o clipă, ca niște rămășiți necunoscute, și piereau, curgeau una după alta, cum curg frunzele de toamnă încet și neîntrerupt, una după alta, în amurgul sur. Ca la ogoierea unei suflări, curgorea lor se oprea, ș'atuncea, scurt, îmi puneam iar întrebarea mea și mă gîndeam la întîmplarea de peste zi.

Întrebarea îmi rămînea fără răspuns, dar un gând lămurit o întovărășea, și vorbeam în mine însumi: «Nu mai rămîne îndolia aici; de știut știu curat că 'n mine nu e dragoste pentru nevasta lui Grigore Cumpătă...» Nimic; dar absolut nimic, în

mine, în taina sufletului meu, a visurilor mele, nu se cutremurase: acolo rămânea pace adincă, liniște. Acum știam cu credință desevirșită că acolo nu pătrunsese decît o singură iubire, una, nesfîrșită ca o veșnicie, iubirea pentru ființa neînsemnată care trecuse ca o scinteioară prin lume și încă nu-mi zisese: tată! Atit. Atunci, o singură dată în viață, am simțit că tresare în mine, coarda necunoscută, mai mult decît cu bucurie și mai mult decît cu durere, fără legătură cu viața și cu moartea. Și deodată, o simțire,—nu-mi trecu prin ființă, ci mă învăluie lin, și părea de departe că vine, însă nu din spațiu, ci din timp, din ceia ce a fost odată, de pe mîhnirea unui mormînt uitat.

Și 'ndată tresării, acum cu toate simțurile, gîndindu-mă la un lucru vechiu și legîndu-l cu împrejurările ce veneau. Infiorarea de peste zi a întregii mele ființe, după vorbele, după privirile Mariei Cumpătă, parcă era o amintire a unei patimi vechi. Și dintr'odată îmi adusei aminte de ochii mari, lucitori și atîntiți ai Sofiei,—și o unda din aceeași simțire, de-atunci mi se scurse prin vine, moale, dureros. Asta încercam eu, și nu pricepusem dintr'odată. Ființa mea păstra amintirea boalei din tinerețe, a cumplitei boale de-atunci, iute, aspră, istovitoare.

Și stînd în fața luminei tainice a livezii, îmi ziceam iar, limpede: în mine nu este dragoste pentru Maria Cumpătă. Și iar frînturile de gînduri își luară zborul. Ș'acuma curgeau frunzele acestea pâlite una după alta prin lumina de amurgit a minții mele. Una după alta veneau suferințele vechi ale lipsurilor, ale foamei, suferințele care zdrobiseră tîria vieții mele. Veneau și suferințele liniștei, ale liniștei amare din ulița aceia, Dealul-Mărului, cu viața mormolocilor din balta noroioasă în care soarele bate numai pe luciul; veneau indoelile mele în fața grozavei adunături de oameni dela farmacia Filipovici; veneau icoane de demult, de demult, dintr'o altă viață, cu totul alta, și văzui și pe bătrîni, pe care nu-i mai cunoșteam, pentru care nu mai aveam nimic, numai o amintire, ca pentru niște locuri pe lângă care am trecut. La Radianu, mă gîndii apoi, la omul acela așa de grozav de nefericit, la omul care începuse ca mine, care-și uitase părinții, care trăise în viața în care trăiam eu și căzuse ca o pasere ostentă, înăbușită, pe luciul negru al unei mări moarte.

Și dintr'odată deslușit văzui în urmă și 'nnainte; văzui de unde am venit și unde mergeam. În trecut am suferit; în jurul meu am fost izbit de vedeniile unei vieți care neconținea mă nelinișteau; acum, după o viață în care n'am făcut nimic, văd că aș fi putut face ceva și n'am făcut nimic. Era ceva în mine și n'am putut da ce-aveam, nici iubirea, nici înțelegerea, nici mila. Era în mine o frîntură, ceva neîncheiat, ceva neisprăvit. Foarte lămurit vedeam asta, și n'aveam nici-o durere în nemișcarea mea. Vedeam pentru întăia oară ceva deslușit în mine, pentru întăia oară izbuteam să-mi dau bine, bine sama de ceva.—Și vedeam acum, vorbind cu mine însumi,—cu gîndul, fără cu-

vînt,—vedeam ce pot să-mi aducă zilele viitoare. Înspre ce trebuia să mă mișc? Ori spre Iliescu, spre tînărul Leonard Iliescu,—să tac în areopagul prostiei, să-mi încovoî spinarea și să mă strecor pe căi grabnice și piezișe... Iar simții că rivnesc ceva,—dela colegul acesta al meu, zimbitor și cu mustața rasucită. Dar mă mai așteaptă poate odaia rece, întunericul negru și nesimțirea celui care mi-a fost prieten și nu mai era. Poate mă așteaptă o nouă viață fără rost, o căsnicie, de zile și de clipe chinuitoare, o zbatere, care-mi dovedea, înțelegeam ș'acum, că zădarnic stăruesc în viața aceasta neluminată de nici un ideal. Și mai era ceva,—mai era un întuneric de care se îngrozea fiecare părticică a ființei mele. Cu nici un preț nu puteam încă să-mi inchipui că s'ar putea să trec din ce sint, într'o nesimțire veșnică și o risipire a întregii ființi. Dintr'odată mă simții atins de aripa neliniștei, aripa cea neagră și cumplită!—Și, cașicum ar fi filfiit în adevăr spre mine, gândurile iar mi se fărîmară; oftai ușurat, și crimpee, crimpee curgeau fără rost și fără legătură.

Nu știu cît am stat așa; aminte nu-mi aduc cînd anume m'am dezbrăcat iar și m'am culcat.—Cînd m'am trezit, dimineața, neliniștea nu pierise din mine. Ceva greu îmi rămăsese în cap, ceva nedeslușit—din trecut, din patima istovitoare de demult, din golul adînc ce mă împresura, din sfîrșitul lui Radianu,—și cînd năvăli soarele pe ferestre și mă orbi, simții bucurie—ca un laș—că fug în întunericul lor umbrele acestea chinuitoare. Mă îmbrăcai repede și deschisei cartea... Grija aceasta a lecției a fost foarte tare totdeauna la mine. Cu creionul în mînă, încordat, rămăsei numai cu-ale mele, cu grijele școlăiei.—Dar cînd mă întorsei, înainte de amiază, rămăsei increment în prag. Uitasem de ceia ce-mi spusese în ajun cucoana Smaranda. Maria Cumpătă umbla ușor, printre jilțurile mele, pe lingă cărți, printre toate ale mele cu care mă obișnuisem, și orînduia, întinzînd ușurel, cu fereală, mîna cu degetele întinse, strînse. În clipa întâi nu mă zări. Nu mă simțise. Ș'am stat privind-o, cum se mișcă lin, cu ochii întunecați sub sprîncene groase, cu rumeneala-i ușoară, fără zimbet, cu buzele ușor deschise, ca să primească parcă din grădina miros proaspăt, cald și dulce, care adia prin ferestrele deschise. Era îmbrăcată în rochie de culoarea toporașului; avea ș'o floare în păr, un trandafir mărunt, nedesfăcut încă bine. Părea mai tînără; parcă atunci o vedeam întăia oară; și mi se părea ciudat că umbla prin odăile mele.

Cînd se întorse și mă văzu, își lasă deodată brațele în lungul trupului.

«Am isprăvit, îmi zise domol; abia ai plecat la școală și ne-am și apucat repede, am deschis ferestrele ș'am scos tot afară... Repede-repede am isprăvit... Și pe urmă mătușa a avut o leacă de treabă ș'a eșit... Chiar acî voi am să mă duc și eu... Nu știam că ai să te întorci așa de degrabă... Am isprăvit. Ai o mulțime de cărți. Așî avea ce citi, dacă mi-ar plăcea...

— Cum? zisei eu, nu-ți plac cărțile?

— Nu, n'am citit decit odată, una,—și nu mi-a plăcut. Am mai cercat... N'am putut să citesc niciodată...»

Eu am intrat în odaie; mi-am pus pălăria și pardesiul la locul lor; m'am uitat pe ferestre. Ea voia să plece.

«Am avut o vreme tare frumoasă azi...»

Cu vorba aceasta vroiam s'o mai opresc. Gîndul și vorba dintr'odată îmi veniseră,—îmi veniseră la privirea iute, puternică o ochilor ei.

Ea se răzîmă de masa lingă care o găsisem cînd intrasem. Avea ceva de spus, vedeam bine, din stînjeneria cu care deodată întoarse ochii căutînd ceva. Dar stînjeneria dură numai o clipă.

«Ce voiai să-mi spuî erî?» întrebai eu deodată, pe neașteptate. Fără să vreaî întrebasem.

Maria Cumpătă sta liniștită la locul ei. Iși lăsă ochii în jos, apoi și-i ridică încet: parcă erau negri, așa de întunecați erau.

Șopti, privindu-mă țîntă:

«De ce mă 'ntrebi? Nu știu de ce-am vorbit așa. Nici nu-mi mai aduc aminte ce-am spus... Ți-am spus că am hotărît în inima mea cu tărie ceva. Eu nu știu cum să vorbesc, sint o biată femeie; spun cum mă pricep. N'am cunoscut nici lumea; nici carte n'am; n'am fost nici fericită, nimica; eu cred că dumneata ai înțeles care-i hotărîrea mea... De ce te uiți așa la mine?...»

Dintr'odată i se lumină fața, parcă i se umpluse de luci-rea ochilor. Și dintr'odată mi se puse perdeaua de negură pe ochi. Mă apropiai de dînsa fără să-mi dau socoteală; o apucaî de mînă. Tresări. Dar nu-și trase mîna. Îmi cuprînsese și ea degetele și mi le strînsese cu tărie. Apoi mă lăsă la locul meu, ameuțit, și se repezi spre ușa, se strecură mai curînd, cu repezi-ciune aprigă.

«Mă 'ntore», șopti ea scurt.—Și rămăseî tremurînd cu o învăluire turbure a simțurilor. Nu m'am mai gîndit la nimic; n'am auzit ce-mi spune, lung și incurcat, vizînd, dînd din mină, cucoana Smaranda Pacu, nu știu ce i-am răspuns eu.

Îmi spusese că se întoarce și eu o așteptam. Nu venea însă, și simțirea bolnavă și dureroasă creștea,—mă chinui după-amiaza toată, și în amurgul ne'ămurî. și, încet-încet, în înserarea caldă, prin care pătrundea răsuflarea livezilor.

Știam însă că trebuie să vie. O așteptam, ș'acuma, de la o vreme, cum creștea, creștea întunericul, iar veneau gîndurile și judecățile nopții trecute, risipite, învălmășite, cu indoeli, și cu lămurirea tainică ce mi se strecura și chema prin suflet: nu poate fi vorba de dragoste. Îmi repetam vorbele, mi se păreau lămurite, și n'aveam indoială asupra lucrului acestuia, și nu mi se părea curios că n'am indoială asupra lucrului acestuia și totuși aștept; cînd o lucire, de lună parcă mă trezi din amorțirea care mă grămădise pe pat în fundul odăii; și deodată scîn-

teiară ochii Mariei lângă mine; și prin întunericul ușor o văzui, o simții cu cutremur, cum se apleacă, cum îmi cuprinde tâmpilele în palme, cum mă privește drept, tăcută, cu răsufierea oprită.

.

1902. Toamna.

Uitasem aproape caetul acesta. De nouă ani stă în fundul unui săltar; aș început să i se îngălbenească foile, a început a avea un miros ciudat, de lucru mort.—Dar mai degraba socot c'am vrut eu să-l uit: întâmplările însemnate în el sînt triste, ca orice poveste de demult. Și între ceia ce am scris și între ceia ce mă impresoaară îmi pare că n'ași mai putea face o legătură firească.

Cu totul, cu totul deosebită mi-a părut dintr'odată viața și lumea, începînd dintr'o anumită vreme. Singurătatea mi s'a umplut; o prietină bună de fiecare clipă alunga umbra odăii, cu zîmbetul ca o lucire venită din înălțime, cu ochii liniștiți și blajini. Simțirea ce am pentru Maria Cumpătă e cu totul, cu totul deosebită de iubire.

Mai ales decînd a murit bătrîna, cucoana Zamfira Facu, și de cînd am cumpărat eu casele acestea, decînd am făcut porțița prin zăplazul nalt, viața mea a început a curge foarte orînduită și liniștită. Nu pot să mă lămuresc bine. Ași putea parcă zice că traiul meu nu era de pe-atunci decît o urmare a Mariei. Nimic nu se mișca la mine fără știrea ei; în fiecă clipă deschidea porțița și pășea domol, ușorică, spre odăile mele. Intra abia simțit, îmi făcea un semn încet să nu mă turbur de la masa mea, sau de pe patul meu, unde citeam, și prindea să cerceteze în juru-mi. Un lucru trebuia așezat mai bine; perdeaua dădea drumul la prea multă lumină; în zilele ernii soba nu era bine încălzită; se învîrtea liniștită în juru-mi ca 'n casa ei, apoi mă vestea cu același suris totdeauna:

«Azi ți-am făcut o mîncare bună, care-ți place...»

Citeodată după amiaza, cînd n'aveam clas, citeodată seara, venea și se așeza lângă mine, mă săruta deodată, mă cuprindea și se alipea de mine. Numai atuncea glasul ei încerca o coborîre ciudată și ochii senini sclipeau ca 'ntr'o negură pe fața ei. Fără zguduirii prea mari se petreceau de altfel toate.

Fără teamă așteptam zilele ce-aveau să vie. Se făcuse senin în juru-mi și pricepeam mai bine ce mă impresura. Pricepeam cele mai multe lucruri.

Pricepeam de pildă că viața aceia pe care o duceam nu se putea să fie altfel, cum nu se poate nici acum să fie altfel. E ca un fel de drept al meu; e și ca un fel de datorie. Foarte lămurit după aceia înțelegeam că sînt ferit de orice necaz. Gri-

gore Cumpătă nu putea niciodată să bănuiască ceva. Anume de ce nu ştiu, dar ştiam foarte sigur că nu poate bănuî nimic. Maria avea glasul așa de hotărit și de limpede, privea așa de pătrunzător în juru-i, avea o tărie așa de mare în tot ce făcea, — încît bărbatul ei nu însemna nimic, bărbatul ei părea un străin, care șade pe un colț de scaun. El își avea mulțămirea lui, și Maria i-o da cu prisosință, căci acuma avea de unde: la masa noastră era bielșug, și omul era mulțămit:

«Știi că-ți spuneam eu, domnule Manea, că face niște bucate strasnice...»

Toată viața lui numai într'aceasta se mărginea acuma. Dacă pe lângă tutun fin, avea și de gustat ceva «cu totul plăcut, cu totul bun», nu-i mai trebuia nimic. Viața lui de hoinar se isprăvise, se micșorase într'o slăbiciune pretimpurie. Îmi vorbea domol și așezat, la masă, despre prefectul lui, despre lucrările-l nenumărate de la birou, pe urmă își răsucea țigara cu tact, cu mulțămire adincă, și aștepta cafeaua. Altceva nu însemna. Își lua pălăria și bastonul și eșea. Și cum inchidea ușa, Maria se ridica de la locul ei, se apropia de mine, mă săruta încet pe un obraz și-mi șoptea lin, cum ar vorbi unui copil:

«Să-ți fie de bine, dragă...»

Mă privea după aceia un timp; și începeam a vorbi despre întimplări, despre afaceri, — și era bine și liniște în jur. Eram singuri și nimenea nu ne turbura.

Mai ştiam iarăși lămurit că toată ulița Dealul Mărului vorbește; dar ştiam iarăși lămurit că aceasta nu înseamnă nimic. Aceasta a fost și aceasta este.

Și casa mea, ca și a ei, are acuma o cunună de ederă pe sub streșină, și ghiveciuri de flori în geamuri. Dinnaintea cerdacului florărie, și 'ncolo, spre poartă, iarbă deasă și moale. Porțița de la zăplaz stă totdeauna deschisă. Copiii vin foarte des pe cărarușă, ținindu-se de mână și tropăind grăbiți. Amîndoi sînt bălanî și sprincenați. Sînt copiii mei, mi-s dragi negreșit; totdeauna mă bucură cînd mă strigă cu glasuri argintii și mi se sue pe genunchi. Cel mic încă nu vorbește lămurit, dar cel de șase ani, Fănică, e foarte îndrăzneț și strigă cit ce poate: «Domnule Manea! ne-a trimis mama la mata. Zice că nu mai poate de răul nostru.» Mezinul, Culaî, se uită cu admirație la cel mare, — și tustrei ridem totdeauna cu veselie. Și totdeauna se arată la porțița deschisă Maria și ne face semn amenințător cu degetul. Mi-s foarte dragi amîndoi copiii.

Cînd stăm singuri și vorbim despre ei, Maria îmi zice cu liniște:

«Aū ochii tăi... albaștri Amîndoi băeții aū ochi frumoși... — Dar și Cumpătă are ochi albaștri, — și Maria îmi răspunde, la întimpinarea mea, cu zîmbetu-i liniștit: «Nici nu trebuie să fie altfel. De ce să aibă indoeli? Eu sînt foarte mulțămită că și el are ochi albaștri». Și 'n adevăr e mulțămită, o spune cu toată.

inima și se alătură de mine, mă cuprinde de după cap și-mi sărută ochii.

Viața aceasta mi-a vindecat neliniștile, s'a astupat toate cărările care duceau odinioară la trecut; a slăbit și răsunetul lumii inconjurătoare. Nici spre deputatul Leonard Iliescu nu mi se indreaptă rivniri ascunse, nici știu dacă mai viețuește minanatul și nobilul bătrîn Ilie Leonte; știu numai că boala de stomah a directorului nu s'a vindecat: risul i s'a făcut mai oțărit și dinții ascuțiți totdeauna i se descopăr cînd ride. Nu vreau să mai știu nimica despre lume. Totdeauna mi se pare că am visat eu un colț liniștit, departe de zbuciumarea vîforului omenesc. Eu singur n'am putut să-l găsesc; dar pe o cărare necunoscută m'a dus înspre el Maria Cumpătă. În liniile zile de vară, cînd nu-i în livezi nici-un zgomot, stați așa, într'o odihnă dulce a trupului și a minții. Nu mă gîndesc la nimic; stați așa cu mulțămirile mele; și abia aud ce-mi spune cu glasul monoton Grigore, care a venit de la cancelaria lui cu gust de palavre.

Am răsfoit cu o strîngere ușoară de inimă foile din urmă, foile îngălbenite și triste în care am scris de multe ori parcă cu lacrimi și cu singe. N'am citit cu luare-aminte; mai mult am bănuit ce-am spus odată așa de mult, așa de des, așa de mărunț, filă după filă,— un caet întreg. Și nu știu de ce am rămas așa de gînditor în începutul acesta de toamnă, și am pornit deodată pe cărarea de la fundul grădinilor țirgului, la deal, pe lângă dumbrava de mesteceni, spre țintirim. Vremea era lină, cerul nesfîrșit, fără nici-un nor; dumbrava dormea parcă în ziua aurie și două mierle se alungau printre trunchiurile văruițe, cîrînd încet, din gușă. Printre păiuș, pe cărare, pe lângă cîmpuri de trifoi pline de canafurile rotunde, roșii-închise, ale florilor, m'am dus pînă la țintirim și acolo m'am oprit lângă mormîntul lui Radianu. Numai eu știu unde-i mormîntul lui, într'un colț, în iarba naltă, năpădit de flori sălbatice. Cu adierea slabă a unei neliniști m'am oprit, și au început a-mi veni încet-încet, din trecut, amintiri,—care-mi treceau prin suflet ca niște învăluiri. Nehotărîte intrau în mine, mă atingeau cu aripele lor de negură, și se duceau. În cimitirul îngrădit cu gard vechiu, împresurat de plopi subțiri care-și adună ramurile în lance spre cer, am stat o vreme împresurat de liniștea mormintelor necunoscute; și 'n juru-mi, printre tufele sălbatice, umblau în zboruri nehotărîte fluturi ca petale albe dintr'o floare desfoiată, risipite și purtate de un vînt nesimțit.

Cînd m'am întors acasă, amurgul cucerea livezile, și în jilțul meu cel foarte vechiu m'am așezat singur; și în neliniștea nehotărîtă, aburirea din trecut parcă trezea spuza de pe alte neliniști mai proaspete. Stăteam singur cu ochii ațintiți în întunericul ce mă împresura,—ș'atuncea nu știu cum s'a făcut, parcă m'am înfățișat eu înainte-mi, acolo, lângă jilț, și eram numai ca o umbră. Era o umbră acolo și-mi vorbea, dar n'auzea decît sufletul meu. Și eu nu răspundeam.

«Am să te întreb un lucru, îmi șoptea. Ai înțeles bine tu, ai pătruns bine pe ființa aceasta care vine în patul tău, care-ți stăpânește simțurile și a clădit zid în juru-ți?—N'ai să-mi poți răspunde. Nici eu n'o să te pot desluși. Indoiala este indoială și'n lumea umbrelor. Dar am să te mai întreb un lucru: dacă ți-a venit vreodată în suflet altă indoială: dacă ți-ai oprit privirile vreodată asupra lui Grigore Cumpătă cu stăruință, asupra bărbatului pe care-l înșeli. Ar trebui poate să deslușești un lucru ciudat: dacă omul acesta *știe* ceva... Căci poate nu știe și nu va ști nimica niciodată... Dar iarăși poate *știe*: și aceasta e cu totul, cu totul de samă, pentru înțelegerea și pentru sufletul tău.

Dar mai este ceva, urmă umbra cu taină, privindu-mă neclintită. Tu ai doi copii, care nu-ți zic ție tată. Asta nu înseamnă nimic până aici. Să zicem că ei zic *tată* omului pe care voi îl disprețuiți acuma. Să zicem. Omul acesta minincă bine, hea, se îngreuiază din ce în ce mai mult și se întunecă, și copiii care poartă numele lui vor crește. Îți vor zice totdeauna: domnule Manea, și te vor respecta; te vor impresura totdeauna și-ți vor zimbi cum îți zimbeste mama lor, pe cînd celalalt va sta în umbră și va dormita. Dar iată, într'o zi, un copil înțelege. Pe urmă înțelege și al doilea. Amîndoi *înțeleg* foarte deslușit tot ce s'a petrecut și se petrece în jurul lor... A! Inchizi ochii, și ți se par lucruri de necrezut acestea, orî ți se par lucruri depărtate... Nu,—vor ști, despre asta să n'ai nici o indoială!... Atuncea cum va tresări zguduit sufletul lor, cum se vor cutremura?... Ce zici despre acest lucru?... Il vezi foarte deslușit și dumneata, nu-i așa? Poate nu te-ai gândit la toate acestea; dar poate ți-a-ai adiat, așa, neliniști prin suflet, și de-aceia te gîndeai azi la mormîntul nenorocitului, te gîndeai la o vorbă a lui, care, crede-mă, nu e tocmai lipsită de adevăr...»

Eu mă gîndeam la vorba lui Ion Radianu, infricosat: Vezi tu, dragă, citeodată viața noastră e foarte tristă!—Și umbra dintr'odată se mistui suflată parcă de un glas domol și blind pe care-l cunosc așa de bine, glasul Mariei:

«De ce stai, dragă, prin întuneric?...»

Sta dreaptă înaintea-mi și mă privea cu luare-aminte; apoi avu un ris încetinei:

«Îți sticlesc ochii... Altfel nici n'ași ști bine unde ești...»
Și'nainte de a mă atinge mina-i ușoară, am avut fiorul cunoscut al mingierilor ei.

Gîndurile citeodată aduc mîhnire. Citeodată aduc muștrări, citeodată aduc adierea morții. Dar și neliniștile acelea ale umbrei trebuie să fie ca ale morții. Trec. Și, altfel, nu pot zice că nu sint fericit.

Mihail Sa doveanu.

Cum era, pe vremuri, la noi în Bucovina.

(1848).

..... Nu-i mult de atunci: vor fi vr'o șasezeci de ani. Și acum mai aflu încă bătrini de aceia care au văzut, cu ochii lor, acele vremuri de grea cumpănă prin care a trecut mult încercata noastră țară. Dar tinerii — oameni noi pe acest pământ vechiu — nici nu visează de suferințele strămoșilor noștri, căci prea ușoară e viața de acuma și prea sint multe ale ei momene.

Era pe vremea cind nu se'ncuibaseră atitea mode nici sărăcie strașnică; cind țăranul era iobag ca și acuma, și totuși nu apuca calea grea a pribegiei spre America; nici despre deputați democrați sau naționaliști nu se vorbea, care, de drag ce li-i poporul, îl restignesc; ei erau deputați țărani — care învățaseră buchile dela dascălii ambulanti ce pribegeau pe la rezeși din casă în casă — și totuși au desrădicat boerescul, iar în sfatul împărătesc dela Kremsier, au vorbit cu atita dragoste și căldură despre durerile țăranimii împilate, incit toate gazetele nemțești și „*Bucovina*“ fraților Hurmuzachi scrieau că «deputații țărani din Bucovina își cunosc chemarea.» — Nici poșta îndăminoasă ca acuma nu se pomenea, nici drumuri de fier, care să aducă strainii în țara noastră; dacă aveai de trimis vești la prieteni din țări străine, le trimeteai prin curieri sau ștafete. Acestea erau niște căruțe cu două roți înalte, trase de cai iuți și pietroși, care țineau lungă vreme la drum. În căruță, deasupra lăzii cu răvașe, ședea curierul, pe pieptul căruia atârna arciș o goarnă cu canafi și găitane negre-galbene, care sint colorile împărăției. Alătura de curier ghemuit într'un colț, îi ținea tovarășie un soldat înarmat până'n dinți, care era pus spre paza scrisorilor și a banilor, căci era mare primejdie să treci pe acele vremi prin codri și zăvoae pustii. Cail porneau la goană pe drumul de țară plin de hirtopi, iar curierul sufla în goarnă, ca să se ferească oamenii, și cu toate aceste se'ntimpla să fie zdrobiți călătorii ce nu se dădeau repede în lături. Cale de o poșta, adecă cît putea alerga o ștafetă până să obosească cail, se afla o stație. La stația poștei era han pentru călători, grajdiuri pentru cai proaspeți și locuința postășului. Aici dehămau cail cei vlăguiti și luau alți olăcari, împărțeau și luau scrisori și imbucau ceva pentru drumul cel lung. În Suceava era poștăria Popovicioaia, o văduvă bogată și frumoasă, care avea poșta lingă biserica unită, două hanuri alătura și grajdiuri pentru vr'o treizeci de cai, frumoși și grași cum e linul.

Birjari cu trăsurile arcuite nu se aflau în Suceava, tot așa în toată țara Cordonului; de plecai undeva la drum pe vreme mai lungă, năimiai un Jidov prăpădit—căci ei singuri erau cărăuși—cu o haraba hribuită, trasă de doi cai slabi prin care trecea vîntul, și acoperită cu o covergă veche, afumată. În coșul harabalei puneai fin sau paie, ca să nu te scuture așa de tare „rădvanul“, te rugai lui Dumnezeu să vii înapoi cu ciolanele întregi și haide băete, căci bun e Domnul și meșter dracul.

Dar să fi avut graba cea mai mare, trebuiai să te supui toanelor cărăușului tău, căci îndată ce însera și-l prindea sabelul pe cale, să-l fi tăiat pe jupin și nu se mișca din loc. Dumnezeu alui se oprea într'un sat sau la vr'un han jidovesc din cîmp, își făcea rugăciunile de seară și apoi se culca; iar ție nu-ți rămînea alta, decît să înjuri toți patriarhii și bătrîni poporului lui Israel. Începînd cu Avram și sfîrșind cu rabinul dela Sadagura.

Orașul Suceava nu era așa ticsit de Jidovi ca acuma, căci pînă la anul 1848 n'aveau drepturi ca ceilalți supuși ai împărăției. Ei locuiau separați de ceilalți țigoveți, în cartierul lor numit «*Ghetto*», unde mișunau ca viermii. La serbători îmbrăcau bărbații caftane lungi, iarmurcă de mătasă și pălărie de catifea, iar în picioare pantaloni strîmți pînă la genunchi și colțuni albi. Fetele purtau cordele cusute cu fir de aur și argint, cațaveică cu blană, iar pe cap, dela tîmple'n sus, aveau niște coarne de argint groase de un deget și lungi de o șchioapă; grosimea și lungimea atirna dela avuția fiecăreia. Astfel îmbrăcați ieșeau în Sabbath sau în zile de serbători la primblare pe stradă. Semnele pînă unde aveau dreptul să se primble, erau sirme de acurmezisul străzii, adecă un fel de barieră. Și acuma se mai văd în Suceava scîrnele acele, și anume pe ulițele ce duc spre satul Bosanci, mahalana Arenilor, mănăstirea armenească Zarnca și gara Ițcani.

Partea țîrgului despre asfințit și miezul nopții era cartierul Armenilor, pacinici, care aveau case cu cerdac dinainte și fete oacheșe și frumoase; ei erau negustori chiaburi și isteți, mai ales băcani cu prăvălii în vatra țîrgului. Unii țineau și hanuri, precum și cofetării întocmite după gustul vremilor acele, unde vindeau înghețată, șerbeturi și plăcinte turcești, rahat, alviță, dulceață și alte bunătăți. Ei singuri mai păstrasera vechiul port al ișlicelor, mari cit o hanită, de aveau ce face haz țigoveții romîni; se'mbrăcau cu giubea și antereu și încălțau țîrlici pe picioare, iar Armencele mai țineau în modă neîndămînosul crinodin, ce'nfoia rochia ca o turlă de biserică. Pacat că această nație de oameni, cu care se'nvoiau Romîni atît de bine, s'a stîns încetul pe'ncetul, așa că acuma se află numai vr'o cincisprezece familii în vechiul lor cartier; mulți au sărăcit și pribegit din pricina vestitelor incendii ce au pustiit «țîrgul» armenesc din Suceava în mai multe rînduri.

Romîni erau breslași, bogați și ei, cu locuința în vatra țîrgului, nu ca acuma în mahalale și suburbii. Portul lor era ase-

mine cu cel al Armenilor, afară de işlice. În mahalaua Cutului, de lângă Areni, ei lucrau pământul și erau jobagi ca și țărani. De-o parte, cam pe lângă biserica vechei mitropolii unde se păstrează moaștele Sfântului Ion celui Nou dela Suceava, erau împărășiate și vr'o douăzeci de *fumuri* țigănești, în care trăiau fierarii și lăntarii tirgului. Nemți erau puțini și mai toți funcționari.

Paza tirgului era incredințată desetnicilor (polițiștilor) înarmați cu săbii și sulii, iar la țară țineau ordine în public vatamanii (jandarmi călări). Pentru ținutul Sucevei se alegeau numai doi vatamani: pe la anul 1848 erau rinduiți feroșii Budean și Rot, care era Neamț; aceștia cutrierau călări, zi și noapte, prin toată împrejurimea Sucevei, ca să pedepsească cu bătaie pe clacășii ce nu ieșeau la robotă și să bage hoții în fiere. Purtau la oblic două pistoale grele ferecate în alămuri galbene, la sold aveau sabie și-n spate pușcă lungă cu cremene. Dimpreună cu mandatarii, care erau notarii de la sate, băteau pe țărani la scară cu harapnice de piele, încit sfășeau bucăți de carne de pe trup și veneau cîinii să lingă singele de sub scară.

În Suceava oamenii trăiau în pace și se'nvoiau bine între olaltă; dar în anul 1847 nu se făcuse pîne în țara întreagă și de aceea era mare groază de foamete. În anul următor dădu o secetă cumplită, de secară toate izvoarele și fîntinile, pană și cea dela Areni, dimpreună cu șipotul orașului a cărui apă vine pe sub pământ tocmai de pe dealul Tătărașilor. Mai rămăsese numai fîntina din ograda mănăstirii Zamca, cu apă destulă și rece cum nu află pe toate meleagurile acele. Pe cer se iviră semne: stele cu coadă și pinze de foc ce fluturau noaptea dinspre asfințit. Zodierii și vracii, care totdeauna au înfricoșat lumea cu porogăniile lor, ziceau că au să vie peste țara multe plăgi: lăcuste, foamete, boale și la urmă chiar resboi. De astă dată li s-a implinit proorocia.

Deodată cu vînturile cele calde, ce băteau din jos, veniră roiuri mari de lăcuste. În ziua cînd s-au ivit, era o arșiță grozavă, de nu puteai merge desculț pe drum, căci te frigea colbul. Iată însă că fără de veste se întunecă soarele deabinele, iar oamenii auziau prin vîzduh pîriri ca de trestie uscată cînd o calci cu piciorul: pe sus treceau nourii grei de lăcuste înspre văile Siretelui, Prutului și ale Nistrului, unde au ros alături cu pământul cele din urmă rămășițe de holde. Pe țărinele Sucevei nu s'au lăsat, căci sburau prea sus, numai cele obosite de'ndelungata cale peste țări și ape, căzură la pământ. Oamenii le luau în mînă, privindu-le cu mirare, căci pe aripele lor aveau niște semne ciudate. Toți ziceau că-s slove; unii, mai fricoși și biseri-coși, credeau că sînt slove trimise din cer ca să se pocăiască oamenii; alții iară, care auzeau și toaca'n cer, socoteau că-i o scrisoare dela vr'un neam de oameni, căci ziceau ei: pe podul pământului sînt multe feluri de nații și limbi, și anume, în toată lumea sînt șaptezeci și șapte și jumătate de nații: șaptezeci și șapte sînt nații întregi ca și noi, iar jumătate de nație sînt Ți-

ganii. De aceea oamenii căutau cărturari bătrini să le deslege slovele acele; și cine era mai iscusit carturar în Suceava, decît Serafim Cărășel, diacul dela biserica Sfintului Nicolai, care, «știa limbă» și ținea gazetă? Umblase lumea în lungiș și-n curmeziș, cînd fusese douăzeci de ani cătană la împăratul; a fost cu Napoleon împărat în țara Moscalului și a Prasilui, apoi se bătut în oastea împăratului nemțesc dela Beciu cu Franțujii, ba fusese chiar și în Paris. Dar Serafim era un pezevenchiu și jumătate, care știa să scape din incurcă, spunînd că nu-i biné de cercetat voința lui Dumnezeu și că el se teme să nu-l trăsnească din senin, dacă va deslega slovele cele ciudate.

Din pricina secetei—cîci nu plouase de lungă vreme—și a lăcustelor, isbucni o foamete cumplită. Mai ales în nordul Bucovinei oamenii mînceau acum de luni întregi mămăligă cu jir măcinat și amestecată cu rugumătură de fereștrău. De băut beau apă fiartă cu ciocani de păpușoi. Zile întregi rătăceau pe cîmpi după macriș și prin păduri după jir. Mai tirziu, cînd bîntuia resboiul între Unguri și împăratul, se urcase prețul bucatelor grozav de mult, și era și lipsă de bani, căci „toți banii de aur și de argint erau trimiși în țara Talianului și la Unguri” cum ziceau bătrînii. Nici bani mărunți nu erau în țară. Pe atunci umblau niște bancnote de hîrtie în preț de un franc, care se chemau un «leu șain». Spre a se ajuta la nevoia lor, oamenii rupeau o astfel de hîrtie în patru părți și o pătriță se chema *griună*: cele ungurești erau roșii, iar cele împărătești negre.

Pe lîngă toate aceste nenorociri mai veni și holera să nîmicească ce a mai rămas pe urma foametei. Cumplita boală izbucni mai întăi în Galiția, de unde se răspîndi cu iuțeala fulgerului și în Bucovina. Vinturile cele calde duceau germeii bolii prin toate colțurile țării. Dar mai aprig bîntuia în Suceava, unde muria tot al doilea om, pănă și copiii. Cioclii umblau prin oraș cu căruțele lor negre, dela casă la casă, și întrebau ori de nu sint bolnavi sau morți în familie, ca să fie îndepărtați din mijlocul celor sănătoși.

Spre a nu se molipsi, se afumau oamenii cu băligari de vită și ierburi uscate, iar dinaintea ușii se afla un hirgău cu apă, peste care trebuia să treacă fiecare, cînd intra în casă. Se iscă atunci credința că holera e o femeie cu părul despletit, frumoasă dar palidă la față, care umblă pe hotare și se arată străjerilor noaptea. Dacă o primești și-i dai de mîncare, apoi nu se atînge de căsenii tăi; iar dacă o alungi, trebuie numai decît să-ți moară cineva. Iată însă că atunci se rătăci prin tirgul Sucevei—Dumnezeu știe de unde—un bătrîn voinic și roșcovan la față, ce colinda din casă în casă și învăța lumea să fiarbă spini albaștri de holeră și să bea fiertura, ca să scape de boală. Oamenii îl țineau de Sfint și nu-i ieșea nime din cuvîntul lui. Cu apropierea toamnei, se schimbă boala și nu era așa de primejdioasă: rar unde se auzea că a picat cineva. Iarna apoi puse capăt acestei plăgi care secerase așa de crud în rîndurile omenirii.

Dela o vreme se svonea prin oraș că în țara franțuzească, și pe la Viena, e prăpădenie, se surpă temelile drepturilor boerști, că „dobitocul” de țaran cere și el să fie om, că se pusti-esc și ard moșiile domnilor și curgo sînge... Sucevenii se strîngeau cîrduri pe drumuri, vorbeau, șopteau și clătinau din cap. Tot la zece zile venea ștafeta cu gazete dela Beci și Cernăuți, cu foi volante și lexicoane întregi, în care li se tîlmăcea pe înțelesul tuturor ce-i aceea «constituție, parlament, deputați» și alte bazaconii, despre care nu auzise neam de neamul lor. -- Și în Bucovina erau nemulțămîți țaranii, căci multe din jalbele trimise la împărăție, prin deputații țărani, n'au fost ascultate. -- Se mai povestea iarăși că în munții huțăneshi se ridicase «craiul» Cobiliță cu Huțanii săi, pustiind și arzînd moșiile domnilor. Că ar fi ținut la Vijoita o adunare numeroasă de Huțani, că sco-tea vorniciei din vornicie și punea alții în loc, lua bir cite o di-merlie de porumb și douăzeci de creștari de om, și precum că s-ar fi încunjurat cu o gardă de Huțani tineri, înarmați cu cio-mege și sulici. Ba ce-i mai mult, că ajuta pe Unguri pe sub mi-nă împotriva împăratului, care trimese oaste să rascolească munții huțăneshi și să-i spînzure pe buntujnicii de Huțani. Chiar colonia ungurească Hadicfalva de lingă Suceava se resculase, așa că groaza de năvala țaranilor în oraș creștea pe zi ce merge. Mai ales Jidovii se boceau pe străzi, își strîngeau catrafusele ca să plece, dar tot pe loc rămîneau.

Pretutîndeni era clocot și fierbere mare, și toată lumea aș-tepta să se surpe temelile lumii celei vechi și să resară alta nouă. În Moldova, la Iași, se ridicară boerii cei tineri contra stă-pînirii, dar fără folos, căci mulți au fost prinși, iar alții trimiși în surgun. În Bucovina se dăduse poruncă pe la toate cerdacu-rile din țara, ca să se lase granița deschisă pentru toți boerii fugari din Moldova. Neconținut soseau, în Suceava peste granița, bejenari în chervane grele brașoveneshi, ferecate cu lanțuri și încunjurate de feciori cîlări și înarmați până'n dinți. Stăteau o zi două în Suceava; se'nchinau la moaștele Sfințului Ioan, se'n-grijeau cu de ale gurii, și apoi carele greoaie plecau scîrțîind spre Cernăuți, unde casele marelui vornic Doxachi Hurmuzachi i-i găzduia mai pe toți boierii fără țară. Acolo petreceau Vasile Alexandri cu fratele său Iancu, Aron Pumnul, George Bariț, Costache Negri dimpreună cu două surori ale sale, care erau că-lugărițe, Cogălniceanu, principele Moruzi, ș. a. După cum ne po-vestește Iračlie Porumbescu, surguniții petreceau foarte bine în Cernăuți, numai în banchete și petreceri, de s-au fost spăriat Cernăutenii de galantomia boerilor valahi.

Alte dăți mergeau în cete prin grădina publică, cuprinși pe după cap, cîntînd *Marseillaise*, de se uitau trecătorii cu gurile căscate după dinșii.

Pentru că era puțină oaste în țară și n'avea cine să ție ordine în publicul ce părea foarte agitat, se formară garde na-ționale prin toate orașele. În ziua cînd se răspîndi vestea că și

Suceava are voie să-și facă o gardă națională de cetățeni, cînd pe ulițele tirgului un crainic însoțit de un dobaș și un gornist, ce poșteau lumea să intre în gardă. Cetățenii lasară teșghelele, calupul și acul, și alergară de bună voie în rindurile gardiștilor. Mai ales erau mulți Romîni și Armeni tineri, care stăteau alături cu bărboșii staroști de isnafuri sau bresle. Căpitanul întregii garde era berariul jidov Fischhoffer, scurt și gros cit o bute. Garda era împărțită în două părți: o parte se deprimea în meșteșugul armelor pe imășul Mirăuților, sub conducerea lui Fischhoffer, cealaltă în tirgul vitelor de lingă Areni, sub ascultarea lui Serafim Cărășel, diacul dela biserica sf. Nicolai. Uniforma gardiștilor era: pantaloni surii de dril, tunică albastră cu parole roșii, adecă colorile țării; pe cap purtau o pălărie mare calabreză cu un fionc roș-albastru, cu pânăș și numărul companiei. Cei mai mulți aveau săbii și sulii și numai foarte puțini se procopsiră și cu cite o pușcă ruginită, sau cu o păreche de pistoale vechi. Pe dealul Tătărășilor se uneau amindouă companiile și făceau «manevre». La început îi muștruluia Fischhoffer pe toți gardiștii, dar mai pe urmă nu voră să asculte de Jidov, care nici nu se pricepea la comandă, și de aceea-l aleseră toți într'un glas pe Serafim Cărășel căpitan, care cunoștea meșteșugul armelor în fel și formă. Indată cum veni diacul la cirmă, puse numai decit pe gardiști să meargă în pas alergător, spre nazul tuturora, căci fostul căpitan, gras cum era, de-i atirna bərbua peste guler, răminea totdeauna în urmă gifiind. Noaptea patruleau pe stradele din vatra tirgului și pe la margini, dară de cele mai multe ori se 'nfundau în vr'o crișmă «la șapte draci» și «la Craiul negru», unde cinsteau vin de contrabandă adus din Moldova și ascultau palavrele lui Serafim Cărășel, care, după cum zicea el, numai în peatră seacă n'a fost.

Viața în Suceava era foarte neliniștită, mai ales în zile de tirg. Joia și Dumineca. Pe piața la «Bărbunc»^{*)}, se auzea muzica cîntînd, iar lumea năvălea ca la comedie într'acolo. În mijlocul pieții sta la o masă ofșterul Bărbuncului, c'o condică lingă dînsul și o ladită cu bani, iar jos se afla o ladă mare cu chipie ostășești. Prin prejur juca o rotă, din cei mai frumoși și mai voinici soldați, minunate jocuri de pria țării străine și laudau viața din tabără; nici vivandiere frumoase nu lipseau, care inchinau cu plosca plină de vin la toți volintirii recrutați și se sărutau cu dîșii. Lumea se ferea de Bărbunc ca de foc, dar totuși erau unii ce cădeau în căpcană, căci inimă de peatră să fi avut și tot nu te-ai fi stăpînit, cînd vedeai cum cătanele luau la joc cele mai frumoase fete din împrejurime, ca să atragă feciori. Iar mulți dintr'aceștia aveau drăguțe, și nu puteau suferi ca ele să joace cu cătanele cele străine, de aceea se prindeau și ei în joc lingă dinsele. Jucai un joc, două, apoi doi căprari cît bradul te duceau de subsuori cu vorbe dulci la o vivandieră ce te

*) Bărbunc=Werbung=recrutare.

cinstea din ploscă și-ți dădea buzele ei subțiri și roșii. Ofițerul îți punea pe dinapoi ceapca 'n cap, și erai de acuma catană vrînd nevrînd. Inșă scumpă era pe atunci sărutarea unei guri frumoase, căci doisprezece ani trebuiai să porți ranița împărătească în spate tocmai prin fundul lumii, pe la Beci și 'n Lombardia. De aceea volintirii erau bocii de neamurile și drăguțele lor ca și morții. In vremea asta, vestita bandă a lui Grigore Țiganul zicea să-ți rupă inima, iar feciorii după ce erau jurați sub steagul cel mare ce flutura in' mijlocul pieții, se cuprindeau de după cap și cîntau din gură, însoțiți de plînsul nevestelor și drăguțelor :

Vină mîndră pîn' la cruce
Să vezi Neamțul cum ne duce,
Că ne duce ca pe boi
Și ne tunde ca pe oi
Ne țipă păru 'n gunoi ;
Vai, seraciu, vai de noi...

Aveau tot dreptul bieții să se vaiere, căci greu era cătănia pe vremile acele, și cea mai mică groșeală o pedepseau Nemții cu stroiul. Pedepsa asta crudă se aplica in modul următor : pe toloacă sau într'o ogradă, se așezau ostașii, cincizeci sau o sută la număr, în șiraguri formînd o uliță strîmtă. Dinaintea lor țineau cu stînga pușca, iar in dreapta avea fiecare cite o nuia de loză. Cel ce avea să treacă prin stroiu, își desbrăca trupul de sus pîn' la briu, și pășea de la un capăt la altul al uliței, ca să aibă cînd să l croască fiecare soldat cu nuiaua peste spatele goale. Dacă cel pedepsit pășea dintr'un capăt, atunci in partea opusă bîtea un tambur doba, ca să nu se audă strigătele de durere ale osînditului ; tot astfel bîtea doba alt dobaș, cînd se 'ntorcea inapoi.

Drumul încolo și inapoi se numea o „*ulită*”. Cătanele mai bătrîne, care nu erau așa de haine la inimă ca tinerii, rupeau nuiaua de se ținea numai in coajă și in locul rupt puneau polica-rul de la mîna dreaptă, așa că varga se'ndoea tare cînd loveau, inșă nu-l durea pe cel bătut mai de loc. După ce făcea osînditul ulițele hotărîte, i se punea pe spate o prostire inmuată in slatină, ca să scoată „focul” dintrînsul și să nu leșine sau să peardă singe prea mult.

In mijlocul gălăgiei iscate din pricina Bărbuncului se oprea cite-o ștafetă cu cai plini de spume, ce aducea vești din împărăție și de pe cîmpul de resboi din Italia. Se adăverise in fine vestea că și Craiul *) se ridicase impotriva împăratului cu oaste, că in țara ungurească e resmeriță strașnică, împăratul e dovedit și Ungurul vra să intre in țară.

Urmarea a fost, că se desrădicară gardele naționale și se confiscară toate armele, căci peste întreaga țară s'a fost decretat starea de asediu. Era oprit chiar de vindut seceri, to-

*) Țăranii bucovineni il numeau pe Kossuth numai crai.

poare și furci, iar oamenii n'aveau voie nici măcar să poarte cuțite lungi de vânătoare pentru spintecat cerbii. De la zece ceasuri seara trebuiau să fie toate ușile închise și lumina în casă stinsă; pe uliți umblau patrurile de cătane, care împrăstiau orice strinsură de oameni, chiar ziua în ameaza mare. Petrecerile aveau să dureze numai până la miezul nopții, și atuncea încă în prezența mai multor vătăjei. Pașapoartele bejenarilor ce treceau granița în Cordon erau foarte minuțios revizuite. Țăranii care aveau trăsura trebuiau să meargă la Voșpont*) și să ducă merinde cătanelor. Cei ce se codeau, căpătau cătane jecuti (executori) în casă, până erau silți să plece cu carul. Carele aceste erau greoașe și aveau două proțapuri: cind se apropia dușmanul, oamenii dejugau boii și-i puneau la proțapul dindărapt, căci din pricina drumului rău nu era chip să utorci carul.

Ca din senin, se răspîndi într'o bună dimineață vestea că oastea împărătească se bate cu „Craiul” lângă granița Bucovinei dinspre Ardeal, ba ce-i mai mult, că colonelul Urban ar fi fost bătut și că Ungurii au intrat pe pămîntul Bucovinei și au ajuns până la Podul verde de la Dorna. O spaimă nemaipomenită îi cuprinse pe cei de la sate; cei mai mulți îngropară averile în zemnice făcute în pămînt și ascuseră banii sub cărămizile vetrei, apoi alergară cu puținul avut ce-l puteau duce, spre munți.

Sucevenii stăteau zi și noapte pe ruinele cetății, fumau și povesteau, ca oamenii ce n'au de lucru cind se 'ntimplă ceva strașnic, ci filcuesc în fel și chip orice întimplare sau veste cit de neînsemnată. De pe cetate se auzea noaptea, cind bătea vîntul dinspre munți, cum bubuie tunurile lângă Prundul Bărgăuului și Poiana Stampei; iar cel ce avea ochi buni, zărea cum se deschide cerul uneori, ca tăiat de o sîrmă de foc. Din oraș plecau noaptea boerii și neguțitorii cei bogați, încărcînd scumpețurile lor pe care brașovenesți, ferecate cu lanțuri, și apucau calea spre țara Moscalului unde era liniște, lăsînd acasă numai slugile și odăile pustii. Săracii, care n'aveau ce pierde, rămaseră să-și apere pămîntul, care la moarte avea și așa să li astupe gura cea flămîndă.

Dar iată că Moscalul se hotări să treacă granița cu oastea sa și să-i ajute împăratului. Știrea despre asta venise încă prin Mai 1849, cind se porunci ca în toată țara să se stringă proviziuni de fin, ovăș, pine, și să se cumpere vite pentru înjunghiere. Mai ales s'au adunat cantități uriașe de rachiu; în Suceava erau vr'o 3,000 de vedre de rachiu pentru oștirea moscăcească, căci după cum se știe, cătanele sfintei Rusii sint bețivani de acei ce-și vînd și nevestele pentru rachiu.

În ajunul zilei cind aveau să sosească în Suceava Moscalii, umbla un pristav pe ulițe cu poruncă, de la comună, ca a doua zi să nu treacă trăsurile și oamenii pe calea ce ducea pe Tătăraș, să se stringă tărăbile de pe lângă drumuri, iar «plozii» să stea pe acasă, ca să nu cadă în picioarele cailor. Orașul era

*) Vorspannwagen=cara de transport.

bucșit de lume străină, căci a treia zi era iarmaroc și sărbătoare, anume Sf. Ioan cel nou de la Suceava, care-i patronul țării, și de aceea se adunase mulțime de peregrini din țări depărtate. Tocmai de la Zolkiew din Galiția veniseră pe jos și în trăsură Rusniaci, cu picioarele însingerate de cale; printr'aceștia se amestecau țărani din Maramureș cu sării mițoase. Huțani unsuroși, a căror cioareci păreau însingerați, Lipoveni voinici în ciudatul lor port, cu pălării înalte cit o cofă și curmate pe la mijloc. Jidovi șireți și iuți cum e prisnelul, care amăgeau lumea cu marfă proastă: felurite limbi loveau auzul și nenumărate feluri de porturi ciudate impestrițau ulițele vechiului craș. Prin spuza asta de oameni se furisau, tăcuți ca niște umbre, călugări în rasele lor cafenii, cu fețele smerite și uscate, veniți de pe la mănăstirile din țară și de la Sfântul Munte. Unii vindeau icoane ce 'nchipuiau muncile iadului sau județul din urmă, alții iară făceau negoț cu ierburi și „lacrimele“ Maicii Domnului ce cresc pe sfântul mormint din Ierusalim. Oamenii făcuseră greaua și 'ndelungata cale ca să se vindece la moaștele Sfântului de boalele ce-i chinneau, să plătească slujbe pentru sănătatea lor și a neamurilor și să ducă cu dînșii citeva crengi verzi, de tei sau de plop, cu care va fi împodobită racla mucenicului. Orașul vuia și se sbătea ca o mare înfuriată, a cărei ape amenința să iasă din matcă.

Dimineața de 13 Iunie a anului 1849 era frumoasă și senină. Orașenii și străinii se suiră pe ruinele cetății, ca să poată zări mai degrabă cele dintâi șiraguri de Moscali. Intr'adevăr, în zori de zi, se 'nălță departe pe drumul împărătesc ce vine prin Mileșăuți spre Suceava, un nou de colb. Lumea striga: Moscalii! Moscalii! Lângă Ițcani se desluși șiragul nesfirșit de Cazaci și care de transport ce se apropiau încetul, dimpreună cu nenumărații peregrini din Galiția. La apropierea lor începură să tragă clopotele de la toate bisericile. În Suceava fereștile și porțile erau ticsite de oameni: unii se acățară pe case, prin copaci, chiar, ca să poată privi mai bine. Cazacii, cu chivere înalte, erau îmbrăcați în tunice albastre-întunecate și înarmați cu sulii lungi și carabine. Veneau cite opt în rind, călări pe cai sirepi și frumoși cum numai stepele Donului și ale Volgii pot crește. Fiecare regiment avea cai numai de-o culoare: acuma se perindau unul cu cai negri ca noaptea, apoi altul cu roibi, al treilea avea cai albi ca neaua și așa mai departe. Moscalii erau oameni înalți și voinici, dar îi slujeau ochii lor mici și fețele pătrate, urite, care erau pline de colb.

Cum intrară în oraș, începură să cînte cîntece de război: fiecare companie avea corul său, iar cîntarea se răspîndea de la companie la companie, de la regiment la regiment, până spre capatul oștirii ce nu se zărea din cauza colbului. După amiazazi, pe la oțina cea mică, intrară cele din urmă rinduri de Moscali ce călăreau dinapoia carelor de transport. Pe Tătăraș au întins corturi lângă corturi, de ajungea tabăra lor până în marginea satelor Ipotești și Lisaura. Indată se ridicară fumuri din tabără,

oameni mișunau incoace și'ncolo ducind cai la adăpat, de gîndea că vor soarbe toate pîrăele de pe lingă Suceava. Prima ispravă ce-au făcut-o, a fost cînd s'au slobozit vr'o cițiva Cazaci în lunca Sucevei, unde păștea o cireadă de vite frumoase, din care au furat vr'o zece: le minau călări la deal, fluturînd din săbii. Le-au jupit de piele și le-au scos măruntaele, apoi întregi le-au răsturnat în uriașele cazane ce clocoteau și ale căror gropi se mai zăresc și acuma pe Tătaraș. Înainte de masă au cinstit fiecare din ei citeva rachiuri din cele 3.000 de vedre ce se aflau în buți uriașe, așezate pe roți înalte. Precum se petreceau credincioșii în ograda mănăstirii pe sub racla Sfîntului, așa se petreceau Moscalii pe Tătaraș pe sub bațile cele mari, din care li se împărțea fiecăruia cite-o cinzeacă de rachiou de prune; apoi se duceau la covețile pline de carne și crupe. Spre sară, cînd la mănăstire toca de vecernie, căpătără o parte dintrînșii voe să meargă prin oraș ca să se 'nchine la racla cu moaștele mucenicului. Unii se rugau, dar alții tirguiau prin oraș rachiou și untdelemn în ulcioare strîmte la girlici, dar largi la fund. În ulcior puneau un burete și astfel colindau de la tarabă la tarabă. Dădeau neguțitorului niște bancnote de schimbat, și dacă n'avea să schimbe, Moscalii turnau rachioul înapoi, mergeau în tabără să stoarcă buretele într'un pahar, apoi iar se sloboziau în oraș cu ulciorul. Multe hoții de ale Cazacilor povestesc și acuma bărîrîni; între altele eră și furatul finului. Țăranii vedeau că se mișcă pe cîmp căpițele de fin, însă nu știau de ce. Pricina eră următoarea: doi Cazaci se băgau sub căpița, ridicau prepeleacul cu fin în sus ca un cortel, iar finul atirna în jos ca o rochie...

Pe la nouă ceasuri sara începură pe Tătaraș să trimbițe goar-nele stingerea, ca să se strîngă cătanele de prin crișme. Orașul vuia mai departe de tinguirile fluierelor și flașnetelor, de țipetele comediantilor și strigătele răgușite ale precupetilor. Pe părății mănăstirii eră lipite luminări aprinse; în ogradă și pe drumuri dormeau trîntiți în colb peregrini obosiți de cale, avînd fiecare la cap luminări aprinse, a căror licăriri sînoase se amestecau cu flacăra felmarelor de la fărăbi. Suceava părea scaldată într'o mare de lumină și fum. În jurul zidurilor mănăstirii privegheau cițiva păcătoși ce băteau mătane în colb; un grup de uniăți cînta în cor, iar milogii învirteau flașnetele...

A doua zi, după amiază, plecă oștirea moscăcească mai departe, ca să se'ntilnească la Humor cu cealaltă, care apucase pe calea peste Vicov.

Sînt abia șasezeci de ani de atuncea, dar numai puține s-au schimbat: ce-i drept, foamea și lăcustele nu mai pustiesc țara, dar totuși se luptă mulți cu foamea, iar în locul lăcustelor «a împlut omida cornii».

În urmă foc și pară, iar înainte întuneric.

N. Iorgovan.

Nunquam ridenti...

Ciuli urechile și, fluturind din cap,
Se depărta bodoganiud :
„Că multe lighioane, Doamne, mai incap
Și'n lumea asta... Inșă eu mă prind
Că nu e alta mai netrebnica sub soare,
Ca secătura asta de privighitoare...“
— Stai, frate, zice calul. Ce ți s'a 'ntimplat,
De ești așa de suparat ?

-- Tu n'o auzi ?... Eu aș turba să stau mai mult
Aici. Ce naiba ! Nu ca să-i ascult
Acelaș și acelaș țirlit,
Cu-așa de lungi urechi am fost cinstit.
Ș'apoi—să-ți spun—pe linga ca nu-mi place,
Dar, înțelegi că... nici nu-i serios,
C'o astfel de dibanie s'avem de-a face—
Eu, care lui Isus Hristos
I-am înlesnit intrarea în Ierusalim,
Și tu—caci noi și la ispravi ne potrivim—
Tu, care duci la glorie 'mparați,—
Noi, însfirșit, de-atitea fapte mari legați....
— Ci lasă-le păcatele de fapte mari,
Și vino s'ascultăm.—Așa-s de rari
Și scumpe clipele aceste,
Cînd par'că sbori,
Cînd uiți ca ai să mori,
Cînd ți se pare că traiești într'o poveste...
O, clipele aceste sînt așa de rari !
Ș'un cîntec e-un izvor etern de fapte mari.

Tu prea ești serios, de felul tău ;
 Nu știi să rizi—și asta-i foarte rău ;
 Nu-ți faci idee cât îți șade de urit
 Când stai așa posomorit.

Pe mine cioculul mă face visător.
 Și nu ca-s cine-știe-ce cunosător,
 Dar, uite, dimineața mai ales,
 Când ronțaiu iarba 'nrourată 'n șes,
 Și când încep privighitorile,
 De par'ca pling și florile
 De-alita viers, de-alita duiosie—
 Imi uit de toat'a neamului robie ;
 Cu mii și mii de ani mă'ntore în urmă.
 Stăpîn pe verzi pustiiuri pase, în turmă,
 Neștiutor de friu,
 Pe 'ncîntătorul țarm al unui riu
 În care, noaptea, dorm minunile cerești.
 O, cail nazdravani de prin povești,
 Ce s'au ales la toate pricepuți,
 Și 'n toate luptele biruitori,
 De bună seamă că au fost crescuți
 De mici în ciutec de privighitori.
 Ia !

Ș'amîndoi stătura.

Dar farmecul acesta mai presus de fire
 Cu cât umplea un suflet de iubire,
 Cu-atît umplea pe celalalt de ură.

Titlul :

Să fii tu, cîrtilo, judecătoare—
 Ce zici?... Minune-ar fi o lume fără soare !

A. Vlănuță

Socialdemocratism sau poporanism ?

„Socialiștii trebuie să țină bine seama
„să nu dea ca oiștea socialistă în gar-
„dul reacționar...”

C. Dobrogeanu-Gherea. Din ideile fun-
damentale ale socialismului științific.

Introducere

Acum vr'un an, actualul cancelar al Imperiului German, Prințul de Buelow, atacând în Reichstag politica partidului social-democrat, aducea laude simțului politic al socialiștilor franceji, și mărturisea că urmărește cu multă atențiune mișcarea de idei provocată în sinul social-democrației germane prin criticile lui Ed. Bernstein...

M'au impresionat atunci mult cunoștințele serioase în sfera teoriei și a practicei partidelor socialiste, de care a dat dovadă acest reprezentant al celui mai conservator, poate, guvern din Europa, și nu fără melancolie mă gîndeam la situațiunea de la noi...

În timpul din urmă, în România, fără îndoială a reînviat mișcarea social-democratică: în mai multe orașe mai mari ale țării s'au format organizațiuni destul de puternice, cari fac întruniri, se adună în congrese, au un organ săptămînal pentru a-părarea politicii lor, iar acuma scot, la Iași, și o revistă lunară pentru formularea și propagarea ideilor teoretice ale «socialismului științific».

Nu mai vorbesc despre organizațiunile și ziarele social-democratice la Romînia de peste hotare.

Cum a fost primită această mișcare de «intelectualii» și de «bărbații noștri de stat» ?

Înjurii grosolane, învinuiri de nepatriotism și „jidovism“, apel la măsuri represive....

Știu că socialdemocratismul romîn nu e decît un palid reflex al uriașei mișcări din Apus, că adepții lui sînt mai ales niște tineri entuziaști, cari, fermecați de rezultatele obținute și de perspectivele deschise acolo,—caută să *contrafacă*, la noi, prin încercări naive și condamnate la sterilitate, organizațiunile social-democratice din Europa...

Știu, și mă gîndesc cu durere la noile jertfe zădarnice de vieți tinere, la noile decepțiuni și crize sufletești, ca urmare a acestei noi răsipe de entuziasm în direcții greșite,—în țara a-

ceasta atit de săracă in energie tînără, in entuziasm, in idealism....

Injurii și incrininări?

Cind tineretul nostru „social-democrat“ are inaintea lui vie imaginea milioanelor adunate in jurul steagului roș, cind el cunoaște marea frămintare de idei isvorită din mișcarea proletariatului European, cind se crede, și se simte nespus de fericit, că face parte din avangarda omenirii in lupta pentru adevăr, dreptate și fericirea obștească, — ce pot insemna pentru el injuriile gazetarilor noștri sau invinuirile ce-i aduc sârmanii noștri „profeți“ naționali?...

Represiuni?

Dar care e mijlocul cel mai eficace de a intări o mișcare născută din entuziasm și idealism tineresc, de a cimenta pe toți luptătorii ei intr'un «bloc de granit», decit aureola de martiraj?...

* * *

Voiu incerca, in seria de articole ce urmează, afirmind punctul de vedere al „Vieții Rominești“, pe care l'am numit *poporanist*, să cercetez obiectiv, sine ira et studio, intrucit se poate justifica, din punctul de vedere al imprejurărilor concrete ale vieții noastre sociale, și chiar *in lumina concepțiunii socialiste*, organizațiunea și activitatea unui partid *social-democratic* in România.

Fiindcă trebuie să deosebim cu ingrijire concepția filosofică asupra lumii și vieții, care formează baza pur teoretică și pur abstractă a socialismului, și intruparea ei concretă intr'un program politic și intr'un partid politic determinat.

Nu vreau să vorbesc aici despre deosebirile atit de mari in *practica* socialistă din țările totuși atit de asemănătoare intre ele, ca imprejurări materiale ale vieții sociale, cum sint Anglia, Franța sau Germania, nici măcar despre divergințele adinci, cari despart adesea pe socialiștii aceleiași țări. — In ce privește *politica concretă* de urmărit, — cum de pildă sint deosebirile de idei intre un Guesde, Vaillant, Jaurès, Viviani, Briand sau Millerand in Franța, intre social-democrați, social-revoluționari sau socialiștii poporali in Rusia, ori chiar intre un K. Kautsky și Ed. Bernstein in ortodoxa social-democrație germană.

Că aceștia cu toții sint *socialiști*, cu toată prăpastia ce adesea îi desparte, din punctul de vedere al *practicei politice*, mi se pare, nimene încă nu s'a indoit.

Dar situația social-democraților de astăzi e cu totul alta decit cea a părinților lor intelectuali din epoca „Manifestului comunist“.

Aceștia din urmă aveau in fața lor numai pe oamenii de guvernămint vrăjmași ireductibili, cari stăteau cu toții la straja „drepturilor sacre și inviolabile ale proprietății“ și vedeau in toate tezele economiei politice «clasice» numai adevăruri sfinte și eterne, pe cind astăzi — fără ca să mai vorbesc de declarați-

unile analoage ale unui Gladstone, J. Morley sau W. Harcourt,—sînt cu puțință doi șefi de guvern, în țările cele mai civilizate ale Europei, cum sînt Clémenceau și Campbell-Bannermann, cari nu numai revendică chiar pentru ei înșiși numele de socialist, dar primesc să colaboreze, într'o operă pozitivă de guvernămînt, cu niște conducători de decenii ai proletariatului organizat, ca Briand, Viviani, Millerand sau John Burns...

Cunoștința mai desăvirșită a trecutului nostru social, pătrunderea mai adincă a procesului economic, „evoluționismul“ alit de caracteristic epocii noastre, împreună cu analiza mai riguroasă a condițiunilor materiale ale societăților moderne, au creat mulți aderenți ai *concepției socialiste* între oamenii de guvernămînt, dar în acelaș timp au făcut clar pentru oricine, că a demonstra erorile economiei politice clasice, a descoperi toate boalele constituționale ale societății de astăzi, a stabili evoluția necesară spre o formă socială mai superioară, într'un cuvînt, a legitima concepția socialistă, și chiar a justifica organizarea proletariatului într'un partid social-democrat într'o țară, încă nu înseamnă a dovedi necesitatea unui asemenea partid într'o altă țară determinată.

Pentru aceasta se cere încă ceva, dacă socialistii nu vor—vorba d-lui Gherea—„să nimerescă cu oiștea în gard...“

* * *

Și argumentul deciziv ni-l dau chiar întemeetorii social-democrației *) europene,—K. Marx și Fr. Engels.

După concepțiile lui K. Marx, partidele și programele politice ca și problemele sociale pe cari ele sînt menite să le rezolve, sînt determinate de împrejurările materiale ale vieții sociale.

Se cunoaște justificarea marxistă chiar a robiei, ca a unui fenomen de progres în condițiunile concrete în cari s'a născut.

Imi voiu permite să citez un pasagiu din acea celebră pagină din prefața «Criticei Economiei politice» de K. Marx, pe care a fost clădit tot edificiul cunoscutei *concepții materialiste a istoriei*:

„Nici o formațiune socială nu pierde înainte de a se des—
„volta toate forțele productive ce se pot cuprinde în ea. Și ra—
„porturi nouă de producțiune, mai superioare, nu se pot naște
„înainte de a se desvolta condițiunile lor materiale în sinul ve—
„chii societăți. Din cauza aceasta, *omenirea își pune numai a—*
„*cele probleme, pe cari ea le poate rezolvi*, fiindcă, privind mai
„de aproape, se poate constata, că *însăși problema se pune nu—*
„*mai atunci cînd sînt deja față condițiunile materiale pentru rezolvirea ei*, sau cel puțin cînd ele sînt în procesul de formațiune“ (**).

*) Deși expresiunea aceasta nu se întrebuița pe atunci, o prefer pentru a desemna direcția dogmatică a „socialismului științific“ numită mai mult ironic „ortodoxă“.

**) K. Marx.—„Zur Kritik der Politischen Oekonomie“, prefață.

Se pot multe spune,—și am spus și eu în altă parte*)— împotriva tonului pur afirmativ, exagerat și categoric al acestui pasagiu, și mai ales împotriva exagerărilor neînfrinate ale „discipolilor“ cari, din puținele rinduri scrise de Marx într'o prefață, au creat o schemă întreagă imuabilă a progresului omenesc.

Dar cu toate rezervele necesare,—și K. Marx însuși a fost silit să le facă în urmă **),— nu se poate tăgădui partea cea mare de adevăr, cuprinsă în aceste rinduri, și care rămâne nedespărțită de concepția filosofică socialistă, și anume, că transformările sociale nu se pot impune după fantazie, ci presupun anumite trepte de dezvoltare și anumite condițiuni materiale în viața socială,—fiindcă „nici o problemă socială nu se poate pune, dacă nu sînt față condițiunile materiale pentru rezolvirea ei...“

Și desigur că K. Marx ar fi primit cu cel mai profund dispreț afirmațiunea că un socialist, în orice țară s'ar fi găsit și în orice fază a dezvoltării ei, cel dintăiu lucru pe care e dator să-l facă ar fi să traducă „Programul de la Erfurt“ și să înființeze și acolo un „partid social-democratic“, fără să țină seamă de condițiunile materiale concrete ale acelei țări.

Și dacă, de pildă, un social-democrat german s'ar fi trezit în mijlocul antropofagilor din Africa Centrală, în fața vre unui „Junker“ Prusian sau a unui alt „burghez“,—în loc să-i dea mina pentruca împreună să impună aborigenilor alte gusturi culinare și întrebuintărea pantalonilor, ar fi fost dator să le predice „expropriarea expropriatorilor“!...

Am recurs la această „reductio ad absurdum“ pentru a ilustra o idee foarte simplă, pe care un *alter-ego* al lui Karl Marx, colaboratorul și continuatorul operii sale, Fr. Engels, a știut să o formuleze pe cit de conciz, pe atît de puternic:

„Rezolvirea de către o societate *ce se află pe o treaptă inferioară de dezvoltare*, a acelor probleme, cari se pun, și nici nu se pot pune decît într'o societate cu mult mai dezvoltată, — e o imposibilitate istorică... Orice formațiune economică trebuie să rezolve *problemele ei proprii*, ce se nasc în ea însăși. Dacă cineva ar tinde să rezolve niște probleme, *ce s'au născut într'o formațiune economică cu totul străină, aceasta ar constitui culmea absurdității*“...***).

De aci rezultă că, după ideile lui K. Marx și Fr. Engels, un partid social-democratic s'ar prezenta ca o „imposibilitate istorică“ și „culmea absurdității“ într'o societate ce s'ar afla pe o treaptă inferioară de dezvoltare“, și în sinul căreia *însăși* nu s'au născut încă acele probleme sociale cari s'au pus la ordinea zilei în societățile moderne, nu s'au impus adică ca „problemele ei proprii“.

Și nici că se poate altfel, fiindcă nici un *partid politic* nu are rațiune de a fi decît dacă poate urmări cucerirea puterii po-

*) C. Stern.—„Evoluția individualității“ p. 105 urm.

**) Cf. K. Marx.—Kapital, vol. III p.

***) Fr. Engels.—„Socialismus in Deutschland“. Nachwort, in „Die Neue Zeit“, 1892, No. 12.

litice, *prin forțele lui proprii*, pentru realizarea scopurilor sale, sau, cel puțin, dacă poate avea o înriurire directă și pozitivă asupra mersului afacerilor publice.

Aceasta presupune, însă, că acest partid se poate *efectiv* răzima pe o anumită categorie de interese sociale, în numele cărora dă lupta politică,—și deci, în adevăr, urmărește, rezolvirea unor probleme sociale, născute în sinul societății, ca problemele *ei proprii*.

În afară de aceste condițiuni nu poate naște, trăi și crește un adevărat *partid politic*, ci, cel mult, o societate metafizică, un ceneclu literar, un cerc de admirație mutuală, un club de „debateri”,—într'un cuvint de grupare, poate, de suflete nobile, cari însă se mulțumesc cu conștiința superiorității lor în mijlocul acestei lumi păcătoase, fără să simtă nevoia unei acțiuni pozitive,—decît doar pentru manifestații de paradă, „impozante” și.. sterile...

Aceste considerațiuni generale, riguros științifice,—și cari nu numai nu sînt în contrazicere cu concepția socialistă, dar au fost, cum ați văzut, formulate prin cuvintele proprii ale întemeietorilor social-democrației Europene,—ne vor permite acum cercetarea mai aprofundată a chestiunii, dacă împrejurările concrete din România pot justifica crearea unui *partid social-democratic*, chiar din punctul de vedere socialist,—față de caracterul social al populațiunii sale, de gradul ei de dezvoltare economică, de situațiunea ei națională, precum și față de raportul de puteri, din punctul de vedere internațional.

I.

Socialdemocratismul și țărănimea

Socialismul, după doctrina lui K. Marx, e un produs necesar al societății moderne, pe care el o numește „burgheză”.

Această societate e caracterizată printr'un antagonism ireductibil în condițiunile ei de producțiune, prin contradicțiunea între caracterul *privat* al proprietății și caracterul *social* al felului de producțiune: mijloacele de producțiune aparțin citorva capitaliști, cari își însușesc toate foloasele producțiunii, pe cînd producțiunea însăși e o operațiune socială, întrucît producțiunea în masă a mărfurilor, pentru piață, are la bază o diviziune socială a muncii și organizațiunea ei sistematică înăuntrul fabricilor uriașe, în cari se adună sute și mii de muncitori; iar această diviziune socială și organizațiunea sistematică a muncii e, pe de altă parte, în antagonism cu vînzarea haotică, la întimplare, a mărfurilor în piață.

În procesul de dezvoltare al societății moderne, mulțumită acestui antagonism *inerent* ei, creșterea însăși a forțelor ei productive duce, pe de o parte, la o centralizare tot mai mare a industriei și la concentrarea avuțiilor în mîni tot mai puține, iar pe de altă parte, la mărirea mizeriei maselor muncitoare; de

aci: haosul și anarhia crescîndă în raporturile economice, supra-producția, alături cu înspăimîntătoarea creștere a „armatei de rezervă“ a muncitorilor fără lucru, crizele economice tot mai întinse și mai intense,—și, de aici, crahul final—„expropriatorii se expropriază“...

În preambulul aproape al tuturor programelor social-democratice din Europa, începînd cu celebrul „Manifest comunist“ al lui K. Marx și Fr. Engels, din 1848, veți găsi descris acest proces, cu accentuarea rolului claselor muncitoare, al *proletariatului*, în transformarea socială ce se impune prin însăși dezvoltarea fatală a societății moderne *) :

Dezvoltarea economică a societății moderne—„burgheze“—duce, natural și necesar, la pieire producțiunea mică, a căreia bază o formează proprietatea privată a muncitorului asupra mijloacelor de producțiune. Ea desparte pe muncitor de mijloacele de producțiune și îl transformă într'un *proletar*, lipsit de orice avere, pe cînd în acelaș timp mijloacele de producțiune ajung monopolul unui număr relativ mic al capitaliștilor și al marilor proprietari de pămînt.

Mîna în mîna cu această monopolizare a mijloacelor de producțiune merge înlocuirea producțiunii mici prin întreprinderi colosale, transformarea uneltelor în mașini, creșterea uriașă a productivității muncii omenești. Însă toate foloasele acestei transformări se monopolizează de capitaliști și de marii proprietari funciari. Pentru muncitorii industriali, pentru *proletariat*, ea înseamnă numai creșterea tot mai mare a nesiguranței vieții, a mizeriei, a apăsării și robirii, a umilirii, a exploatațiunii.

Emanciparea muncitorilor nu poate rezulta decît din socializarea tuturor mijloacelor de producțiune, deci și a pămîntului, și această emancipare nu poate fi decît opera *proletariatului* în-sus, față de care,—după cum spune programul din Gotha, repetînd în această privință mai fidel *Manifestul comunist*,—„toate celelalte clase formează o singură masă reacționară“...

Aceasta e justificarea clasică a necesității organizării muncitorimii industriale, a *proletariatului*, într'un partid social-democratic.

Dacă însăși evoluția economică a societății duce fatal spre transformarea socială, *fără proletariat industrial însă, nu există, nu poate exista un partid social-democratic*.

Nedreptatea socială totdeauna a existat, precum au existat și suferințele claselor muncitoare; n'au lipsit nici voci de protestare, dar, pentru ce totuși—se întrebă Fr. Engels,—numai acum se poate da lupta pentru formele nouă de viață socială?

„Pentru că, — răspunde el. — *marea industrie modernă a creat, pe de o parte, proletariatul*—clasa, care pentru prima oară în istorie poate să revendice desființarea nu a vre-unui

*) Cf. Programul partidului social-democrat German, votat la congresul (Parteitag) din Erfurt în 1891.

„privilegiu de clasă, ci a claselor în genere,—clasa, care se află în astfel de situație, că trebuie să realizeze aceasta, sub amenințarea de a se coborî altfel până la nivelul culiilor din China. Pe de altă parte, aceeași mare industrie a creat, în *burghezie*, clasa care are monopolul instrumentelor de producție și al mijloacelor de existență, dar care,—în fiecare perioadă de speculație, și prin crahul ce o urmează,—dovedește, că nu mai este capabilă să domineze forțele productive ce au crescut peste puterile ei;—clasa, sub conducerea căreia societatea merge spre pieire, ca și o locomobilă, al cărei mașinist nu mai poate manipula supapa de siguranță.—Cu alte cuvinte, aceasta se explică prin faptul, ca atit forțele productive create prin felul capitalist modern de producție, cit și sistemul de distribuție al bunurilor, isvorit din el, au intrat într-o contradicere strigătoare, într'un antagonism acut cu acest fel de producție, și în așa grad, încit, sub pedeapsa pieirii societății întregi, trebuie neapărat să vie transformarea în felul de producție și distribuție. În acest vădit fapt material, care, mai mult sau mai puțin clar, pătrunde fatal în conștiința proletarilor exploatați.—și nu în inchipuirile vre-unui învățat de cabinet, asupra dreptății și nedreptății, stă chezașia triumfului neevitabil al socialismului modern“...*)

„În săvîrșirea acestui mare act de emancipare constă *mișcarea istorică a proletariatului industrial*“... Mai mult, Nu numai partidul social democratic nu poate fi decit organizația politică a proletariatului industrial, dar chiar socialismul „științific“ nu e decit „*expresiunea teoretică a mișcării proletariene*“...*)

Dar organizația politică a proletariatului neputînd avea de obiect decit *activitatea politică*, scopul unui partid social-democratic nu poate fi altui, decit cel urmărit de toate partidele politice, cum spun ritos toate programele social-democratice, începînd cu «*Manifestul comunist*», și anume: «*Cucerirea puterii politice*» **)—sau, după expresiunea drastică a lui K. Marx,—«*dicatura proletariatului*».

Și țărănimea?...

Ce rol social are, față de procesul economic descris, precum și față de organizația politică a proletariatului, această clasă,—clasa micilor proprietari de pămînt, cari îl muncesc în mare parte ei singuri cu membrii familiei?

Dela început părinții social-democrației Europene iau în această privință o atitudine foarte categorică (vom vedea îndată, intrucît la *discipoli* această atitudine a fost «indulcită»). Iată ce cetim în «*Manifestul comunist*» :

*) *Fr Engels*—Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. (Ed. 3-a, 1894), p. 161—162.

**) *Ibid.* pag. 306.

***) *K. Max* și *Fr. Engels*,—„Das Kommunistische Manifest“,—(Ed. 6-a, 1903), p. 18.

«Clasele mijlocii: micul industriaş, micul negustor, meseri-aşul şi ţăranul cu toţii luptă cu burghazia pentru ca să scape de pieire, ca clase mijlocii. Ei prin urmare nu sînt revoluţionari, ci conservatori. Mai mult, ei sînt reacţionari: ei tind să în-
toarcă îndărăt roata istoriei. Dacă ei sînt revoluţionari, apoi numai intrucit vor fi siliţi să între în rindurile proletariatului, intrucit ei nu-şi apără interesele lor actuale, ci cele viitoare, — intrucit ei îşi părăsesc propriul lor punct de vedere, pentru ca să se pună pe punctul de vedere al proletariatului....»^{*)}.

Aşa dar ţăranul e, ca mic proprietar de pămînt, prin acest fapt însuşi, un duşman al proletariatului industrial, el nu poate fi prieten, de cit dacă se hotărăşte să se despartă de pămînt, şi să între în rindurile proletariatului.

În vremurile „Manifestului Comunist“ întemeetorii social-democratismului erau atît de convinşi de această duşmănie fatală a ţărănimii, încît ei se pregăteau chiar de războiu în toată regula împotriva ei. De curînd «Neue Zeit» a publicat nişte notiţe scrise de Fr. Engels încă la 1848, cu prilejul revoluţiunii franceze din acel an. Vorbînd de atitudinea negativă a ţărănimii franceze faţă de mişcarea revoluţionară din Paris, Fr. Engels observă textual:

«Atitudinea ţăranilor faţă de revoluţia din 1848 nu este numai rezultatul greşelilor sau al unor neînţelegeri întîmplătoare, — ea este foarte naturală; ea decurge din însăşi situaţiunea lucrurilor, din rolul social al micii proprietăţi funciare. Proletariatul francez înainte de a ajunge la revendicările sale, va trebui să înăduşe un războiu ţărănesc general, — războiu pe care chiar anularea datoriilor ipotecare poate să-l amîne numai pentru un scurt termen.... Şi toate notiţile acestea sînt presărate cu epitete ca „ţăranul timpit şi mărginit“, „barbarul în mijlocul civilizaţiunii“, ce se năpusteşte asupra mişcării, pe care nu o înţelege, „cu toată furia lăcomiei oarbe“...

Dacă aceste violenţe de limbagiu pot avea o explicaţie, dar nu justificare, în amărăciunea pricinuită de înfrîngerea revoluţiunii din 1848—, şi de sigur în urmă Fr. Engels însu-şi le-a regretat, — totuşi nu trebuie să uităm, că punctul de vedere ce le-a inspirat este inerent doctrinei social-democratice timp de o jumătate de veac. Ţărănimia nu e decît o «mică burghezime», şi ca atare, o clasă reacţionară şi duşmană proletariatului. Din fericire, acesta din urmă are un aliat puternic: procesul economic, care—prin tendinţa fatală a capitalului—ruinează şi mica proprietate rurală, ca şi mica industrie, şi ţărănimia astfel se tot micşorează la număr, se „proletarizează“ şi acest proces de ruină, prin urmare, trebuie privit ca un fenomen de progres, favorabil pentru lupta proletariatului: fiecare hectar, pe care capitalismul l'a smuls din minile ţărănimii şi l'a „concentrat“ în minile marelui proprietăţi, înseamnă că s'a micşurat şi numărul duşmanilor fireşti ai pro-

*) Ibid., p. 16.

letariatului. Țăranul e condamnat la pieire, prin concentrarea proprietății funciare, și aceasta, ca și centralizarea industriei, e calea normală spre socialism, spre progres. . .

Elucidarea punctului de vedere social-democratic asupra proprietății țărănești și a rolului social al țărănimii are atita în-sămănătate pentru concluziunile pe care trebuie să le tragem în privința rostului social-democrației în România, încît îmi veți ierta abuzul de citații pentru a dovedi afirmarea de mai sus.

În marea lui operă despre «Capital», K. Marx de mai multe ori atinge această chestiune și preluțindeni tratează proprietatea țărănească la fel cu mica industrie, și vede deopotrivă în dispariția lor, prin concentrare capitalistă, un proces «revoluționar» și singura cale spre transformare socială, precum în țărani vede un element „reacționar“, până ce nu se va „proletariza“ :

„Mica proprietate funciară,—spune el, de pildă,—prin firea ei *exclude* dezvoltarea forții sociale productive a muncii, formele sociale ale muncii, concentrarea socială a capitalului, aplicarea progresivă a științii. . . Fărămarea înfinită a mijloacelor de producție și izolarea producătorilor înșiși; răsipa extraordinară a forțelor omenești; înrăutățirea progresivă a condițiilor de producție: sînt legea fatală a micii proprietăți. Pentru acest fel de producție anii de recoltă bună sînt o nenorocire... *)

Și în altă parte:

„Acest fel de producție presupune fărămarea pămîntului și a altor mijloace de producție, el *exclude*: atit concentrarea mijloacelor de producție, cit și cooperatiunea, diviziunea muncii în procesul producției, puterea socială asupra naturii, cirmuirea forțelor ei și dezvoltarea neimpiedicată a forțelor productive ale societății. Acest fel de producție este compatibil numai cu cadrele primitive, înguste, ale producției și ale societății. Dorința de a-l eterniza ar însemna, după expresiunea justă a lui Pequeur, să *decretăm mediocritatea generală*... (**)

E ușor să deducem ce caracter social poate avea în asemenea împrejurări țărănimea, ca purtătoarea intereselor micii proprietăți rurale:

„Mica proprietate asupra pămîntului presupune, că majoritatea covârșitoare a populației țării o alcătuește populațiunea rurală și că predomină nu munca socială, ci munca izolată, că din cauza aceasta e cu neputință bogăția și dezvoltarea producției, a condițiilor atit materiale, cit și intelectuale, în consecință și a condițiilor culturii raționale... Dacă mica proprietate funciară crează astfel o *clasă de barbari* ce se află pe jumătate în afară de societate,—o clasă, în care se împreunăază *toată grosolănia formelor sociale primitive cu toate chi-*

*) K. Marx.—„Das Kapital. Kritik der Politischen Ökonomie“, vol. III, p. 342.

**) Op. cil., vol. I, p. 789 (ed. 1883)

„*nurile și cu toate mizeriile țărilor civilizate.*—apoi marea pro-prietate funciară zdrobește puterea de muncă în ultima sferă, unde își caută scăpare energia ei naturală, și unde ea se con-servă pentru regenerarea puterii vitale a popoarelor (Da?) la țară. Marea industrie și organizația industrială a marii agri-culturi lucrează împreună...“*).

Și totuși: «Industria mare în sfera agriculturii lucrează cu atît «mai revoluționar, întrucît ea nimicește sprijinul vechiului regim, «pe țăran (O!...) și-l înlocuiește printr'un muncitor salariat...»**).

K. Marx era o putere intelectuală prea mare și avea o prea adincă pătrundere economică pentru a nu-și da seama nu numai de mizeria țăranului, ci și de faptul că situația acestui «mic burghez» față de puterea capitalului intrupată în «marea burghezie» e adesea mai rea ca a celui mai mizerabil «proletar»***), însă odată ce țăranul ține la «parcela» lui, și odată ce această parcelă stă în calea concentrării avuțiilor, fază premergătoare și necesară a «socializării» lor, el nu poate fi, ca țăran, tovarăș cu proletarul industrial în rîndurile unui partid social-democratic.

„Istoria a dovedit destul, spune K. Marx, că această clasă, „tă-rănimea, nu este capabilă de nici o inițiativă revoluționară...“****)

Una din cele mai puternice pagini ale lui K. Marx o găsim toc-mai într'o altă scriere a lui, în care el, pentru a explica succesul lo-viturii de stat a lui Napoleon III arată că «reacționarismul» politic al acestui «sprijin al vechiului regim», decurge necesar din condi-țiunile intrinseci ale proprietății și vieții țăranului parcelar.

„Țăranii parcelari, spune el, se prezintă (în Franța) ca «o masă imensă ai cărei membri trăesc în condițiuni identice, «fără însă să aibă între ei raporturi mai complicate. Felul lor de «producțiune îi izolează pe unul de altul, iar nu creează între «ei raporturi reciproce... Cimpul lor de producțiune,—parcela— «nu admite în cultivarea ei nici diviziunea muncii, nici aplicări «științifice, și, prin urmare, nici dezvoltarea intelectuală multila-terală, nici varietate de talente, nici complicațiune în raporturi «sociale. Fiecare familie țăărănească se satisface aproape sin-gură... O parcelă, un țăran, o familie; alături—altă parcelă, «alt țăran, altă familie; mai multe din aceste parcele compun «un sat; mai multe sate compun un departament. Astfel, prin «simpla însumare a mărimilor uninominale se formează cea mai «mare parte din națiunea francezi, precum din cartofele turnate «într'un sac se formează un sac de cartofe“*****)

Acest tablou pare că e anume făcut ca să contrasteze mai bine cu condițiunile de muncă și de viață a proletariatului in-dustrial, care locuiește în orașe, centre de cultură, în mijlocul

*) Op. cit., vol. III, p. 317—318.

**) Op. cit., vol. I, p. 518.

***). Vezi, de pildă: K. Marx, — „Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850“, p. 89 urm.

****) K. Marx, — „Die Klassenkämpfe in Frankreich“, p. 102.

*****) K. Marx, — „Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte“, p. 93 (ed. 3-a, 1885).

raporturilor sociale animate și complicate; care se adună pentru munca lui „socializată“ în fabrici imense, cu o extremă diviziune a muncii, cu aplicarea intensă a științei; care, prin toate aceste condițiuni de viață și de muncă, e împins a se organiza politicește în scop de a aduce acordul necesar între felul de producțiune și proprietatea mijloacelor de producțiune...

Astfel de atitudine față de țărănime nu prezintă vr'un mare inconvenient practic cită vreme socialiștii aveau credința în triumful foarte apropiat al proletariatului industrial și al revoluțiunii sociale. După acest triumf, «dictatura proletariatului» va ști ea să reguleze într'un fel sau altul și chestiunea țărănească, chiar dacă nu va duce războiul anunțat de Engels împotriva „barbarilor timpiți“ de la sate.

Și în timpurile «Manifestului Comunist», K. Marx și Fr. Engels erau convinși că sînt «în ajunul revoluțiunii sociale». În «Manifest» ei anunțau, că «revoluțiunea burgheză în Germania (din 1848) poate fi numai un *prolog imediat* al revoluțiunii proletariene». — iar ceva mai tîrziu, cu prilejul Expozițiunii Universale din 1851, Fr. Engels scria :

„Burghezia își organizează solemn marea ei serbare tocmai în momentul cînd o așteaptă catastrofa, prăbușirea totală (der Zusammenbruch) a domniei ei. — prăbușire, care îi va dovedi mai bine decît ori-cînd, că forțele, cărora ea însăși le-a dat naștere, au crescut peste puterile ei tutelare. În timpul viitoarei expozițiuni universale domnia burgheji, probabil, n'au să mai figureze la ea în calitate de stăpîni ai acestor forțe productive, ci cel mult vor avea rolul de *cicerone* pe lângă vizitatorii ei“... *)

De atunci, cum s'a sfîrșit «prologul» revoluțiunii burgheze din 1848 știm cu toții. — și la cîte expozițiuni universale publicul a trebuit să se lipsească de *ciceronatul* «domnilor burgheji» !.....

Proletariatul organizat a trebuit să se resemneze la lupta parlamentară, și momentul triumfului definitiv apare într'o perspectivă tot mai îndepărtată...

În asemenea împrejurări atitudinea hotărît ostilă, sau numai ignorarea disprețuitoare față de țărănime prezintă grave inconveniente.

O fi țărănul «mic burghez», și revoluția socială va trebui să treacă peste cadavrul proprietății lui «pătice», — însă, așa cum este, el constituie o mare putere socială, și mai ales *electorală*, pe care nu e numai inutil să o iritezi, dar și primejdios.

Cei dinău au simțit acest inconvenient, firește, social-democrații (Guesdiștii) din Franța, unde țărănii reprezintă încă un element social foarte însemnat.

Decenii întregi programele social-democrațiilor franceze, ca și în celelalte țări, au ignorat chestiunea agrară, dar nevoea de

*) „Aus dem literarischen Nachlass von K. Marx und Fr. Engels“, vol. III. p. 457.

a-și asigura succesele electorale îi silește—in sfârșit, la congresele din Marseille, în 1892, și Nantes, în 1894, să adauge în coada vechiului program general și un deosebit «program agrar».

Nimic nu e mai caracteristic pentru psihologia socialdemocratismului decît acest program.

Social-democrația franceză după ce recunoaște, conform cu crezul ortodox ca «proprietatea țărănească e fatal condamnată la dispariție», totuși pe neașteptate conchide, că ea are datoria «de a sprijini pe proprietarii ce-și muncesc singuri pămîntul în stăpînirea parcelelor lor, împotriva statului, cămătarilor și impresurărilor de către noii feodali»...

De a-i sprijini «să întoarcă îndărăt roata istoriei»?!!..

Mai mult, social-democrația franceză găsește oportun «de a întinde această apărare și asupra producătorilor, cari, sub nume de fermieri sau dijmari (métayer), lucrează pămînturile ce aparțin altora și cari, *dacă exploatează și ei pe muncitorii salariați, sînt în oare-care măsură siliți la aceasta prin acca exploatațiune, careia sînt și ei înșiși supuși*»...

Iată-ne în plină politică «mică burgheză»!..

Vom reveni îndată asupra acestui sărman program agrar, și vom vedea la cît de puțin se reduce el în realitate. Dar această abatere dela dogma ortodoxă nu putea să rămînă nerelevată.

Fr. Engels trăia încă, și în «Neue Zeit» (1894—1895) apare un studiu al lui, anume consacrat «Chestiunii țărănești în Franța și Germania», („Zur Bauernfrage in Frankreich und Deutschland“) în care el arată neconsecvențele și confuziunile programului francez și că acesta numai *înconjoară* greutatea problemei.

Aceasta e una din cele mai din urmă lucrări publicate de Fr. Engels, și analiza ei detaliată are cu atît mai multă înseranătate, cu cît ea se prezintă ca un testament lăsat social-democrației universale de unul dintre întemeetorii ei.

Care este punctul de vedere al lui Fr. Engels în 1895?

Renunța el la vechia credință în dispariția fatală a proprietății țărănești prin concentrarea capitalistă?

Nu. El afirmă din nou, că țăranul „se deosebește de proletar prin aceea că posedă încă mijloacele proprii de producțiune, adică el este o supraviețuire a vechiului fel de producțiune». Înșă „dările, recoltele rele, împărțelile, procesele îi gonesc pe țărani, unul cite unul, la cămătari; înglodarea în datorii ajunge un fenomen comun și e tot mai grea pentru fie-care țăran în parte; într'un cuvînt micul nostru țăran, ca ori-ce ră-mășită a vechiului fel de producțiune, e absolut condamnat la pieire. El este un viitor proletar“.....

Aceiași soartă o așteaptă și pe proprietatea țărănească mai întinsă : „Economicște este fatal, ca și țăranul bogătaș de astăzi

„și cel mijlociu să piară neapărat din cauza concurenței produc-
 „țiunii mari și din cauza cerealelor ieftene de peste ocean, pre-
 „cum o dovedesc tot mai marea înglodare în datorii și decăde-
 „rea și a acestor țărani, ce se poate observa pretutindeni“....

Dar dacă țăranul nu este decît un «viitor proletar», poate fi el cîștigat pentru mișcarea social-democratică?

„Ca atare (ca viitor proletar), răspunde Engels.—el ar
 „fi trebuit să fie accesibil propagandei socialiste, dar îl împiedică
 „simțul de proprietate, prea înrădăcinat în el. Cu cit mai grea,
 „ajunge pentru el lupta pentru peticelul de pămînt ce îi scapă
 „din mîni, cu atît cu mai multă desperare se ține țăranul de din-
 „sul; mai ales că el vede într'un social-democrat ce i-ar vorbi
 „despre socializarea proprietății funciare un dușman tot atît de
 „primejdios ca și cămătarul și avocatul“....

Și mai categoric :

„Să spunem drept : față de prejudecățile, create de însăși
 „situațiunea economică a țăranului, de educațiunea lui, de viața
 „lui izolată,—prejudecăți sprijinite și de către presa burgheză și
 „marii proprietari,—noi am putea numai în acel caz. chiar acum,
 „să atragem în partea noastră masa țărănilor, dacă le vom
 „făgădui ceea ce. în cunoștință de cauză, nu putem aduce la in-
 „deplinire. Anume ar trebui să le făgăduim: nu numai să le
 „apărăm avutul, în ori-ce împrejurare, împotriva forțelor econo-
 „mice destrugătoare pentru ei, dar încă să-i liberăm de sarcinile
 „ce-i apasă; să transformăm pe un arendaș în proprietar liber,
 „iar unui proprietar, istovit de greutatea ipotecilor, să-i plătim
 „datoriile... Dar nu e în interesul nostru să atragem pe țăran-
 „pentru astăzi, pentru-ca, dacă nu ne vom putea ținea de cu-
 „vînt, să-l pierdem pentru ziua de mîine. *Țăranul, care așteaptă*
 „*de la noi, ca să-i eternizăm proprietatea lui pitică, nu ne poate*
 „*fi tovarăș de partid, ca și meseriașul, care vrea să rămînă tot-*
 „*deauna maistru“...*

Și Engels îi trimite pe acești țărani la «șarlatanii politici», cari le făgăduesc salvarea micii proprietăți, și doar cînd ei se vor vedea înșelați de aceștia, se vor convinge, poate, că tot social-democrații sînt mai detreabă.

Totuși interesul de a avea țărănimea de partea proleta-riatului revoluționar e atît de mare, încît acest adversar feroce al «ideologilor», al «fanteziștilor de cabinet», cari își închipue că pot reforma lumea după noțiuni abstracte de «dreptate» și «ne-dreptate» și nu înțeleg că numai resortul intereselor materiale poate mișca masele,—ajunge să ne vorbească și de necesitatea de a *convînge* pe țărani că trebuie să dispară, în speranța că...se vor ghilotina prin persuaziune!

„Datoria partidului — spune el, — este să tot explice
 „din nou și din nou țărănilor, că situația lor este absolut des-
 „perată, cit timp domnește capitalismul, și că e absolut cu ne-

„putință să fie păstrată proprietatea lor pitică, și că este ab- „solut inevitabil ca producțiunea mare capitalistă să lese în „urmă mica producțiune, învechită și neputincioasă, cu aceeași „ușurință cu care trenul întrece un car. Făcînd astfel, noi vom „lucra în spiritul evoluțiunii economice fatale (această mîngiere „era aici neapărata), care singură se va îngriji să pregătească „capetele țărănești pentru discursurile noastre...”“

Slăbiciunea speranțelor bazate pe astfel de discursuri, chiar cu ajutorul „evoluțiunii fatale“, era prea vădită pentru o inteligență ca Engels. E vădit deasemeni că „desperarea cu care *viitorul proletar* ține la peticelul lui de pămînt“ poate să paralizeze acțiunea politică a adevăratului proletar;—și nici nu mai e cu putință, ca în 1848, a privi, cu ardoare juvenila, eventual tateea unui războiu proletarian împotriva moșicului. Interesul electoral cere ca simpatiile țaranului, oricum este el, să fie cîștigate cu orice preț. —și bătrînul luptător ne spune franc: „Pentru „ca partidul social-democrat să poată cuceri *puterea politică*, el „trebuie să meargă din orașe și la sate, trebuie să ajungă o forță „și la țară....“

Și iată, intransigentul teoretician al „socializării fatale“, cu toate rezervele formale, face concesii foarte semnificative, cari ne prevestesc deja incurcătura, în care în curînd era menită să cadă social-democrația, din cauza „tîmpitului barbar“ ce ține morțiș la parcelă. El începe să asigure pe țărani, că proletarii *după* ce vor cuceri puterea politică, nu vor expropria pe țărani, ci numai pe mării proprietari...

O parenteză: Mai întăiu, cum? se poate ca în momentul acela să existe încă țărani, cu toate că dispariția lor e fatală? Va să zică, cel puțin în ce privește proprietatea pămîntului, socializarea mijloacelor de producțiune nu va mai fi un rezultat fatal al *prealabilei* lor concentrări prin evoluția firească a producțiunii *capitaliste*, ca în industrie?

Deocamdată, vă rog numai să rețineți această mărturisire.

Așa dar, se întrebă Fr. Engels: „Ce va trebui să facem „noi cu țărani *după* ce vom pune mina pe putere?”

„Mai întăiu, un punct din programul francez e cu desăvîr- „șire exact: noi prevedem *pieirea inevitabilă a țaranului*, dar „nici într'un caz nu sintem chemați să o *grăbim* cu vre-o in- „tervenție din partea noastră (NB: programul francez vorbește „chiar și despre *sprîjinul* direct al micii proprietăți, chiar cînd „de nevoe» ea exploatează pe salariați!).

„În al doilea rînd, tot așa de vădit este că, atunci cînd „noi vom cuceri puterea politică, noi nu ne putem *gîndi la ex- „propriarea silită a țaranilor*, cum vom fi siliți să facem cu „mării proprietari. Problema noastră față de țărani va consta în- „naintea de toate într'aceia, ca producțiunea și proprietatea lor

„private să le transformăm în cooperățiuni, dar nu cu deasila, ci „prin exemple, și oferind ajutorul statului pentru aceasta....

„Cum se va face aceasta în fiecare caz concret va atârna „de împrejurările, în care noi vom ajunge stăpîni pe puterea politică. Așa se poate, că noi vom fi în stare să dăm cooperă- „țiunilor avantaje mari: să trecem toate datoriile ipotecare asu- „pra statului cu reducere mare a dobinzilor, ajutor din partea „statului pentru mărirea producțiunii, și alte foloase...”

Încă o parenteză: vă rog, iarăși, să rețineți,—ca să putem trage la timp concluziunile cuvenite,—că aici se schițează pen- tru țărănime cu totul *altă cale* „spre societatea viitoare” decît acea a proletariatului industrial. Pe cînd pentru acesta din urmă „socializarea muncii” se face *de sus*, sub presiunea de fer a *evoluțiunii capitaliste*, pentru țărani se prevede posibilitatea unei evoluțiuni spontanee, plecînd de la mica proprietate țără- nească, prin cooperățiunea liberă, benevolă, deși cu ajutorul statu- lui, „dar nu cu deasila...” (Și această evoluție se pregătește, cum vom vedea îndată, prin politica ce Engeis, nu fără oarecare ti- miditate, o indică pentru social-democrație și *înainte* de cucerirea puterii).

Dar să continuăm.

Toate asigurările și promisiunile pentru vremea, ce pare tot mai îndepărtată, cînd social-democrația va fi la cîrma statu- lui, pot cel mult atrage indiferența mai mult sau mai puțin binevoitoare din partea țărănimii, nici de cum simpatiile ei active. Acestea nu pot fi cîștigate decît în măsura sprijinului ce i s'ar fi dat la nevoile și durerile ei actuale. Clasa țărănească, ca și oricare alta, are anumite interese în privința cărora un partid politic trebuie să se pronunțe, să ia o atitudine în acel moment cînd ele sînt la ordinea zilei.

Pentru aceasta trebuie hotărît odată, dacă prolețarul social- democrat e dușmanul, sau aliatul țăranului,—*al țăranului ca atare*, al micului proprietar.

Și unul din autorii „Manifestului comunist” din 1848 se ho- tărăște să scrie la 1895 o declarație, confuză în multe privinți, cu multe reticențe, dar extrem de caracteristică:

•*Noi stăm hotărîți în partea țăranului* (und wir stehen ja •entschieden auf Seite des Kleinbauern); noi vom face tot posi- •bilul ca soarta lui să fie mai tolerabilă și să-i ușurăm trece- •rea la cooperățiune, *dacă el se va hotărî la aceasta*, și chiar— •dacă el nu poate lua încă această hotărîre—*să-i dăm acolo, pe* •*parcela lui, un termen să se gîndească la aceasta (!)*. Și facem •aceasta nu numai pentru că îl considerăm pe țăranul ce mun- •cește independent ca potențial fiind «de ai noștri», dar de a- •semenea și *din interesul direct de partid (!!).* Cu cit va fi mai •mare numărul acelor țărani, pe cari noi îi vom scăpa de căde-

«*vea efectivă în starea de proletari* (denen wir den wirklichen «Absturz ins Proletariat ersparen), *pe cari noi îi vom alrage în partea noastră*, în calitate de țărani încă, cu atit mai degrabă și mai ușor se va săvârși transformarea socială. Noi n'avem nici o nevoie să așteptăm până ce producțiunea capitalistă se va desvolta pretutindeni până la ultimele sale rezultate, până ce ultimul țăran și ultimul meseriaș vor cădea victime mării «producțiuni capitaliste...»

Urmează justificarea întrebunțării mijloacelor publice pentru cooperațiuni. etc.

Vai, unde am ajuns! Ce «oportunism»: după ce declară că țăranul e condamnat fatal, inevitabil la pieire, că el este o «rămășiță a trecutului», că tendințele lui sociale sint contrare evoluțiunii economice necesare și, deci, el, *ca atare*, nu poate fi tovarăș al proletarului social-democrat,—deodată, „din interes de partid“,—„noi stăm hotărît în partea țăranului“ și trebuie «să scăpăm cit mai mulți țărani de proletarizarea efectivă!...» Mult se deosebește această atitudine de cea a programului francez, care, pe deoparte, «recunoaște necesitatea dispariției țăranului», iar pe de altă parte se leagă să-l „sprijine“?..

E un program practic atit de apropiat de al tuturor democrațiilor «burgheze», în ce privește proprietatea țărănească! Și Fr. Engels se inspiră, cum însuși ne spune, de practica actuală a cooperațiunilor la țărănimea Daneză*).—și doar cooperațiunile din Danemarca sint operă aproape exclusiv «burgheză»!..

Mai mult. Într-o țară atit de înapoiată ca Rominia, un guvern burghez prezintă camerelor burgheze o lege pentru «Casa centrală a băncilor populare și a *cooperațivelor sătești*» și desfășoară o activitate energetică pentru răspindirea la sate,—cu *ajutorul bănesc al statului*.—a cooperațiunilor de credit, de consumațiune, și—horribile dictu—*de producțiune!*... La aceasta să ajungă, din cauza „indărătniciei desperate“ a moicului timpit falnic și intransigentă social-democrație revoluționară!...

În ori-ce caz, dela planul de «socializare» a țăranilor cu ajutorul tunurilor, din 1848, și până la intenția generoasă de a le «acorda un termen să se gindească, acolo pe parcela lor» la foloasele cooperațiunii cu ajutorul statului, și până la hotărîrea «de a scăpa de proletarizare cit mai mulți țărani»,—ce cale imens de lungă e parcursă de această social-democrație!..

Până la întinarea desăvârșită, până la coborîrea steagului social-democratic în fața «barbarului din mijlocul civilizației» nu rămînea decit un pas de făcut, și cruda realitate a «faptelor materiale», care impun atita social-democrației, s'a însărcinat să o forțeze la acest pas.

*) Asupra cooperațiunilor țărănești din Danemarca publicul român are la îndemînă lucrarea conștiințioasă a d-lui Rădulescu.

Timp de o jumătate de veac doctrina social-democratică, față de țărănime, cum am văzut, afirma:

Procesul de centralizare a producției și de concentrare a avuțiilor e tot atit de fatal pentru agricultură ca și pentru industrie.

Procesul acesta duce necesar la dispariția țaranului, ca și a ori-cărui alt «mic burghez»,—industriaș, negustor sau meseriaș.

Țaranul, *ca atare*, cramponându-se de mica lui proprietate, e necesarmente reacționar, ca tendință socială, adversar proletariatului, și nu poate interesa social-democrația.

Iar după ce se «proletarizează» el, se confundă în masa celorlalți proletari, adică *nu* mai este țaran.

Era firesc în tot timpul acesta, față de această doctrină, ca programele social-democratice să *ignoreze cu desăvârșire* chestiunea agrară, din punctul de vedere al micului proprietar, al țaranului.

În programul social-democrației germane, de pildă, votat la Erfurt în 1891, și care a servit de model aproape tuturor celorlalte, după ce se descrie procesul fatal al producției capitaliste rezumat mai sus, urmează: „pentru proletariat și straturile sociale mijlocii, *cari pier*,—mici burgheji, *țărani*,—accest proces înseamnă creșterea mizeriei, etc.“... și atita! În programul practic găsim numai cererea ca muncitorii agricoli *salariați* și servitorii să fie *egalizați* cu muncitorii industriali. Nici un cuvânt pentru țărani, *ca atari!*...

K. Kautsky, după moartea lui Fr. Engels teoreticianul cel mai autorizat al social-democrației, în celebrul lui comentariu asupra acestui program, sub titlul „Das Erfurter Programm“, care împreună cu „Manifestul Comunist“ și astăzi încă formează «sfința scriptură» pentru masele social-democratice,—scrie:

„Cît timp meseriașul simte ca meseriaș, *țaranul ca țaran*, iar micul negustor ca negustor, atita timp au ei o puternică „conștiință de clasă, țin la proprietatea privată și sînt inaccesibili pentru socialism, *ori-cît de rău le-ar merge* lor“... *)

Chiar nu mai departe decît la 1901, după studiul, analizat mai sus, al lui Fr. Engels și după ce începuse criza revizionistă în sînul social-democrației (provocată în mare parte de chestia agrară), se adună la Viena congresul partidului social-democrat austriac tocmai pentru revizuirea programului. Și, după o discuțiune în chestia agrară, autorul vechiului program și al proiectului celui nou, Dr. Adler, șeful recunoscut al social-democrației austriace, formulează hotărîrea congresului în următoarea mindră declarațiune: „Social-democrația nu poate să meargă la țărani, nici la micii burgheji, ci trebuie să aștepte pînă ce țărani și micii burgheji singuri vor veni la ea!“...

Adică, iarăși, țaranul, ca atare, nu ne interesează, ca mic burghez și adversar; după «proletarizare», poftim, dar ne mai fiind

*) K. Kautsky, — „Erfurter Programm“, p. 180 (ed. 3a, 1892).

țaran atunci, țărăniile lui de azi tot nu ne privesc cituși de puțin...

In consecință, în preambulul programului găsim același vecinic cîntec:

„Progresul tehnic, concentrația crescîndă a producției și „a proprietății, centralizarea întregii puteri economice în minile „capitaliștilor separați sau ale asociațiunilor de capitaliști lipsite de proprietate cercul tot mai larg al micilor industriasi „independenți și al țăranilor, și îi pune, ca lucrători salariați, „slujbași sau debitori în atîrnare, directă sau indirectă, de capitaliști. Numărul proletarilor tot crește“, etc...

Și atita! Și în programul practic, iar nici un cuvînt pentru țărani ca atari...

La 1901!...

Inercarea programului francez a fost în această epocă, în deobște, dezaprobată de pontificii social-democrației ca «burgheză», (în programul belgian însă, se observă puțin aceeași tendință), deși și «Guesdiștii» recunoșteau «dispariția fatală a țăraniniei» și, în realitate, acest program a fost inspirat numai de considerațiunile electorale, «de interesul de partid», ca și concesionile mai diluate și mai confuze ale lui Fr. Engels. În adevăr, cerințele agrare ale Guesdiștilor culminează în concesionarea către obștii săteși a moșiilor statului, comunelor, etc., și în ajutorul statului pentru cooperațiuni—măsuri, ce se apropie atît de mult de programul actual al guvernului burghez al Romîniei înapoiate!..

Și iată, după cincizeci de ani de siguranță trufașă, de incredere oarbă în efectele binefăcătoare ale „concentrațiunii avuțiilor și ale centralizării producției în societatea burgheză“, de o dată doctrina primește o groaznică lovitură, cel puțin în ce privește agricultura, din partea .. cifrelor statistice!..

Se dovedește, pe neașteptate, că mica proprietate țărănească nu se supune legilor inexorabile ale procesului economic, și... nu vrea să moară!...

Și dovedește aceasta și un social-democrat autentic, care a avut însă curajul să privească adevărul în față, și, în fața faptelor, să ceară revizuirea doctrinei social-democrate.

Nu ne interesează deocamdată mișcarea revizionistă provocată de Ed. Bernstein, dar ne veți permite să utilizăm datele adunate de el pentru a urmări destinele chestiunii țărănești în sinul social-democrației.

Pe cînd, constată Ed. Bernstein, peste tot în Europa, micile și mijlociile gospodării rurale cresc, și ca număr de proprietari și ca întindere pe pămînt, «marea agricultură s'a oprit în loc, sau chiar scade», cu toate că întinderea totală a terenurilor cultivabile a crescut*).

În Germania, în 13 ani, între 1882—1895, întinderea pă-

*) Ed. Bernstein, — „Socialisme théorique et social-démocratie pratique“, 1900, p. 107 urm.

mînturilor proprietății țărănești *mijlocii* (ntre 5—20 ha.) a crescut cu 9°/_o, iar numărul gospodăriilor cu 8°/_o; a proprietăților țărănești *mici* (2—5 ha.) întinderea a sporit cu 8°/_o, iar numărul gospodăriilor cu 3½^o/_o; chiar proprietățile „pitice” (mai puțin de 2 ha.) au crescut în întindere cu 12°/_o și numărul gospodăriilor cu aproape 6°/_o. (Observați că numărul gospodăriilor crescînd mai încet ca întinderea lor, fiecare gospodar în parte e, în mijlociu, mai bogat). În același timp gospodăriile mai mari (între 20—100 ha.) n'au crescut decît în *întreprinderile forestiere* și numai cu 1°/_o! Celelalte—sau au rămas staționare, sau chiar au scăzut.

Iată repartizarea proprietății în Germania, în 1895, ca întindere în hectare:

Gospodării pitice (până la 2 ha.)	2.415.414
„ țărănești mici (2— 5 ha.)	4.142.071
„ „ mijlocii (5— 20 ha.)	12.537.660
„ „ mari (20—100 ha.)	13.157.201
Mari gospodării capitaliste (de peste 100 ha.)	11.031.896

Cu alte cuvinte, gospodăriile «pitice» și cele țărănești cuprind *peste trei părimi* din întinderea totală a pămîntului, iar gospodăriile mari, „capitaliste”, nu ajung la o pătrime. În Prusia raportul e și mai defavorabil marilor gospodării.

De asemenea «în Olanda marea gospodărie a scăzut direct, pe cînd gospodăriile țărănești, mici și mijlocii, au sporit «de trei ori».

«În Belgia, după Vandervelde, proprietatea funciară ca și «agricultura sint supuse unei *descentralizări neîntrerupte*».

«În Franța se constată o tot mai mare descentralizare a «agriculturii»*).

Autorul aduce cifre pentru a ilustra aceste constatări, însă îmi veți permite să reproduc aici numai datele relative la întinderea proprietăților în Anglia, socotită «ca țară clasică a marii proprietăți funciare și a agriculturii capitaliste», cum se exprimă Ed. Bernstein.

În 1895 **) pămîntul se repartiza în Anglia cum urmează:

	în acre	% la întind. tot.
Gospodării până la 2 ha	366.792	1.13
« între 2— 5 ha.	1.667.647	5.12
« « 5— 20 ha.	2.864.976	8.79
« « 20— 40 ha.	4.885.203	15.
« « 40—120 ha.	13.875.914	42.59
« « 120—200 ha.	5.113.945	15.70
« « 200—400 ha.	3.001.184	9.21
« peste 400 ha.	801.852	2.46
	32.577.643	100

*) Op. cit., p. 108—110.

**) Datele mai nouă le puteți găsi în «Viața Rominească», No. 10, an I, «Cronica internă» p. 625 și 627—628.

Cu alte cuvinte, numai vr'o 27% din întinderea totală a pământului în Anglia cade asupra mării agriculturi (de peste 120 ha. de gospodărie) și, dinpovrivă 73% asupra agriculturii mici și mijlocii!*).

La aceste putem adăogi, că în 41% din totalul gospodăriilor *nu se întrebuințează nici un salariat*, ci ele sînt muncite numai de familia țaranului; în 16% din gospodării se angajează numai cîte un muncitor salariat; în 11%—cîte doi salariați care muncesc alături de familia țaranului. Adică în 68% din gospodării țaranul muncește singur, sau numai cu ajutorul unui, ori cel mult a doi salariați, și numai în 32% din ferme se găsesc mai mulți decît doi muncitori salariați!

Judecați dacă se poate vorbi despre „centralizarea“ producției agricole în Anglia!

Pentru Statele Unite un alt social-democrat, F. O. Hertz, aduce de asemenea date foarte complete și ajunge la constatarea:

„In cea mai capitalistă țară din lume gospodăriile mai mici „birăesc treptat pe cele mari și uriașe (latifundii)“.

Așa că Ed. Bernstein s'a crezut în drept să conchidă:

„Peste tot, în Europa occidentală, ca și în Statele Uniunii Americane, numărul gospodăriilor agricole mici și mijlocii tot crește, iar acela al gospodăriilor mari și uriașe tot scade“.

Nădejdea în socializarea țaranului prin „concentrare“ a trebuit să se stingă...

Asupra acestui fapt nu se mai putea tăcea. Și teoreticianul ex officio al partidului scrie o carte voluminoasă asupra „chestiunii agrare“, care, în realitate, nu e de cît o mărturisire a catastrofei suferite de doctrina social-democratică.

K. Kautsky e silit, abea cîți-va ani după „Erfurter Programm“, să recunoască, că „acum trebuie să admitem ca dovedit, că agricultura nu se dezvoltă după același *processus* (faimosul proces „de concentrare și centralizare“) ca industria, ea urmează legile „ei proprii“... **)

Cum se explică însă stăruința și siguranța cu care social-democrația timp de peste o jumătate de veac afirma contrariul? „Social-democrația,—mărturisește iarăși K. Kautsky,—de la început se îngrijea puțin de țaran. Fiind-că ea nu este un partid democratic în sensul burghez al cuvîntului, o bine-făcătoare pentru toată lumea, care să caute a da satisfacțiune intereselor tuturor claselor, ori-cît de opuse ar fi ele una alteia; ea este un partid de luptă de clasă (Dar pentru aceasta nu era nevoie „ca doctrina ei să fie așezată pe un teren adevărat și solid?).. Ea spera, că evoluțiunea economică îi va pregăti calea la sate, ca și în orașe, și că lupta între mica și marea gospodărie agricolă va duce la suprimarea celei dintăiu, așa că i-ar fi ușor „atunci să cîștige, și aici, ca partid pur proletarian, masa populațiunii agricole..

*) Op. cit., p. 112.

**) K. Kautsky,—„La question agraire“, p. 5.

„Astă-zi însă, social-democrația a sporit atît de considera-
 „bil, încît orașele nu mai prezintă pentru ea un cîmp indestulă-
 „tor de activitate; dar îndată ce pășește la sate, ea se cioc-
 „nește de acea putere misterioasă care a pregătit deja atîtea sur-
 „prize celorlalte partide democratice revoluționare. Ea vede, că
 „mîca gospodărie agricolă nu urmează de loc procesul de rapi-
 „dă dispariție, iar marile gospodării agricole nu cîștigă teren de-
 „cît prea încet, pe alocurea chiar îl perd (adică—peste tot, cum
 „în urmă recunoaște K. Kautsky însuși)“... *).

Kautsky e prea bun social-democrat ca să nu-și păstreze
 toate simpatiile pentru marea agricultură, el caută pe larg să-i
 arăte superioritatea față de gospodăria mică, pentru care nu gă-
 sește cuvinte destul de grele: ea răsipește numai degeaba for-
 țele, îl face pe țaran să muncească supra omenește și să fie ve-
 cinic flămînd, —și poftim, scandalul!

Din statistică rezultă, „că proprietatea privată în toate ță-
 „rile de mică gospodărie e o *piedică puternică pentru desvolta-*
 „*rea marii exploatațiunii agricole, ori-cît de superioară este ea, și*
 „(se mîngie imediat Kautsky) o *piedică* pe care industria nu o
 „cunoaște“!... **).

Mai rău: „cu toată superioritatea sa tehnică, marea ex-
 „ploatațiune agricolă nu reușește niciodată să domnească singură
 „într'o țară. Chiar dacă marea proprietate isgonește pe toți țā-
 „ranii liberi, totuși rămîne măcar o parte, care totdeauna găsește
 „mijlocul de a reinvia ca mici fermeri. Incit, chiar acolo unde
 „proprietatea mare domină singură, marea exploatațiune tot nu
 „poate să ajungă să domine singură (vom explica în urmă
 „acest fenomen, care contrazice tabloul negru făcut de Kautsky
 „despre mizeriile fatale ale gospodăriei țărănești)... Acolo unde mi-
 „ca exploatațiune chiar perde prea mult teren, marea exploatațiune
 „dă venituri tot mai mici, și începe să dea îndărăt“... **).

„Nu ne mîi putem gîndi, că mica proprietate fonciară e
 „pîz cale de a dispărea în societatea modernă și de a fi înlocuită
 „de marea proprietate...“****).

Ce să faci!...

Remîne numai să te năpustești asupra marelui vinovat, —
 țāranul:

„Mica proprietate fonciară, —repetă Kautsky pe mai marii săi,
 „—este un mijloc de a crea, aproape în afară de societate, o cla-
 „să de barbări, care unește toată grosolanția formelor sociale pri-
 „mitive cu toate mizeriile și toate nenorocirile țārilor civili-
 „zate“...****)

Dar această proprietate stă „la adăpostul tendințelor cen-
 „trailizătoare, ori-cît de nerațională, ori-cît de răsipitoare de forțe
 „ar fi această exploatațiune a parcelelor de pămînt, țāranul îi

*) Op. cit., p. 3—4.

***) Op. cit., p. 219.

****) Op. cit. p. 242—243.

*****) Op. cit., p. 248.

*****) Op. cit., p. 170.

„rămîne credincios, cum și femeia lui rămîne credincioasă mizerabilei sale gospodării casnice, care, cu toate sforțările imaginabile, nu-i poate da decît rezultatele cele mai jalnice“...*)

Foarte bine! Dar eșirea?

Agricultura, singură, nu are nici o eșire:

„Agricultura în timpul feudal a mai intrat într'un împas, din care n'a putut ieși prin propriile-i forțe“...**)

Așa și acum:

„În regiunile, care rămîn pur agricole și din cauza configurației geografice sau a caracterului locuitorilor sînt inaccesibile și rămîn închise industriei, populațiunea decade din punctul de vedere al numărului, al forței, al inteligenței, al bunei stări; și în acelaș timp pămîntul se săcătuește, exploatațiunea agricolă decade. *Agricultura pură încelează, în societatea capitalistă, de a forma un element de bună stare; dar, în același timp, dispare pentru clasa țărănească posibilitatea de a regăsi vr'o dală prosperitatea.* Ca și populațiunea agricolă din timpul feudal, țăraniii au ajuns într'un împas, din care ei nu sînt în stare să iasă prin sine înșiși, în care ei se string, tot mai îngrijiți și mai d'sperați“...***)

De n'ar fi evoluțiunea industrială, n'ar mai vedea țăraniii zile bune. Dar evoluțiunea industrială, prin procesul ei fatal, aducînd triumful proletariatului și socializarea industriei, atunci... mai departe ușor se pot deduce consecințele.

Dar, o recunosc și social-democrații înșiși, triumful proletariatului și socializarea industriei se vor lăsa încă multă vreme c'e așteptat, — cum biata agricultură și țăraniii vor sta așa, atîta timp, în «împasul» lor?

Care trebuie să fie politica social-democrației față de dinșii?

K. Kautsky persistă, cu aceeași energie, să se opună „protecțiunii țaranului“ care l'ar conserva artificial pe micul gospodar independent, dar propune... «neutralizarea țaranului» (sic!)... ca sălbatecul ăsta să nu aducă vr'o incurcătură, în mersul triumfal al proletariatului!

Și „neutralizarea“ asta seamănă totuși foarte mult cu vechea rețetă „burgheză“ a programului francez: ajutor pentru cooperatiuni, trecerea moșilor publice obștilor sătești, un program comunal democratic, etc.

Să lăsăm pe un socialist să judece acest program:

„De fapt, programul lui Kautsky nu e, — în principul, și tocmai în punctele pe care el le consideră ca cele mai însemnate, — decît punerea în practică a revendicărilor democrației burgheze relativ la chestia agrară“...****)

Fatalitate!...

*) op. cit., p. 251.

**) op. cit., p. 448.

***) op. cit., p. 450—451.

****) Ed. Bernstein, op. cit., p. 263.

Dar cetitorii, cred, vor admite, că aceasta dovedește nu-mai, că a nimerit într'un „impas“ nu agricultura, ci doctrina social-democratică, socialdemocratismul în fața țărănimii...

Mai mult de cincizeci de ani hipnotizezi lumea cu o formulă magică, care ar deschide toate lăcățile, mai mult de cincizeci de ani de poze marțiale și desprețuitoare, de declarații mîndre, („social-democrația nu va merge la țărani, ci îi va aștepta să vie ei la dînsa, după proletarizarea fatală“).—și cînd, „din interes de partid“, te hotărăști în sfîrșit să mergi la Canossa moșicilor, să te infunzi înaintea «puterii misterioase», să constatăi că formula nu se aplică la agricultura (la majoritatea omenirii!), că agricultura nu poate «evolua» singură după regulă, că ea merge dintr'un „impas“ într'altul, dă în gropi... Să afirmi, că țările pur agricole sînt condamnate la stagnațiune, că progresul social este peste putință pentru ele, fiind că n'au de unde veni salvatorii, iar că țărani din celelalte țări trebuie să rămînă, cine știe cit, în «impasul» lor, mizerabili, goi și flămînzi, istoviți de munca excesivă, până la triumful definitiv al proletariatului industrial, care până atunci nu-i poate decît «neutraliza» prin măsuri, în esența lor, pur «burgheze»!...

Poate fi un spectacol mai jalnic?...

Cîtă confuziune a adus această constatare în sinul social-democrației se poate vedea în primul program adoptat, după catastrofă, de partidul social-democratic Elvețian, în Zürich, acum trei ani, în 1904.

Despre evoluția agrară programul vorbește acum deosebit de cea industrială, și, trebuie să o spunem, în doi peri:

„In agricultură marea producțiune n'a dovedit superioritatea sa asupra micii producțiuni în aceeași măsură ca în industrie. Dar situațiunea țăranilor, după trecerea dela forma naturală a gospodăriei la cea modernă, de asemenea a ajuns tot mai grea și mai șubredă. Numărul agricultorilor independenți scade, continuu (o neexactitate constatată chiar de K. Kautsky și contrazisă mai jos de însuși programul!), o parte emigrează, o parte trece în rîndurile proletariatului“.

Apoi parcă un răsunset din vechea trimbiță glorioasă:

Social-democrația „luptă împotriva ori-cărei încercări de a „sprijini formele înapoiate de producțiune“...

Totuși:

„In agricultura elvețiană domină, aproape exclusiv, mica „producțiune (și mai sus spunea că «numărul lor scade» etc...)- „Pentru țaran proprietatea funciară nu este un mijloc de a-și însuși munca altuia, ci un mijloc de a-și cîștiga hrana, adesea „neîndestulătoare. El, ca și muncitorul salariat, aparține claselor „exploatate ale poporului. Inșă fiindcă aci nu se află condițiuni prelabile pentru producțiune socială, apoi scopul politicei „agrare, care tinde să armonizeze interesele țărănimii cu interesele societății întregi, trebuie să constee într'aceea ca să ri-

„dice productivitatea muncii agricole și, în acelaș timp, să asigure țăranului venitul muncii lui și să-l apere, ca îmbunătățirea producției să nu atragă după sine numai o mai mare înglodare în datorii și creșterea dobânzilor (dar aceasta nu înseamnă, în fond, să sprijini o formă învechită de producție ?...).

Urmează apoi cunoscutul program de «neutralizare», ajutorul statului pentru cooperațiuni de tot felul, întrebuințare de mașini, asigurare, trecerea ipotecelor în minile statului,—program, care n'are prin ce speria pe orice «burtă verde», și pe care și l'ar putea însuși orice democrație «burgheză» înaintată.

De pe acum am putea trage oarecari concluziuni, dar în capitolul următor...

(Va urma)

C. Stere

Tannhäuser

sau

LUPTA CÎNTĂREȚILOR DE LA WARTBURG

Dramă muzicală în trei acte

de

Richard Wagner

(Traducere în metru original.)

PERSOANELE:

Hermann, Landgraful Turingiei

Tannhäuser

Wolfram von Eschinbach

Walter von der Vogelweide

Biterolf

Heinrich, secretarul

Reinmar von Zweter

Elisabeta, nepoată a Landgrafului

Venus

Un păstorăș

Patru paji

Cavaleri, grafi și nobilime.

Femei nobile.

Pelerini bătrini și tineri.

Sirene. Naiade. Nimfe. Bacante.

Turingia. Wartburg.

La începutul veacului al 13-lea

ACTUL I

Scena întâia

Scena înfățișează interiorul *Venusberg*-ului (*Hörselberg* lângă *Eisenach*). Peștera largă ce se prelungeste ca nevăzută în fund printr'o colitură în dreapta. În cea mai depărtată zare se înalță un lac albastru, în apa lui se zăresc formele *Naiadelor* ce se scaldă; pe colinele țărâmului înalt stau culcate *Sirenele*. În planul întâi, la stînga, *Venus* întinsă pe un pat; lângă ea, pe jumătate ingenuchiat *Tannhäuser*, cu fruntea în poala ei.—Peștera este toată înecată de o lumină trandafirie. — Plaoul din mijloc e cuprins de un grup de *Nimfe* dănuitoare; pe coline ceva mai ridicate în presjma peșterii zac părechi de îndrăgosiți, dintre care una e amestecă în danșul *Nimfelor*.—Un alaiu de *Bacante* vine din fund într'un virtej de danș sălbater; ele atrag cu gesturi de beție grupurile *Nimfelor* și ale părechilor îndrăgostite, care în curiad sînt răpite de puternica năvală. Ca un ecou al danșului ce crește tot mai sălbater, răspunde

Cîntecul Sirenelor.

(Părechile dănuitoare încremenesc deodată în atitudini pătimașe și ascultă cîntarea).

Din nou se animează danșul și ajunge la ultima expresie a pornirii sălbatece. În clipa cînd furia bacantică atinge culmea beției, intervine repede o lincezeală nebiruită. Părechile de îndrăgosiți se desfac rînd pe rînd din joc, și se așază, cuprinse parcă de-o dulce oboseală, pe colinele grotei. Alaiul *Bacantelor* dispare în fund, de unde năvăleşte o ceață tot mai deasă. Și pe planul întâi se coboară încetîncet o ceață tot mai deasă învăluind grupurile celor care dorm ca'n niște nori trandafirii, așa fel încît partea vizibilă a scenei lăsată liberă se mărginește numai la spațiul îngust în care *Venus* și *Tannhäuser* rămîn în starea lor de mai nainte. În adîncă depărtare se slînge cîntecul *Sirenelor*.

Corul Sirenelor.

(Foarte departe)

Scena a II-a

VENUS. TANNHÄUSER

(*Tannhäuser* tresare, cu capul ridicat, ca și cum s'ar desmetici dintr'un vis.—*Venus* îl cuprinde din nou, alintătoare. — *Tannhäuser* își trece mâna peste ochi, ca și cum ar căuta să oprească o vedenie).

VENUS

Iubite, spune, ce gîndești?

TANNHÄUSER

Prea mult, prea mult! (Domol și stins) O, mi-am venit
In fire!

VENUS

Unde te gîndești?

TANNHÄUSER

In vis mi s'a părut c'ascult
Ce n'am mai auzit de mult,
Al clopotelor glas de sărbătoare—
E-așa de mult de cînd nu-l mai aud!

VENUS

La ce te pierzi din nou? Ce ți-a venit?

TANNHÄUSER

De cînd cu tine-s, uitaiu al vremii zbor
Să-l măsur: Ceasuri, zile nu mai am,
Că nu mai știu ce e lumina zilei
Și nici lumina stelelor slăvite;
Și nu mai văd cum crește fraged spicul
Chemîndu-mi vara; nici nu mai aud
Privighetori—solia primăverii...
Instrăinat așa, voi fi mereu?

VENUS

(Sărînd în sus)

Ah! Ce descopăr? Ce smintite plingeri?
Cu vrăjile iubirii mele oare
Te-am ostenit așa degrabă? Spune!
Cum? Tu regreti amar, că ești un zeu?
Ai dat uitării tot ce-ai suferit
Pe cînd acum plutești în alintări?
Sus, bardul meu, și instrunează-ți harfa,
Iubirea cînt-o falnic cum știai s'o cînti!
Cînd însăși pe zeița ei o cucerîși,
Iubirea cînt-o,—tot ce-avu mai scump ți-a dat!

TANNHÄUSER

(Imboldit de o hotărîre bruscă, apucă harfa și se așază solemn în
fața Venerii)

Slăvită fii! Și preamărită fie
Puterea ta de farmec neînvins!
Cîntarea mea în imn de bucurie

Innalțe vraja care m'a cuprins!
 De dcruri, ah! și desfătări divine
 Mi se topea tot sufletu 'nsetat
 Și zeilor ce numai se cuvine
 Tu, mie, unui muritor, mi-ai dat.—
 Dar moartea, vai! mă chiamă iară
 Și-a ta iubire mi-e povară;
 Eterni sint zeii 'n desfătări,
 Eu-s robul veșnicei schimbări;
 Nu numai desfatare cere
 Ființa mea, ci și durere;
 In țara ta, de-acum te las!
 Crăiasă! Zeiță! Bun rămas!

VENUS

(Ca trezită dintr'un vis)

Ce fel de cîntec? Ce aud?
 Ce jale turbură-al tău vers?
 Unde-i avîntul ce'ți schimba
 In vrajă orice cînt al tău?
 Și cum? Iubirea mea ți-e azi povară?
 Iubite, spune, ai de ce te plînge?

TANNHÄUSER

Deapururea slăvit sa'ți fie-amorul!
 Și fericit acel ce l-a trăit!
 Acela ce-a 'mpărțit cu zei florul
 La sînul tău—norocul negrăit!
 E falnică a ta împărăție,
 Izvor de viăji la fiecare pas,
 Nu-i țară s'o întrecă 'n mărăție,
 Pămîntu 'ntreg in urmă-i a rămas!
 Ci din trandafiria'ți ceață
 Mi-e dor de-a codrului viață,
 De verdele cîmpiei noastre,
 De luciul zărilor albastre,
 De ciripit de păsărele,
 De toaca mănăstirii mele:
 In țara ta de-acum te las!
 Crăiasă! Zeiță! Bun rămas!

VENUS

(Sărind din culcuşul ei)

Proclate! Vai! ți-s gindurile-aierea?
 Ai îndrăzneala să'mi respingi iubirea?
 O prețuești și totuși fugi de ea?
 Și 'n silă ți-este-acum frumseța mea!

TANNHÄUSER

Ah, mîndră zînă, 'mi purta minie!

VENUS

Ți-e silă, vai, de frumseța mea!

TANNHÄUSER

Prea marea ta frumuseță mă alungă!

VENUS

Amar de tine, trădător nemernic!
 N'am să te las, de-acî tu n'ai să'mi pleci!

TANNHÄUSER

În veci nu te-am iubit eu mai puternic
 Ca azi cînd trebui să te las pe veci!

VENUS

(Acoperindu'și fața cu minile, s'a 'nlors pătimaș dela Tannhäuser; după o pauză se reîntoarce zîmbind și cu o expresie ispititoare)

Iubite, vin! Trandafirie
 Ne-așteaptă grota pe-amîndoi
 Și chiar un zeu de-ar fi să vie
 N'ar fi mai fericit ca noi!
 În așternutul cel mai moale
 Uita-vei ori și ce dureri
 Și inima o să'și potoale
 Molcom văpaia 'n mîngăeri.

În depărtări cîntări duiioase-adie
 Și brațul meu spre tine se 'nmlădie,
 Pe buza mea tu sorbi nectar divin
 Și ochiul meu îți ride mai senin:
 Unirea noastră este-o sărbătoare,
 Hai ș'om serba iubirea 'nvingătoare!
 Dar nu sfios pe lingă ea să treci:
 Nu,—să ne pierdem amîndoi pe veci!

Corul sirenelor

(Nevăzut și de departe)

VENUS

(În timp ce încearcă să-l atragă ușor pe *Tannhäuser* la sine)

Voinice, adorate, fugi de mine ?

TANNHÄUSER

(Cu totul exaltat, apucă harfa ca amețit.)

Cîntarea mea 'ți va răsuna 'n tot locul,

Cu glas puternic eu te voiu cînta !

Tu ești frumseța și tu ești norocul

Și mii de vrăji arunci în calea ta.

Văpaia ce mi-o verși tu în simțire

Va străluci deapururea măreț

Și, da, 'mpotriva lumii, ca un mire,

Te-oju apăra cu brațul îndrăzneț—

(Lasă să-i cadă harfa din mină)

Dar trebuie să plec în lume,

La tine 's robul fără nume,

De libertate mi-este dor,

Spre libertate vreau să zbor,

În luptă vreau să mă avînt

Chiar dac 'alesul morții sint !—

În țara ta de-acum te las !

Crăiasă ! Zeiță ! Bun rămas !

VENUS

(Cu minie sălbatecă)

Te du, nebunule, te du !

Ingrate, nu te țiu, vezi, nu !

Ești liber dar,—să pleci

De ce dorești, aibi parte 'n veci !

Te du 'ntre oamenii ursuzi

De-a căror proaste năluciri

Noi, zeii veseli, am fugit

Spre-adîncul caldului pămînt.

Te du, năuce, cată adăpost

Cată-l în veci și nu-l mai găsi !

Mindria 'ți va cădea 'n curînd

Și pocăit vei reveni,

Zdrobit, nemernic mă vei căuta

Vei implora puterea mea !

TANNHÄUSER

Ah, zină mindră, plec de-acum !

În veci n'am să mă 'ntorn din drum.

VENUS

Ah, dacă 'n veci n'ai să mai vii!

(Cu desperare)

De nu vii iarăși, ah! atunci urgie
Asupra lumii 'ntregi, blestem grozav!
De vraja mea în veci de veci să fie
Deșartă lumea,—și croul ei un sclav!
O vino! Vino înapoi!

TANNHÄUSER

În veci n'oiu mai veni înapoi!

VENUS

O vino, de te simți atras!

TANNHÄUSER

Pe veci îți spun azi «bun rămas».

VENUS

Cînd lumea 'ntreagă te-ar goni

TANNHÄUSER

Prin rugă mă voiu mîntui.

VENUS

În veci iertare n'ei avea!

Revino, eu-s salvarea ta!

TANNHÄUSER

Salvarea mea e în Maria!

(Venus c'un strigăt cade grămadă și piere. Cu iuțea fulgerului se prefăce scena).

Scena a III-a

TANNHÄUSER. UN PĂSTORAȘ. PELERINI

(Tannhäuser care nu și-a schimbat poziția, se pomenește fără de veste într-o vale frumoasă. Cer albastru, soarele luminează vesel.—La dreapta în fund Wartburg-ul; prin gura văii la slînga se vede Hørselberg-ul.—Spre dreapta duce pe o colină a văii o potecă în direcția castelului din fund, de unde apoi deviază; pe acalaș plan e o icoană a Maicii-Domnului, spre care urcă o altă colină.— Din înălțime la slînga se aude talanga; pe un pisc înalt stă un păstoraș cu cîmpoiul, cu fața spre vale).

PĂSTORUL

(Cîntă din cîmpoiu)

Din munte Holda cea mîndră veni
Trecînd prin văi și cîmpie;

Un dulce cîntec m'ademeni,
Să caut spre zări mă imbie :
Visaiu atunci un mîndru vis
Și ochii mari cînd i-am deschis,
Văd soare pretutîndeni :
S'a 'ntors, s'a 'ntors Armîndeni !
Acum cînt vesel din cimpoi :
E Main la noi ! E Main la noi !

(Cîntă din cimpoi. S'aude corul *pelerinilor bătrîni* venînd dinspre Wartburg, apropiindu-se de plaiu).

PELERINII BĂTRÎNI

Spre tine, Crist, pornim cu drag,
Nădejdea oricărui pribeag !
Fecioară, te slăvim în cor !
Spre noi privește 'ndurător !

(*Păstorul* auzind corul se oprește 'n loc și ascultă cu eclavie)

Ah, greu m'apasă, greu de tot,
Povara negrelor păcate ;
De-aceea să m'opresc nu pot
Și-mi caut chinuri ne 'ncetate.
În ziua sfință de Ispas
Smerit la Roma fac popas,
Iertare vinii mele cer
Ca să-mi ciștig un loc în cer.

PĂSTORUL

(Cînd pelerinii ajung pe dîmbul din fața lui, le strigă, facînd vînt cu căciula)

Noroc ! spre Roma cu noroc !
Rugați-vă și pentru mine !

TANNHÄUSER

(Care în mijlocul scenei a rămas incremenit, cade, zguduit cu putere, în genunchi)

Stăpîne, fi slăvit !
Mare-i minunea milei tale !

(Șiragul pelerinilor se strecoară de-acî încolo pe lingă ieoana Maicii-Domnului, spre stînga și astfel părăsește scena. *Păstorul* deasemenea se depărtează la dreapta ; se aud tîlîngile tot mai departe).

PELERINII

Spre tine ne 'ndreptăm noi, Crist,
Nădejdea sufletului trist !
Fecioară, te slăvim în cor !
Spre noi privește 'ndurător !

(*Pelerinii* au părăsit scena)

TANNHÄUSER

(În genunchi, ca adineci într'o rugăciune fierbinte.)

Ah, greu m'apasă, greu de tot,
 Povara negrelor păcate;
 De-acea să m'opresc nu pot
 Și-mi caut chinuri ne 'ncetate.

(Lacrimi îi înneacă vocea; își pleacă fruntea adine spre pământ și pare a plînge cu hohot.)

PELERINII

(Foarte departe).

În ziua sfîntă de Ispas
 Smerit la Roma fac popas;
 Iertare vinii mele cer!

(Din fund, foarte departe, se aud sunete de clopot. Glasurile cornurilor de vînătoare se apropie și clopotul îndepărtat tace. De pe culmea din stînga, pe o potecă de pădure, se ivesc: *Landgraful și Cîntăreții*.)

Scena a IV-a

TANNHÄUSER, LANDGRAFUL și CÎNTĂREȚII

LANDGRAFUL

(văzînd pe *Tannhäuser*).

Cine-i acel care se roagă-acolo?

WALTER

Vr'un pocăit.

BITEROLF

De cavaler 'i-e straiul.

WOLFRAM

(Alungă la *Tannhäuser* și îl recunoaște)

El este!

CÎNTĂREȚII

Heinrich! Heinrich! Văd eu clar?

(*Tannhäuser* care, surprins, s'a ridicat repede, se reculege și se înclină mult în fața *Landgrafului*, după ce-a aruncat o privire furișă asupra lui și a cîntăreților).

LANDGRAFUL

Tu ești aeeva? Te re'ntorci la noi?

Tu care ne-ai lăsat plin de 'ndîrjire?

BITEROLF

Zi, revenirea ta ce vrea să 'nsemne?

LANDGRAFUL și CÎNTĂREȚII, fără WOLFRAM

Spune-ne!

BITEROLF

Frăție? Ori rășoiu din nou?

WALTER

Vii ca prieten ori vrăjmaș?

Ceialți CINTĂREȚI, fără WOLFRAM

Vrăjmaș?

WOLFRAM

O, nu 'ntrebați! Vedeți voi îndirjire?

(Se duce la Tannhäuser)

Bine-ai venit la noi, tu, bardul mîndru,

Ce ah, de-așa de mult ne-a părăsit!

WALTER

De ai gînd bun, bine-ai venit!

BITEROLF

De ne iubești, fii bun sosit!

CÎNTĂREȚII

Te salutăm!

LANDGRAFUL

Iți zic și eu: «bine-ai venit».

Ci spune, unde-ai rătăcit?

TANNHÄUSER

In depărtări pustii am rătăcit—

Făr' de hodină, fără de popas.

Lăsați! Nu vin la harță să vă chem;—

Să ne 'mpăcăm—și mi-oiu căta de drum!

LANDGRAFUL

O, nu! Al nostru ești de-acuma iarăși!

WALTER

Nu mai pleca!

BITEROLF

Nu te lăsăm să pleci!

LANDGRAFUL și CÎNTĂREȚII fără BITEROLF

Stai cu noi!

TANNHÄUSER

Iertați! Nu-i timp de 'ntîrziere,

In veci nu pot să fac popas.

'Nainte drumul meu mă cere

Și-n urmă nu mă uit ce las!

LANDGRAFUL ȘI CÎNTĂREȚII

Rămii! Ascult-a noastră vrere
 Și-o să te bucuri c'ai rămas
 Ne-ai căutat—ce drum te cere
 Dup' un așa de scurt popas?

TANNHAUSER (smuncîndu-se)

Fugiți de-aci!

CÎNTĂREȚII

Stai, stai cu noi!

WOLFRAM

(Tăindu-i calea lui Tannhäuser; cu glas înalt)

Te vrea Elisabeta!

TANNHÄUSER

(Năucit de bucurie, rămîne ca înmărmurit)

Elisabeta!... Puteri divine!

Voi mi-ați strigat numele ei?

WOLFRAM

Dac'am numit-o, nu mă socoti
 Dușman! (Cătră Landgraf) Stăpine, îmi permiți
 Să i fiu eu solul bunei vești?

LANDGRAFUL

Arată-i vraja ce-a legat-o el
 Și Ceru-i dea virtute
 Ca vrednic s'o desfacă.

WOLFRAM

Cînd ne-ai rămas în ale noastre întreceri
 Biruitor cu versul îndrăsneț,
 Nu 'ngăduirăm laude să seceri,
 Dar tu ți-ai smuls cel mai de seamă preț.
 A fost pe semne un făcut
 În versul tău neîntrecut
 De-ai cucerit cîntînd cu dor
 Cel mai neprihănit amor.

Căci pentru cîntecele noastre
 De-atuncea inima-i s'a 'nchis,
 Și-asemenea unei sihastre
 Se abătea umblind ca'n vis.
 O! falnic bard, te 'ntoarce iarăși

Cu fermecatele-ți cîntări,
Ca s'o avem din nou tovarăș
Pe ea, luceafăr în serbări !

CÎNTĂREȚII

Al nostru, Heinrich, vino iarăși
Și uită ura veche tu,
Cîntînd, precum odinioară,
Un frate să ne fi de-acu.

TANNHÄUSER

(Mișcat adînc, îmbrățișează pe Wolfram)

La ea ! La ea ! O, duce-mă-ți la ea !
Ah, lumea iarăși îmi suride,
Mă reintorc ca din surghiun.
Deasupra'mi cerul se deschide,
Cîmpiile podoabe-și pun,
Și primăvara viu răsună
Intreagă în inima mea !
Și cîntă inima-mi nebună,
Strigînd cu dor : la ea ! la ea !

(În timpul acesta rînd pe rînd s'a strîns pe scenă toată suita de vi-
nătoare a Landgrafului, cu purtători de torțe ș. c. l. Viuătorii sună din
cornuri).

LANDGRAFUL ȘI CÎNTĂREȚII

Ne-a revenit ca prin minune !
Pierdut a fost și s'a aflat !
Cel care pe semet supune,
Stăpînul, fie lăudat !
De-acuma toate cîntecele noastre
Din nou ea le va asculta.
Răsune bolțile albastre
O Doamne, spre mărirea ta !

Toată valeda mișună acum de ceala tot mai numeroasă a viuătorilor.
Landgraful și *Cîntăreții* se întorc spre suita ; *Landgraful* sună din corn ;
bucimări puternice și lătrături îi răspund. Pe cînd *Landgraful* și *Cîntă-*
reții încalceă pe caii ce li s'au adus din Wartburg, cortina cade).

St. O. Iosif.

Ideile profesorului St. Leduc

— Incercare critică —

Cînd un geniu naște o idee mare, cînd un savant stabilește o teorie nouă, sau un cercetător face o descoperire, în acțiune nu e pusă numai munca și energia sa proprie, ci a unei întregi serii de cercetări. Descoperirile și ideile mari sînt fatal necesare într'un timp dat, precum munca, hrana sînt necesare organismelor. La un moment dat omenirea așteaptă ceva, e în o fierbere continuă, muncește, cercetează și din această fierbere naște ideia sau descoperirea, care e adusă lumii, e scoasă la lumină de cel mai apt, pusă în practică de cel mai ingenios.

În urmă lumea e mulțumită : e mulțumirea omului obosit ce își găsește timpul să se repauseze, după o muncă încordată. E surmenat. El nu mai are putința de a cerceta imediat dacă ideia sau descoperirea sa e bine înțeleasă, nu mai are putința de a controla cum se aplică — trebuie să se repauseze — și odihna îi dă forțe noi, spre a relua munca din nou, a controla, a așeza, a îndrepta.

De aceea influența ulterioară a unor mari spirite, asupra dezvoltării științei e de multe ori nu tocmai priincioasă. În urma rîspîndirii ideilor lor, lumea cercetătoare rămîne, pentru cîtva timp, într'un fel de neactivitate dăunătoare ; ideile lor sînt toate luate de bune, se pune bază pe ele, și în legătură cu ele se formulează alte teorii noi, ne mai controlîndu se dacă baza e bună sau rea ; și cînd se redeșteaptă, odată cu negarea bazei, tot edificul se dărîmă.

Cînd Pasteur, în urma unor discuții furtunoase, prin experiențe multiple și ingenioase, bazîndu-se și pe ceia ce studiasse în altă direcție (a distrugerii organismelor prin căldură), a ajuns a demonstra că viața nu naște spontan eu precum se credea, experiențele sale au fost concludente. Nimeni nu i-a mai opus nimic, a rămas stabilit tot ceia ce el probase. Viața nu naște spontan eu !... dar a neglijat de a complecta : că numai în condițiile în care el și-a făcut experiențele sale ; și aceasta a făcut să se creadă că experiențele sale demonstrau că viața nu naște spontan eu, ori în ce condițiuni ne-am pune, adică că a realizat toate condițiile în care s'ar fi putut naște spontan eu viața și că totul a fost în zădar.

Erau interpretări false; au tras concluzii dela ceva particular, generalizind. Și este de mirat cum s'a putut menține aceste interpretări false atita timp, fără să se vadă unde este greșala, fără să fie puse la indoială măcar, de cei mai mulți.

Nu-i nimic mai adevărat ca faptul că, in bulionul lui Pasteur, nici urmă de viață nu s'a arătat, nici chiar până acum.— Dar asta nu însemnează, după noi, nimic alt-*ceva* decit că în acest bulion, nu sint elementele necesare dezvoltării vieții, sau că poate chiar dacă sint, condițiile în care s'a ținut bulionul, nu au fost favorabile dezvoltării vieții.

Aceste lucruri deci, nu dovedesc că viața nu s'a născut spontan, sau nu s'ar putea naște niciodată și sub nici o condiție; și că numai *puterea divină*, sau alte intervenții misterioase, au putut naște viața

Cine poate spune exact ce condiții deosebit de favorabile vieții au existat atunci cind pentru prima oară a apărut viața pe acest pământ?

Și cine poate afirma, că, *astăzi* chiar, nu ar fi unele condiții necunoscute nouă, poate chiar foarte simple, in care viața ar putea să ia naștere din materia brută? Oare a nu cunoaște ceva, înseamnă a nu exista? Putem nega un lucru numai prin simplul fapt al ignoranței noastre?

Haeckel crede că viața a apărut atunci cind pământul a început a se răci. Numai acela ar putea afirma cu folos că această părere e falsă, care ar cunoaște exact ceia ce se petrecea în natură atunci și care ar putea totdeodată realiza experimental toate acele condițiuni.— Cea mai mare parte a energiei inerentă materiei, trebuie să fi fost manifestată prin o mare căldură și prin o cantitate enormă de electricitate, două stări ale energiei foarte favorabile formării de corpuri chimice, schimbării lor și transformării lor. Cine mai poate realiza aceste condiții? Sub influența căldurii și a electricității (chiar numai aceia pe care o putem noi realiza) nici un corp aproape nu rămîne stabil, toate se transformă. Oare nu se poate chiar, ca atunci, sub influența lor, corpurile pe care noi astăzi le credem simple, pentru că nu avem putința de a le disocia, să fi fost disociate, și aceste stări de lucruri să fi fost favorabile nașterii spontanee a materiei vii?

In Decembrie anul trecut, pe la începutul lunii, la Academia de științe din Paris a fost o ședință foarte pasionată. Profesorul Roger prezentind pe profesorul Stefan Leduc, zice între altele: „In fine, dacă el nu a creat ființe vii, a parvenit combinind oarecare substanțe chimice, a reproduce aparențele vieții, a făcut să se nască un fel de vegetale artificiale, a reproduș dezvoltarea celulelor, filamentelor miceliene, a obținut figuri kariokinetice“.

Cei ce sint în curent cu toate acestea au rămas nimiți!

Cum, ideile lui Pasteur erau false? Abia acum văd cit au interpretat de greșit ideile și experiențele lui Pasteur. Abia

acum întrevăd posibilitatea apropiată a precipitării clădirii, a cărei bază a fost atita timp,—experiențele lui Pasteur—interpretată greșit. A fost de ajuns o singură tentativă de a crea viața, cu aparență de izbutire, ca întreg edificiul să se clatine.

A început să se vadă clar că chestiunea generației spontanee este singura care va putea să dăinuiască, să rămână în picioare, în urma dezvoltării științii prin experimentațiune și prin observațiuni clară și precisă. Chimerile trecute vor pieri toate, nici sufletul nu e un dar, pe care o ființă superioară ni-l hărăzește, și care după moarte se reîntoarce în eternitate, spre o viață eternă, singura nemuritoare și a tot știutoare; nici corpul acesta al nostru nu e supus morții, din cauza unei voinți superioare, care recheamă la el scinteia divină ce-i fusese împrumutată pentru un scurt timp; toate acestea sînt imaginațiuni de poeți; nici între substanța viețuitoare și cea moartă, nu e o barieră de neînvins, căci astăzi pare că întrezărim punți de trecere de la una la cealaltă și legi universale ce conduc întreagă această materie, fie moartă, fie vie.

Iată cum prezintă prof. Ștefan Leduc această chestiune:

Amintește mai întâi despre lupta lui Pasteur cu Pouchet, apoi zice: «Astronomia, Geologia re arată că pămîntul altădată a avut o temperatură incompatibilă cu viața; numai cînd s'a răcit, ființele vii au apărut, deci au trebuit (numai decit) să se nască spontan din materialul terestru. *Chestiunea generației spontane există; nu e în puterea nimănui de a o suprima.* E de mirare cum experiențele lui Pasteur au putut să o stingă așa de complect în timp de 30 de ani.—Arătînd apoi că între plante și animale nu există limită netă de despărțire, că trecerea e gradată, afirmă că tot astfel e și între materia moartă și cea vie, și că lanțul acesta continuu nu e întrerupt nicăeri. «viața se prezintă ca o formă particulară a mișcării materiei, ca un ansamblu armonic al mișcărilor ei, ca o manifestare a aceluiași energii moleculare care animează materia moartă». Toată materia are viața în ea însăși, în stare actuală sau potențială. Alimentoarele noastre, de exemplu, înainte de ingestione, au viața în stare potențială; după asimilare, ele au viața în stare actuală.

Iată-l deci pe prof. Șt. Leduc susținător înflăcărat al teoriilor materialiste, moniste, unice, care înlătură orice idee de supra-natural, dînd vieții și manifestărilor sale o bază fizico-chimică. Materia, mișcarea, sînt bazele vieții, iar legile după care se conduce materia în mutațiunile sale și legile după care se transformă energia sînt singurele care îi explică d-sale toate fenomenele vieții, dela cel mai simplu act negativ, până la cele mai înalte și speciale forme ale intelectualității; toate se explică prin materie și energie. Pentru partizanii acestei teorii, nu există viață sau moarte, mișcare sau repaos, totul e viu, pentru că viața e însăși energia ce animează materia—iar tot ceea ce credem noi că e special vieții nu-i decit o modalitate a energiei.

De aci înainte el intră în amănunte, precizează fapte, face

să nască comparații și asemănări, arată explicarea fiecărei funcțiuni și cum s'ar putea crea chiar ființe vii.

Ființele vii sînt constituite din soluțiuni de cristaloide și coloide, separate prin membrane permeabile, prin care se efectuează neîncetate schimburi; mările actuale sînt tot soluții de cristaloide și coloide, și este posibil ca, lucrînd prin forțe fizice asupra acestor soluții să putem cîndva reproduce fenomenele vieții. Aceasta ar fi *Biologia sintetică*.

Ne arată rolul pe care îl joacă în știința aceasta studiul soluțiunilor, difuziunii și osmozei, și că observațiile sale personale l'au dus la concluzia că „mediurile oferă difuziunii rezistențe variabile cu natura și concentrarea lor” nu după cum credea Graham că difuzia cristaloizelor se face în coloide, prin urmare și în plasmă, ca și în apă curată. Membranele semi-permeabile sînt neegal permeabile substanțelor dizolvate, moleculelor și ionilor. În rezumat zice: „difuziunea în coloide și prin membrane urmează legi analoge legilor lui Ohm în electricitate; viteza sau intensitatea de difuziune este proporțională cu diferențele de presiune osmotică, variabile în sens invers cu rezistența, și, în plus, depinde de natura substanței difuzante”.

Trece apoi la rezistența plasmelor și a membranelor organice, mișcărilor de difuziune, și spune că ea intervine în toate fenomenele vieții; sub influența ei stă unirea și separarea ionilor, sub influența ei stă metabolismul și fenomenele electrice și rezumă astfel: „viața pare a fi rezultatul a două forțe fizice, una activă, presiunea osmotică, care pune în mișcare moleculele și ionii; alta pasivă, rezistența opusă de către plasmă, și de către membrane, acestor mișcări; inegalitatea rezistenței față de diversele molecule și de diverși ioni, pare a fi cauza determinantă a acțiunilor chimice ale vieții, a sintezei și a descompozițiunii, a asimilării și a dezasimilării”.

Iată deci cit de simple par după d-sa toate fenomenele vieții. Două forțe, una activă, presiunea osmotică, alta pasivă, rezistența opusă de plasmă, sînt de ajuns să ne explice totul în lumea ființelor vii. Ceia ce e nou la d-sa, nu e descoperirea acestor forțe sau a legilor lor, ci aplicarea lor în Biologie în un sens așa fel, încît face din ele singura baza însăși a vieții.

Aceste explicații nu sînt suficiente necontestabil, totuși, sînt un mare progres. Sînt atîtea fenomene vitale pe care osmoza și difuziunea nu ni le poate explica, și în zadar se încearcă să ne dovedească că asimilarea e o simplă osmoză, nu ne poate convinge; asimilarea e o funcțiune cu mult mai complicată, la care trebuie să ia parte, pe lângă osmoză, multe alte forțe și legiale materiei. Organizația, creșterea, reproducția nu e, deasemenea, o simplă osmoză.

Dar să vedem mai departe:

El aseamănă punctele de concentrație mai forte ca acelea ale mediului, adică hipertonică, cu polul pozitiv al fenomenelor electrice sau magnetice; iar punctele hipotonice cu polul negativ și

toate noțiunile dobândite în studiul cîmpurilor de forță magnetice sau electrice, le compară cu cîmpurile de forță rezultate din acțiunile dinamice reciproce ale polurilor de difuziune. Apoi arată că sub acțiunea acestor poluri de difuziune (și în zona cîmpurilor de forță) stau toate acțiunile dinamice și cinetice ale organismelor, precum curentele licide, tropismul și tactismul precum și aglutinarea.

Prin aceste comparații voește să ne materializeze faptele, pentru a putea să ni le prezinte mai clare inteligenței noastre : și e probabil că la transformarea materiei, aceste legi să nu fie streine.

Semănînd în soluțiuni de gelatină, picături din o soluție de ferrocyanură de potasiu, (5‰) a obținut un țesut celular cu membrana sa de înveliș, protoplasma și nucleul său ; și a obținut tot felul de celule chiar celule cu prelungiri ciliare, care celule prezintă dublu curent de osmoză și de metabolism molecular. Arată apoi cum în o plasmă artificială a reprodus și a fotografiat toate fenomenele de kareokineză, în ordinea lor riguroasă, punînd în mijlocul plasmei o picătură hipotonică, iar la două părți, două picături hipertonică, față de plasma artificială. Toate aceste figuri ajung la diviziunea celulară obținută de el și toate le explică prin noțiunea de cîmpuri de forță ale difuziunii. Asemănă cele două picături hipertonică, centre de difuziune, cu centrosomele aduse de spermatozoid în ovulul fecundat, și spune că ele sînt două puncte de catabolism, de dezasimilație, în care numărul moleculelor se mărește, presiunea osmotică se mărește, avem deci un pol pozitiv de difuzie ; iar în nucleul ovulului avem un punct de anabolism, de sinteză, în care numărul moleculelor se micșorează, presiunea osmotică se scoboară, avem deci un pol negativ.

„Ființele vii sînt formate din soluțiuni de cristaloides și coloides, avînd diferite grade de concentrare ; atunci cînd concentrarea se mărește, avem intervenția forței moleculare de cristalizare. Fiecare centru de cristalizare are împrejurul lui un cîmp de forță, dar după cum ne arată macrofotografiile, acest cîmp de forță este foarte complicat“.

„Cînd alte forțe, precum diferența de presiune osmotică, interferează cu forța de cristalizare, se obțin forme rezultante, care ne amintesc morfologia oarecaror ființe vii inferioare. Țesăturile solide ale ființelor vii, rezultînd din solidificarea soluțiilor de coloides și de substanțe cristalizabile, forțele de cristalizație, trebuie necesar să intervină în morfogenia lor și să influențeze structura lor“.

„Cînd într'o soluție semănăm, în o ordine oarecare, picături colorate de aceeași soluție cu o concentrare diferită, aceste picături mai întăi difuzează, pe urmă, cînd mișcările de difuziune au devenit extrem de încete, se vede ligidul segmentîndu-se în granulații pe care noi le-am fotografiat“.

El explică această segmentare prin intervenția coeziunii,

zicind că atracția moleculelor este diferită între diferitele molecule și că moleculele ce se atrag mai mult, fiind transportate în sferile lor de atracție reciprocă, se reunesc în granulațiuni sferoidale.

Apropie și chiar aseamănă segmentarea vițeluşului în ou, cu aceste fenomene observate de dînsul, zicind că oul pus la căldură își evaporază o parte din apă sa și că deci părțile sale superficiale se concentrează, curenții de difuziune devin lenți, materia se segmentează.

Sămănînd apoi granule de sulfat de cupru și de zahăr în un lichid conținînd ferrocyanură de potasiu, clorură de sodiu și gelatină, se observă că această granulă se încunjoară cu o membrană de ferrocyanură de cupru permeabilă apei și ionilor, complect impermeabilă zahărului. Zahărul produce în interior o mare presiune osmotică, care atrage apa, și atunci granula germinază, se mărește, ne dă tige, care pot atinge 30 ctm. înălțime, citeodată foi laterale, organe terminale în formă de bule, de pâlării, de cărcei, de spini etc., înfine totul pare a avea aspectul unei plante.

Avem deci: *nutriție prin întrasuscepciune, creștere și organizațiune complicată* (căci avem rizome orizontale, foi și organe terminale), un *organ circulator* există chiar, prin care substanța membranogenă și zahărul se ridică până la 30 ctm. înălțime. Înfine *creșterea ei e influențată de toate excitantele fizice și chimice*, ea își cicatrizează rănila și își repară toate rupturile. Lipsesc numai fenomenele *reproducției* pentru a avea o ființă, o plantă complectă.

Oare nu e acesta tabloul complect al unei plante? Ce-i mai lipsește pentru a fi o plantă vie? — Viața! Iată ce-i lipsește, și oricite explicații ne-ar da St. Leduc, nu ne poate face să zicem că planta sa trăește.

Aceasta e comunicarea prof. St. Leduc în scurte cuvinte.

Substanța viețuitoare are între alte proprietăți, la care noi poate nici nu ne gîndim și următoarele: *O structură foarte complicată, o compoziție chimică complexă și proprie, o organizație inteligentă, care în totdeauna își are scopul său, o variație de forme în timp, o evoluție proprie și o mobilitate relativă; ne prezintă apoi fenomenele esențiale de nutriție, de creștere, de asimilație și de reproducere.*

Dar dacă putem zice că orice substanță ce nu prezintă cel puțin aceste proprietăți, nu poate fi substanță vie; nu știm dacă și inversul este adevărat, dacă deci orice substanță care are proprietățile enumerate mai sus, e o substanță vie, căci e posibil ca alte proprietăți să mai aibă substanța vie, pe care noi să nu putem să le punem în evidență prin mijloacele noastre de cercetare actuale; poate viitorul să mai scoată la iveală și alte noi proprietăți.

Să cercetăm și să analizăm experiențele și explicațiile prof. Leduc, să vedem la ce se rezumă ele.

În un articol recent din „La Revue”, Gaston Bonier de la

academia de științe, contestă mai întâi de toate lui Leduc prioritatea acestor experiențe, și cu foarte multă dreptate. Printre primele experiențe aproape identice și poate chiar mai multiple de cit ale lui Leduc, sînt ale lui Traube din 1865—67. Acestea mai au superioritatea, asupra celor ale lui Leduc, prin faptul că în unele din experiențele sale el nici nu întrebuițează substanțe organice, ca zahărul, ci numai mici granule de clorur de cupru, pe care le seamănă în soluțiuni de ferrocyanură de potasiu. Ca aparență faptul că Traube are experiențe în care substanța organică nu e întrebuițată, este relativ importantă, în fond însă, și pentru noi cel puțin, faptul acesta nu are nici o importanță, de oarece noi nu putem face nici o deosebire între substanțele organice și neorganice; o limită între aceste două feluri de substanțe nu există, e pură iluzie, de oarece putem să transformăm pe una în cealaltă cu cea mai mare ușurință, și de oarece proprietățile lor par a fi identice. Obiecțiunea că materiile organice au făcut odată parte din o substanță vie, și că prin urmare ar putea să mai conserve oarecare urme din calitățile avute înainte, ca structură chimică, sau ca proprietăți particulare ale atomilor sau ale moleculelor lor nu e de cit o obiecțiune bazată pe neidentitatea atomilor aceleiași substanțe cînd fac parte din corpuri compuse diferite; de ex.: neidentitatea atomului de cărbune, clor sau oxigen, cînd face parte din corpuri compuse deosobite, părere absolut falsă, căci după toți oamenii de știință și după toate experiențele făcute, identitatea aceasta e completă. Deci această observație că Traube a făcut experiențe și fără corpuri organice, nu are nici o importanță.

Semănînd deci clorur de cupru în ferrocyanură de potasiu, Traube dă naștere la niște forme foarte frumoase și foarte complete de plante, care au rizomă, tige, rădăcini, inuguri, foi.—Dastre, în tratatul său asupra osmozei, numește acest arbore, arborele metalic al vechilor chimiști. Fapt care ne îndreptățește să credem că nici Traube nu a fost primul care ar fi observat acest fenomen curios, ci că el se cunoștea de multă vreme. De la Traube încă, zice Gaston Bonier, aceste experiențe au devenit banale. „Unul din elevii mei, zice dînsul, d. Robert Dollfus, se amuza de a fabrica precipitate de acest gen, cînd era copil. El a obținut chiar forme foarte bizare și desvoltări repezi, făcînd să reacționeze unele asupra altora săruri cu totul altele decît cele întrebuițate de d. Traube; apurențele de tige, de vrile, de foi plutitoare, de flori etc., date de către aceste precipitate, se obțineau, în speță, cu o înțeață de remarcant, în mai puțin de un minut, aruncînd pur și simplu un mic cristal de sulfat ferros, în o soluție de silicat de sodă“.—

Din cele spuse mai sus, reese clar că experiențele lui St. Leduc nu sînt de loc noi, cu toate că el nu citează nici un nume; să poale ca nici să nu le fi cunoscut.

Ceia ce e non în experiențele sale, sînt explicațiile date și faptul că pare a avea credința că a reprodus plante adevărate, fapt cu totul straniu la un savant de talia sa.

Orice corp. ca să poată face parte din sfera, din cadrul materiei vii, trebuie să aibă cel puțin proprietățile amintite mai sus ca fiind absolut necesare la clasificarea aceasta; fără aceste proprietăți materia rămâne moartă, neînsușită. Plantele lui Leduc, au ele oare aceste proprietăți? Mai înainte de toate, el însuși zice că reproducția în serie e singura funcțiune care rămâne de realizat, pentru a putea sfârși sinteza vieții. Ori reproducția e una din funcțiunile cele mai speciale (nu însă absolut specială, căci și la cristale găsim ceva asemănător cu reproducția în serii) și totdeodată una din cele mai importante funcțiuni ale organismelor vii. Căci ce este mai special materiei vii, decît trecerea aceasta a unei modalități a energiei, sau, mai bine zis, a unor proprietăți caracteristice, singurele care denumesc materia vie, de la o generațiune la alta, de la o ființă la alta? Sămînța este o materie vie, e adevărat, dar în o stare latentă, ea ne reamintește proprietățile materiei moarte; din această sămînță rasare o plantă asemănătoare aceleia care a dat naștere sămînții ce a germinat. Nu ne miră pe noi compoziția oului așa de simplă, care dă naștere unei ființe ce în totalul ei reprezintă o energie rațională, inteligentă, cu o structură complexă, în care fiecare organ are o funcțiune a parte și care toate la un loc contribuie la stabilirea unei funcțiuni complicate, care stabilesc baza însăși a vieții. Din oul acela atît de simplu ca compoziție, va naște o ființă ce va cugeta, care va avea mii de celule cu o funcțiune bine orînduită, și toate conlucrînd pentru îndeplinirea funcțiunilor vieții. Răpește materiei vii această proprietate, *reproducerca*, ea nu va mai fi materie vie, inteligentă, care trebuie să se reproducă în serii, adică să se perpetueze. Va fi ceva care nu mai are scop în viața sa, va fi ceva osîndit să se distrugă ca ființă vie cu caracterile ei cu tot și să treacă iarăși în lumea mare a materiei moarte. Iată de ce cugetăm că materia vie nu o putem conuece decît atunci cînd are la bază funcțiunea de a se perpetua. Numai această proprietate lipsind plantelor lui Leduc, sau mai bine zis ale lui Traube, ar fi de ajuns ca să zicem că ele nu sînt niște plante vii, ci un conglomerat de materie cu unele proprietăți asemănătoare ființelor vii.

E adevărat că chestiunea astfel pusă ar putea da loc la confuzie. Iată de ce: dacă avem credința că materia vie, protoplasma, a luat naștere din materia brută, prin faptul unor împrejurări favorabile din natură, atunci vedem că ea nu s'a născut datorită proprietății de reproducție, și că această proprietate a dobîndit'o în urmă, adaptîndu-se unei nevoi, nevoia de a se perpetua, — din cauză, poate, că nașterea spontană se îngreuiase și în timpina greutăți din ce în ce mai mari și mai multe. Și poate să avem credința că dacă atunci, la începutul apariției protoplasmei, mediul îi era favorabil nașterii sale, multă protoplasmă s'a format, a trăit, s'a distrus apoi, fără a putea dobîndi caracterul de perpetuare în timp prin generațiuni consecutive, una născînd din precedentă. Acest caracter poate nu îi era ne-

cesar. viața născînd ușor atunci spontan. Mai tîrziu numai, cînd condițiile unei generațiuni spontanee s'au îngreuiat, protoplasma ne mai putînd lua naștere din materialul brut, — viața ei a fost condiționată de dobîndirea unei proprietăți care să o perpetueze în serie; toată protoplasma care nu a avut această proprietate s'a distrus, s'a transformat iarăși în materie moartă, rămînînd numai aceia care dobîndise proprietatea de a se perpetua, care se selecționase, și din ea se trage astăzi tot ce e viață pe acest pămînt. Și noi astăzi nu mai putem concepe o protoplasmă fără această proprietate; — dar e posibil ca protoplasmei pe care am putea-o forma, să-i lipsească această proprietate, precum a lipsit unei părți din protoplasma născută atunci, cînd condițiile unor generațiuni spontanee erau favorabile, și cu toate acestea ea să fie materie vie, care să prezinte toate celelalte proprietăți, fără însă a fi selecționată spre perpetuare.

Nimic nu e mai variabil ca forma materiei vii, sau mai bine zis, ca forma ființelor vii organizate. Ele sînt un complex, cu forme deosebite, cu organisme mici, celulele dotate se pare cu o energie specială, pe care ași numi-o *energie vitală*, care pare a fi o formă de trecere a energiei, așezată între energia chimică și energia calorică. Aceste celule, prin masa lor de materie și cu energia ei vitală dobîndită prin neîncetatele transformări ale alimentelor introduse în corpul său, conlucrează inteligent la scopul final al întregului organism. Ele au o compoziție mai simplă ca întreg organismul din care fac parte, nu zic însă simplitate! Sînt și ființe care sînt compuse din o singură celulă, și există pare (după Haeckel) și materie vie sub formă de masă protoplasmatică fără nici o structură.

Leduc zice că semănînd în gelatină picături de soluții de ferrocyanură de potasiu, obține un țesut celular în care fiecare celulă are membrana sa proprie, protoplasma și nucleul său. În adevăr, pare că forma se aseamănă cu a celulelor vii; el zice chiar că a executat tot felul de forme de celule, celule cu cili vibrațili, etc. Și apoi semănînd granule de sulfat de cupru și de zahăr în un lichid conținînd ferrocyanură de potasiu, clorur de sodiu și gelatină, a reușit să producă niște forme în totul asemănătoare unor plante. Dar oare această înseamnă că a făcut ființe vii? Ce va se zică forma? Cine nu știe, cit de bine se aseamănă figurile de gheață de pe geam, florile de zăpadă, cu arborii; oare aceasta înseamnă că sînt chiar arbori?

Și apoi o sămîntă în care viața a dispărut fie prin vechime, fie prin frig sau căldură, nu se aseamănă perfect cu o sămîntă încă bună? Aceasta nu va se zică însă că ea mai e materie vie! Un microb mort, fixat, colorat, pare a fi identic ca formă cu un microb viu dotat cu toate proprietățile lui, cu toate astea nu mai e o ființă vie. Un arbore smulș din pămînt și lăsat să se usuce, deși are forma arborelui viu, e însă o aglomerare de substanță moartă. Ce-i lipsește să fie vie? Forma? Evident că nu!

Fenomenele de kareokineză, observate în celulele sale arti-

ficiale prin punerea de picături hipotonice și hipertonicе, sînt asemănătoare cu fenomenele de kariokineză observate în celulele vii. Ce înseamnă însă aceasta? Ar putea cel mult să ne arate mecanismul prin care se produce aceste fenomene, nu ne arată însă de loc mîna inteligentă care pune cele două picături hipertonicе și picătura hipotonică. Nu ne arată de loc forța care duce materia spermatozoidului spre a face cele două centrosome și pentru ce ele devin hipertonicе față de nucleul ovulului, rămas în hipotonic. Înțelegem perfect teoria plutei sale electrice și cimpurilor de forță ale difuziunii, dar nu vedem inteligența care aranjează aceste cimpuri de forță. Nu vedem cauza cauzei acestor fenomene. Pe noi poate ne-ar mulțumi această teorie, ne-ar mulțumi poate și altele mai puțin complete și explicite, dar să ne dea aceia ce ar putea să ne mulțumească spiritul, cauza primă a acestor fenomene. La un teatru de păpuși, nu e de ajuns să vedem cum ele își mișcă minile și picioarele prin ajutorul unor sfori, ci trebuie să mai vedem și în spatele cortinei ființa inteligentă care trage sforile; altfel noi am rămîne în o mare nedumerire.

Cit despre organizarea acestor simulări de viață, nu mai e nevoie să o combatem, căci ele nici nu au o organizație. Granula de sulfat de cupru și zahăr dînd naștere plantei artificiale, a rămas tot numai sulfat de cupru și zahăr, atît numai că fiind îmbibată de apă, și-a mărit volumul. Și apoi ce va să zică modul său de a înțelege circulația? G. Bonier îi răspunde foarte just: „Să presupunem că noi așezăm pe o piatră netedă, și neporoasă, un șir de nisip foarte strîmt și foarte lung. Să vărsăm ușor sulfat de cupru la una din extremități; după citva timp va fi sulfat de cupru și la cealaltă extremitate. Vom conchide că șirul de nisip este organizat și că posedă un sistem circulator“!

„Dar, se va zice, în orice caz există o circulație, pentru că sulfatul de cupru se deplasează formînd un precipitat tubular. Fără îndoială, dar atunci tot așa un riu este o ființă vie, căci el prezintă o circulație foarte evidentă; albia sa chiar nu e alt lucru decît un aparat circulator“.

Aruncă o sămîntă în un pămînt bun, nutritiv, dă-i umezeala necesară și lumina suficientă, el va germina, va răsări, va crește. Cui se datoresc toate aceste fenomene, toate aceste schimbări? Nutriției și asimilației. Pune oul la căldură, din el va naște o ființă vie, pe care nutrind-o, se va desvolta, va crește, va fi și ea la rîndul ei în stare să se reproducă. Prin ce mecanism se fac toate acestea? Prin nutriție și asimilație. Oare se potrivesc aceste fenomene, atît de complicate, cu explicația atît de simplă pe care voește să o dea St. Leduc asupra creșterii și nutriției? Osmoza, de sigur, joacă un rol în nutriție și absorbție, dar de aci până la a face singurul fenomen suficient a provoca nutriția și creșterea, e o depărtare enormă! Granula de sulfat de cupru și zahăr au o presiune osmotică cu mult mai mare de cit soluția de ferrocyanură de potasiu, clorur de sodiu și gelatină, deci din această soluție va trece prin membrana de ferrocyanură de potasiu în granula o cantitate oare-care de apă,

care va face să se imbibe această granulă, să crească să se mărească, până cînd presiunea osmotică se va egala în ambele corpuri. Unde e nutriția? Unde e asimilația? E o simplă imbibare de apă! O ființă vie ca să se nutrească ia din mediul exterior o cantitate oarecare de materie, pe care o transformă prin oarecare sucuri elaborate de unele organe speciale, fie prin alte mecanisme mai puțin cunoscute, până cînd o face să fie asimilabilă. Deci asimilația, după noi, e o proprietate foarte complicată a materiei vii, care are ca ultim scop de a transforma materiile exterioare moarte, ce au în ele o energie în stare latentă, în materie vie asemănătoare sieși, transformînd energia latentă în energie vitală activă, și care conlucrează la scopul final al viații sale, întărind-o, dîndu-i forțe noi, fie pentru a putea crește, fie pentru a putea să se manifeste exterior, fie pentru a putea să se reproducă.

Să luăm o pungă, formată din o materie animală, prin care fenomenele de osmoză să se facă cu înlesnire, prin care însă moleculele zahărului să nu poată pătrunde; să o umplem pe jumătate cu o soluție de zahăr foarte concentrată, care știm că are o presiune osmotică foarte ridicată, să o băgăm în un lîcid cu o presiune osmotică mai mică, de ex. apă: prin membrana animală va trece în soluția de zahăr o oarecare cantitate de apă, lîcidul din pungă se va mări ca cantitate. Oare aceasta va însemna că soluția concentrată de zahăr a crescut fiziologicște, s'a nutrit?

Și nu numai osmoza e capabilă să facă să se mărească corpurile ci și alte elemente fizice, precum căldura, și totuși nimeni nu i-a venit în minte să spue măcar că dilatația corpurilor solide sub influența căldurii, e o nutriție.

Mult mai apropiat de nutriție și asimilație de cît osmoza, e fenomenul nașterii cristalelor în o soluție proprie; căci aci în jurul unui nucleu de cristalizație se string toate moleculele corpului de cristalizat spre a da naștere unui frumos cristal, și oare-cum cu o formă, structură și o organizație bine definită; deci nucleul acela pare a avea o afinitate oarecare ce adună în jurul său din mediul înconjurător substanțe ce îl convin și pe care le asimilează, spre a face din ele un cristal complex.

Toată lumea cunoaște șarpele lui Farao., un mic con de sulfo-cyanat de mercur, cu care copiii își fac o bună distracție. E de ajuns să încălzim acest con, pentru ca în cîte-va secunde el să-și mărească volumul în mod considerabil, să ia forma unui șarpe. Nimeni însă nu a crezut posibil de a alătura această curioasă și bizară figură de o adevărată ființă vie, nici de a face din această mărire de volum o adevărată creștere fiziologică.

Deci credem că atît celulele lui Leduc, cît și plantele isale artificiale, nu au nici una din proprietățile materiei vii. O asemănare în formă, unele acțiuni fizice asemănătoare unor proprietăți fiziologice ale materiei vii, nu ne poate permite nici să ne

gîndim că prof. St. Leduc a putut reproduce viața; căci după cum am spus, plantele sale nu au nici organizația materiei vii, nici nu posedă proprietățile de creștere, de nutriție și asimilație, nici pe acelea atît de importante ale reproducției.

Explicațiile sale sînt ingenioase, nouă, nu sînt însă suficiente. E drept că toate fenomenele fizice utilizate de dînsul pentru a-și susține tema nu sînt tocmai noutăți, ansamblul însă așa cum l'a formulat dînsul, este nou. El vrea să probeze că noțiunile fizice și chimice sînt suficiente pentru a explica toate fenomenele vieții, e teoria materialistă a vieții, simplificată mult; vrea să ne arăte că nutriția e un simplu fenomen de osmoză și că atracția între molecule e de ajuns să explice creșterea, segmentarea și toate *fenomenele de kareokineză*.

dr. Virgiliu Stănescu.

Din carnetul unui jurat

Schiță.

Iar am căzut la jurați; dar cel puțin mulțumesc lui Dumnezeu că am căzut cu oameni de înțeles și nu am pățit ca rînduș trecut. Că sînt unii jurați oameni buni, luminați, cari știu să-și reclădească cu închipuirea toate împrejurările în care s'a săvîrșit fapta; dar sînt mai mulți aceia cari își închipuiesc că sînt chemați să răspundă dacă fapta s'a întîmplat ori nu,—și cari nu știu să-și împrumute întreg sufletul învinutului din momentul făptuirii, spre a-l judeca cum se cuvine. Nu mai puiu la socoteală pe cei cu totul mărginiți, ca maiorul de rezervă din rîndul trecut, care ținea morțiș să osindească pe unul...

-- Dar nu sînt probe, domnule maior, nu sînt probe.

— Lasă, monșer, că i știu eu p'ăștia din Aninoasa. Sînt toți niște tâlhari! Să vezi ce am pățit eu. Mai acum o lună, ieșind în piață, văz pe unu cu o oală mare de unt. Zic: „de vînzare-l ai, b:ete?” — „De vînzare.” — „Cîte parale?” — „Doi franci și opzeci ocaua.” Știeam că nevastă-mea îl ia cu 3 franci.. Mă uit la unt,—frumos! galben ca mălaiul; gust,—o bunătate! zic: „Câte ocale vine oala?” zice: „—Șase ocale vechi, din care se scade trei litre daraua oalii, rămîine cîinci ocale și o litră.” Intru, domnule, la hăcănle la Petrică; puiu de cîncărește oala: tocmai. Mă tocnesc cu el și mi-l lasă cu doi și șajzeci ocaua: Mă gîndeam ce surpriză o să-i fac Lucretiei, care chiar atunci îmi spusese că s'a cam isprăvit untul. Doi franci și șajzeci ocaua! Merg, domnule, acasă vesel; îi plătesc și se duce. Când colo ce descopere nevastă-mea? In mijlocul oalei, dar cu ce meșteșug te crezi? un gogeamite bolovan de piatră; pe onoarea mea! să întrebî pe Lucretia. Am cântărit-o.. Venea trei oca și ceva... Vezi dumneata șarlatania dracului! D'aia-ți spui că-i cunosc eu pe hoțiiăștia din Aninoasa.

Căt p'aci să convingă și pe ceilalți jurați și să-i facă să condamne pe acuzat, cînd din fericire Mateescu, nemai știind cum să-i oprească, îl întrebă:

— Domnule maior, dar de unde știi că omul era din Aninoasa?

— L'am întrebai; mi-a spus-o el;—mi-a spus și cum îl chiamă, dar am uitat. Trebuia să vie să-și ia oala, dar înțelegi bine că n'a mai venit.

— Dar dacă ți-o fi spus vre-un nume fals și o fi mințit, că e din Aninoasa, ca să nu-i poți da de urmă?

..... Numai așa a scăpat omul de la osîndă.

Ce nu-mi place la jurați e limba păsărească a avo-

caților. „Parcimonios... circumspecție... militează circumstanțe atenuante... diversitate... mitizează situația precară.“ Îți vine să le zici o vorbă urilă, ori să nu-i mai ascuți de loc ca să-ți rămâie în urechi limba bună și frumoasă a țaranilor, cari și cînd întrebuințează cite o vorbă nouă, o strică și-i dă un sunet și o înfățișare pămînteană. Ce bine știu să vorbească. Cum știu ei să 'nvie lucrurile cu vorba. Parcă le vezi! Ce putere de... Dar ce stau eu să vă spun. Ascultați-i: Proces de omor. Un băiat de 25 de ani și-a omorît pe frati-său de 18. Martora cea mai de căpetenie e sora mumei lor, care e ascultată fără jurămint. E prăpădită; tremură din cap până'n picioare:

— „Nu vă faceți păcat cu noi, domnișorilor, că nu e vinovat. Ceasu rău... ceasu rău... Nepot mi-eră și mortul, nepot mi-e și asta... N'am jurat... dar sînt înaintea crucii și vă spui în frica lui Dumnezeu tot... drept... cum a fost... vă spui... dac'oi putea... vă spui. Uite: s'a tras dintr'un lucru de nimic, dintr'o batistă. Ghiță, m...m...mortu, a luat o batistă a lui nen-su, a astuia și nu'ș cum a făcut de a murdărit-o de păcură; a spălat-o și a întins-o pã gard să se usuce. Cînd a vînit frati-su zice: „Cine mi-a murdarit batista?“ Ticăloasa'n de mine! nu spuneam c'am umpiut-o eu? că poate nu se'ntimpla... zic: «frati-tu Ghiță». Tămă atunci venea și Ghiță de la vară-sa, că era Duminică, zi de horă și se dusesese-l încingă. Marin dacã l'a văzut vinînd zice: „Bine mă, ticăloșule, ce ai avut să-mi iei batista să mi-o cărcălești?“ Ghiță în loc să-și ceară iertare, zice: «hol că ți-oi plăti-o, ce mă faci ticălos?» Asta s'aplică jos și ia un cloț de cărămidă p'atitica și da după el și-l atinge la mină. Atunci mortu se repede la gard să ia un lemn. Am sărit între ei. Mă-sa lor, soru-mea, l'a apucat pe Ghiță în brațe. — eu l'am apucat pe asta: «Fii cu minte, Marine maică, că tu ești mai mare». Spui în frica lui Dumnezeu că m'a ascultat și a intrat în casă. Atita a zis: «Leică, leică, tu și cu maica îi faceți dă mi să urcă 'n cap». Că cu el a crescut mă-sa p'ailalți patru copii, domnișorilor. De nouă ani de cînd mai mult tată le-a fost decît frate, că bărbatu sorii-mi cinci ani a zăcut pe spate damblagiu și să 'mplinește în dulcile Crăciunului patru ani de cînd a murit. Asta a 'ngrijit de ei. De grija și de focu lor nici nu s'a 'nsurat până în anii în care se găsește... Și să aveam bine... și-l iubea... de Paște acuma i-a cumpărat pălărie de opt lei jumate; dar ceasu rău și blestemu vrăjmașilor, Ghiță, care nu l'am pomenit să răspundă colțos lu nen-su, acuma înjură cât îl ținea gura și se smucea să scape din brațele mă-si.... Am tăbărit la el, să-l scoatem pe poartă, dar n'am putut, că ne-a biruit și ne-a scapat și fuga spre casă. Că păcatele, era un ciomag pe bătătură, pe care s'a plecat de l'a luat. Tămă atunci a ieșit și Marin din casă și a venit spre el și cînd a ridicat Ghiță ciomagu să dea, asta i l'a smucit din mină și atita, l'a cîrmit o dată... și pe semene l'a lovit în timplă, că odată îl văz că pică jos. Spui în frica lui Dumnezeu, că dacã l'a văzut picînd jos, nen-su a svirlit ciomagu și s'a aple-

cat peste dînsu și l'a luat în brațe : «mă Ghițică, tu glumești?»... și l'a dus pe prispă și unde se rugă : „mă Ghițică, fii cuminte, hai la horă că te așteaptă fetile“.. ași! de unde?... atit... a apucat să zică : „maică, dîscinge-mă, să pot să-mi dau sufletu“ .. Asta știu, asta spui ; dar fie-vă milă, domnișorilor, nu vă faceți păcat cu el, că se prăpădește biata mî-sa și rămîn aila'ți copii pe drumuri»...

* * *

Proces de incendiu.

— «Dumneata, partea civilă, spune cum s'a întimplat lucrurile.

— «Uite, dom'le, cum a fost păcatele mele... Prăpăditu asta e din sat de la noi, din Braniște ;—tat-so și acum trăește ;—e cam vecin ca mine... Cînd s'a făcut băiat de f'o paispece ani l'a luat un rumân din Produlești, care n'avea copii, cu gînd să-i fie dă f'un ajutor și să-l lase în pămîntu lui. Și l'a luat... A stat așa dus douăzeci de ani. Cînd și cînd, la un an, la doi mai venea pe la noi pîn Braniște la tat-so.—«Ce faci, mă Ilie ? Cum o duci tu p'acolo ?—Bine.» Așa, am aflat la o vreme că s'a însurat acolo ; pe urmă la cîțiva ani că i-a murit nevasta, pînă acum doi ani, cînd re-am pomenit cu el că se'ntoarce în sat la noi. Spunea și am auzit și pîn alți oameni că pă hăl rumîn dă l'a crescut, l'a șutulit primaru d'acolo, l'a miglisit și l'a dus la tribunal de i-a făcut o hîrtie ; și cînd a murit, s'a sculat fecioru primarului și i-a luat pămîntu. Asta n'avea la mînă nici o hîrtie, nu nimic, ăla avea atistament : i-a luat pămîntu. Și așa, dacă s'a întors la noi, trăia și el cu tat-so acolo, om ca toți oamenii. Așa, astă toamnă mă pomenesc într'o zi cu el, ca să-i dau fata asta lui. Acum el, om trainic, de treizeșpatru de ani, fata numai de ospce. M'am gîndit... m'am socotit... De!.. avere nu ; am și eu două pogoane de pămînt și șase copii. La care să dai întăi ? Pe urmă acum, bine vedeți, umblă fiteșcare flăcău după stare, că sint vremurile grele... Fata, după cum o vedeți, că nici eu n'am fost f'un om frumos, nici mă-sa. M'am gîndit, m'am socotit cu muierea... de ! așa i-o fi norocu fetii, să ia văduv... Și i-am dat o... Am făcut nuntă... cum să face la țară la noi... Am cheltuit patru poli, că ș'acu sint dator la Socitate ; că el să nu zici c'a adus d'un ban gaz dă pus într'o lampă.—și i-am dat și zece prăjini dă pămînt—și-a rămas să facem furmele de cununie cînd ne-om mai lesni dă parale... Și s'a dus fata la el... La două săptămâni m'am pomenit cu fata acasă, bătută, pisată : «—Taică, mă omoară 'n bătăi!»—«Măi fată, sa nu te sperii, să-i crezi bărbatului, c'o fi și el amărit de lipsă și de cite alea ; așa e traiul la'nceput, merge hîrjît. O sapă cînd o iei întăi nu ți se pare la'ndemină, pînă te dedai cu ea, dar-mite un bărbat ori o muiere ; că vii tu cu voia ta, el vine cu voia lui ; pînă v'îți potrivi la firii. Că nici eu cu mă-ta n'am trăit bine la 'nceput, tot așa, și acum bine vezi că nu ne zicem nici «dă-te mai încolo.» De ! ca omul, gindeam că s'or dregelucrurile.

Fata, supusă, s'a întors la el. La o lună iar m'am pomenit cu ea... bătută, omorâtă :—«Taică, nu mai pot răbda, omoară-mă, tac-mă, la el nu mă mai întorc...» M'am dus la tat-so al lui, să-l iau, să mergem, să vedem din cine e vina. Spuneau toți vecini: ciine la inimă, din nimic îi năzărea și o bătea hain până săreau d'o scăpau din miinile lui... L'a judecat tat-so al lui și cu alți oameni bătrâni din sat... c'o fi... c'o drege... Eu am tăbărit iar pe fată :—«Du-te, măi fată, silești-te dă-i pricepe voia, ca s'or indrepta lucrurile. Te pomenesti c'ai rămas grea cu el... cununată legitim cu el nu ești; mi-aduci guri striine la masă... S'a dus iar fata. La cităva vreme iar m'am pomenit cu ea bătută ciinește; cu p'asă șomologul dă păr smuls din cap; — să iertați tot trupu ei negru ca caunu. A căzut la poartă de undea ridicat-o mă sa cu alte muieri d'au dus-o în casă. Gindeam că moare. Când și-a venit în fire, zice : «Taică, injunghie-mă matale cu cuțitu, dar la el nu mă mai întorc. Mai bine mă bag sub trin; aștept trinu până trece și mă bag sub el». E! dac'am văzut așa :—«Râmi, taică, și ce-o da Dumnezeu... În primăvară m'am dus să mi ar locu dă zece prăjini pe care i-l făgăduisem zestre. Eră dreptu meu. Dacă nu trăia cu fi-mea dă ce să-mi mănince locu meu degeaba? El a sărit cu toporu la mine. Nu și nu că e locu lui,—să-i dau fata 'ndărăt că el face omor. Fata să se'ntoarcă la el nici moartă. Dac'am văzut și am văzut am chemat primaru. Primaru dac'a venit, a găsit că e dreptu meu. păcum și era, că nu era legitim, nici foae de zestre agalizată n'avea. El dac'a văzut că i-am luat locu, dă necaz, mi-a făcut boala asta... Imi spunea mie fata și alți rumîni că s'a laudat c'o să-mi pue foc... L'am pindit cu pușca nouă serî d'arindu, dar n'a venit, că dacă-l prindeam puindu-mi foc, spui în frica lui Dumnezeu că l curățam și eram eu azi în locu lui... La f'otrei nopți după aia m'am sculat într'un haraiman : «săriți hoții, săriți hoții!» Cind am dăschis ochii și m'am uitat pă fereastră, am crezut că orbesc... imi ardea coșarul... Am dat fuga afară ca un nebun.. Ce să poți scăpa? Un'te puteai apropiă? Pară de sus până jos. Cind am văzut așa, m'a tăiat un junghi peste inimă și m'am rezemat de un stîlp al prispii și mă uitam ca prostu cum s'a dărimat podu cu porumb peste boii mei.. Și-i ascultam năuc cum mugeau... Ahea d'un an îi cumpărasem... munca mea... boișorii mei... blinzi ca doi... ca doi cop.. ca doi copilași... Ciinele!... cât m'am chinuit eu numai Dumnezeu știe, c'am mai vrut să-mi cumpăr odată boi și tot așa, adunasem ban cu ban și mi-a murit două fete 'ntr'o săptămînă și am dat bani p'ngropăciune și p'ă pomeni.. Și acu ce să dăzipesc după el? că el n'are nimic.. hanțele după el.. atit... Cind mai ajung eu?... Da' să vede că așa am fost eu blestemat și n'am parte de boi, să muncesc toată viața cu palmele...

Ioan Al. Brătescu-Volnești

Viața Românească în Bucovina

— Foiaia populară „Deșteptarea” —

De mult mă purtam cu gîndul, cum s'ar putea înjgheba o foaie în limba cea mai ușoară țărănească pentru leghioanele de trebuinți ale masei poporului nostru cu totul amorțit și neconștit de sine, dar gîndul acesta a început a mă preocupa mai ales pe timpul luptelor cu președintele țării Pace. Sînt două momente care m'au făcut să pășesc la fapte: 1. Presupunerea că după ducerea lui Pace trebuie să vie un preșident mai circumspect și mai calm, prin urmare și un timp mai priincios pentru întreprinderi ziaristice; 2. Citirea articolului din „Romänische Revue” ex 1892 intitulat „Romänien's auswärtige Politik von Take Ionescu”. Cum am citit acel articol, pe loc m'am pus de am scris apelul publicat în „Gazeta Bucovinei” Nr. 57 ex 1892 și semnat „Comitetul de întemeiere al foii populare „Deșteptarea”. Comitetul acesta era cu totul fictiv, însă după cîteva conveniri în localul de redacție al „Gazetei Bucovinei”, el a devenit încurînd realitate, alegîndu-se pînă arhipresviter stau-rofor Artemie Berariu ca preșident, iar ca membri vărul meu Vasilică Morariu (fiul mitropolitului), profesorul Grigorie Halip, spiritualul seminarial Calancea, prefectul seminarial Telcaga, predicatorul bisericii catedrale dr. Stefan Saghin, directorul tipografiei arhiepiscopoești Dimitrie Bucevschi și eu.

Multă harță am avut la acelea conveniri cu vărul Vasilică, care ple-da ca prețul foii să fie cel puțin 4 fl. pe an, iar mai ales Bucevschi și eu persistam să fie cel mult 2 fl. La votarea nominală am învins cei ce susțineam prețul ultim. Pînă Berariu ne-a conchiemat apoi la o ședință în locuința din rezidența arhiepiscopoească a lui Vasilică, ca să alegem un redactor și să fixăm programul și celelalte amănunte de lipsă. După alegerea unanimă a unui redactor care a doua zi și-a dat demisia, d. Ilie Dimitrovici, inspectorul rezidenței arhiepiscopoești, a primit redacția pro foro publico, iar adevărata redacție am primit-o eu.

Nimic în viața mea n'am lucrat cu atîta sete și dor ca la „Deșteptarea” și entuziasmul-deliciu din timpul acela îmi va rămînea vecinic neuitat. Chiar noaptea prin somn visam a avea planuri de îmbunătățire a

soșii poporului, și atunci răpede mă sculam, aprindeam lumina și mă apucam de lucru. Totdeauna, cind mă puneam la scris, îmi inchipuiam că un simplu bădică cărturar stă la spatele mele și îmi urmărește cu ochii tot cuvîntul așternut pe hîrtie, întrebîndu-mă citeodată: da asta sau cutare vorbă ce va se zică? Iată, de ce mă siliam să scriu în limbă cu totul vulgară, grijind ca nici un cuvînt să nu rămîie neînțeles nici de cel mai simplu celitor. Sistemul îmi era să încep dela alfa condițiunilor ce garantează viața unui popor, anume dela aer, lumină, pîne, apă, sau dela limbă, istoria trecutului, școală, pămînt, lege și să urmez succesiv mai departe.

Aproape tot, ce s'a publicat în primii trei ani și jumătate ai foii, a trecut prin mîna mea atît ca corectură de manuscris cit și de tipar, și cei puțin a treia parte din cuprînsul acelor ani e productul meu, inclusiv 9 primarticole din 1893, toate primarticolele din 1894, 1895 și din jumătatea anului 1896, afară de cel din Nr. 2, apoi *Regulamentul de alegere comunală* (care în zadar m'am interesat să'l scrie un jurist, căci poporul ni'l cerea), *Istoria Romînilor bucovineni, Constituția împărăției Austriei, Pămîntul nostru* ¹⁾, *Să ne stringem puterile la un loc*, etc.

Și alîta laudă prin foi și cu graiul viu n'am mai auzit. Pare că văd și acuma, cum preoți de ai noștri de peste Prut intră la directorul tipografiei să aboneze foaia și nu se mai pot sătura de laudă, zicînd: De ce n'am avut noi așa o gazetă cel puțin înainte de 20 de ani, că acum n'am avea alîta cauză să cîntăm: hai cu Domnul sîntul, haideți peste Prut să păzim pămîntul care l'am avut. Economul țaran Alecu Burla din comuna Cireș-Opaleț zice în scrisoarea sa publicată în No. 24 ex 1893, pag. 191: „*Să nu fi fost d-voastră domni și creștini ai lui Dumnezeu și prin d-voastră Deșteptarea, venea noaptea și era prea tîrziu*“...—În ziua de sf. Paști din 1894 întîlnindu-mă cu oaspele vărului meu Vasilică, d. Ionel Grădișteanu, și vorbindu-mi d-sa de foaia noastră, la urmă mi-a zis cam așa: Mă poți crede, d-le Morariu, că cunosc și eu multă literatură rominească, și chiar de aceea trebuie să-ți spun că foaie poporală ca Deșteptarea noi Romîni n'am avut și nu avem. Avem în România *Gazeta Săteanului* și *Gazeta Țăranilor*, avem în Sibiu *Foaia Poporului*, te asigur că poporul nu le înțelege. Deșteptarea însă trimite-o, în toate provinciile locuite de Romîni, tot poporul va înțelege-o, afară poate de al 50-lea sau al 100-lea cuvînt, care la d-voastră e provincialism. Noi în București ne-am pus vre-o cițiva să înființăm o foaie pentru trebuințele poporului nostru după modelul „Deșteptării“.—Prin Octomvrie 1895 studentul ardelean Proca dela universitatea din Cernăuți mi-a istorisit, că în vacanțele aceluia an l'a vizitat pe episcopul Meșianu care i-a

1) Neîntalitul meu amic, răp. dr. George Popovici, regrotînd că cele 10 articole „Pămîntul nostru“ din 1895 nu s'au extras separat, eu le-am republicat mai modificate și adăogite sub titlul „Moșia și limba noastră“, în cîlîndrul poporal pe 1902 și de acolo și separat în broșuri, ce le-am împărțit gratuit pe unde am putut.

spus: *Uită-te, în 9 foi romine, dar din toate mai cu drag citește Deșteptarea asta din Bucovina!*— Prin Martie 1896 redactorul interimistic al „Gazet. Buc.”, Desseanu, i-a spus amicului meu Bucevșchi, că pe cînd el era la gazeta *Dreptatea* din Timișoara, redactorul-șef le spunea tot una colaboratorilor dela *Foaia de Duminică* (un adnex popular al *Dreptății*): *De ce nu scrieți voi ca cei dela Deșteptarea?*

Răposînd protopresviterul și parohul meu Olinschi în toamna anului 1891, unchiul mitropolit voia numai decît să ocup eu locul de paroh la sf. Paraschiva. Consistoriul m'a și pus primul în propunere, dar ministerul a respins propunerea, ordonînd escrierea unui concurs nou. Unchiul îmi spunea că, între altele, și Deșteptarea poate fi cauza respingerii, de oarece lumea tot știe că lucru la ea, deși numele meu nicăiri nu se află întrînsa. Văzînd apoi, cum agenți secreți mă pîndeau în mod vădit cînd intru la tipografie și ies de acolo, am declarat comitetului de redacție că nu mai pot fi redactor, pînă nu s'a fini chestia cu ocuparea postului aminit de paroh, pentru care unchiul îmi promisese tot ajutorul. Păr. Berariu a conchiemat deci o ședință în scopul alegerii altui redactor, invitîndu-mă și pe mine. Afară de propunerea mea, ca să fiu înlocuit prin păr. Berariu și Vasilică, altă propunere nu s'a făcut la ședință, dar nimic nu s'a ales nici din propunerea aceasta, nici din întreaga discuție de atunci, fiindcă cei doi n'au vrut să primească a fi redactori, și așa ne sculasem cu toții gata de ducă și fără nici un rezultat. Atunci mult înflăcărătul de dragoste pentru neamul său, prof. Halip mi-a adresat în numele poporului, cu lacrimi în ochi, niște cuvinte atît de pătrunzătoare ca să nu părăsesc foaia, încît m'am decis s'o redactez mai departe, dară cu condiția, ca toate manuscriptele mele să meargă la culegătorii de litere transcrise de altă mînă. ¹⁾ Cînd am exprimat vorba asta, prof. Halip și păr. Berariu m'au sărutat cu ochi umezi, apoi primul a făcut propunerea primită unanim, ca să mi se dea din fondul de rezervă al foii 300 fl. remunerație pe an și administratorului și editorului Bucevșchi 150 fl. Relativ la remunerație am răspuns că dacă e vorba de binele obștesc, eu nu's deprins a lua, ci numai a da; dar în scurt timp am ajuns timpuri atît de critice, încît bucuros am primit banii oferiți.—Notez că pe la jumătatea anului 1895 „Deșteptarea” avea un fond de rezervă de peste 1000 fl., ceea ce nu s'a mai pomenit la noi în Bucovina, știut fiindcă toate foile noastre au lucrat pînă în ziua de azi tot cu deficite.

În 1894, înainte de Paști, unchiul m'a chemat la sine și mi-a grăit cam așa: chiar acuma s'a dus dela mine consilierul guvernial Pompei, ia aici a șezut, pe scaunul pe care șezi tu. Acuma-i bine, cred că în curînd vei fi paroh. Eu i-am spus că în la primul în propunere, nu pentru că mi-i neam, ci pentru că merită. Și el mi-a răspuns că niine

1) Mina aceea a fost a d-nei soții a fratelui Bucevșchi, care mi-a tot copiat manuscriptele pînă ce m'am strămutat la Patrauți pe Suceava.

în guvern n'are ceva contra persoanei tale, ci din contra vorbesc cu stîmă de tine.

Un adevăr din convorbirea cu Pompe, *tănuit* atunci de unchiul față cu mine, mi l'a comunicat d. profesor dr. I. G. Sbiera abia în toamna anului 1895 (după moartea unchiului), pe cînd ne întorceam amîndoi dela o ședință a episcopiei bisericești ce o ținusem în suburbiul Cernăuțului, Ciucucica. Iată adevărul, cum mi l'a istorisit d. Sbiera: Mitropolitul mi-a spus că atuncea Pompe a venit la el cu scrisoare în buzunar ce scoposea primirea pictorului Schiller de pictor arhidiecezan, pe care mai înainte mitropolitul nu voia de fel să'l primească. Dară ca Pompe să nu-ți pue d-tale pîedici la parohie, mitropolitul s'a înduplecat de i-a iscălit scrisoarea, va să zică l'a acceptat pe Schiller. — Adevărul acesta mi l'a afirmat și pîr. Art. Berariu cu ocazia vizitației canonice din 15 (27) Mai 1896.

Și ce a făcut Pompe? A referat ministerului că mitropolitul Silvestru *bruschează* afacerea cu ocuparea parohiei sf. Paraschiva și urmarea a fost, că întreaga propunere a conzistoriului fu respinsă, cu ordinul de a escrie concurs nou.

După această respingere, cam prin Iunie 1894, unchiul m'a chemat la sine și tot frunzărind cele 27 de petiții respinse, a cercat vr'o jumătate de oră să mă mîngîie cu atîta părere de rău, încît, de mila lui, eu rămăsesem mut. Cum gogulești un copil drag, cînd i se întîmplă o nenorocire, așa mi se părea că mă gogulește unchiul cu cuvînte, care vădit oglindeau marea durere a sufletului său. „*Uită-te, măi—imi zicea—uită-te ce notiță au făcut guvernialii la Vorobchievici din Cucur, uită-te ce notiță au făcut la* (cutare petiție), *uită-te ce zic de tine: Aproape înrudit cu d. arhiepiscop și mitropolit! Apoi asta să fie cauză pentru respingerea ta? Dar n'am să mă las, am să-ți fac singur petiția maiestat'că etc.*“.. A doua zi unchiul iar m'a chemat și mi-a zis: Măi, tu ești minios pe mine că nu ți-ai putut exopera parohia! Eu am răspuns: Doamne, dacă n'ași vedea, cită silință v'ași dat, dar dacă nu merge... Lăsațimă să competez aîurea!—Da, mi-a replicat, dacă ași avea un ecivalent pentru tine; d'apoi, măi, de ce-mi e mic? ia de Deșteptarea ceea, că dacă te-i duce din Cernăuți, ea ar trebui să apue!

Pela începutul anului 1895 unchiul tare mă grăbea să-mi alcătuesc curriculum vitae și să i-l dau împreună cu publicațiunile mele drept alegate pentru petiția maiestatică, ce promisese a mi-o compune singur. I-am dus cele dorite, dar el incurînd s'a bolnăvit și a răposat. În proiectul de petiție maiestatică, ce începuse a'l scrie, nici propoziția primă nu era finită.

Cumplita părere de rău a unchiului de respingerea mea o deduc și din împrejurarea următoare:

În Simbăta patimelor din 1895, pe cînd ajunsesem la sf. liturgie din biserica sf. Paraschiva la citirea parimiilor, iată că vine fiul meu Victor și îmi spune că unchiul mitropolit dorește numai decît să'l mărturisească și să'l comunice cu sf. taine. I-am zis că momentan nu pot, dar voi

căuta să sfârșesc răpede, apoi voi merge. La sfârșitul sf. liturgii fiul meu iarăși venise după mine. Când am sosit acasă, era înainte de oarele 12 a.m. Pe nemîncate am alergat la rezidență ca să împlinesc dorința bolnavului de moarte șef al bisericii, de oarece soția îmi spusese că s'a întîlnit în oraș cu Vasilică și cu d. dr. Iancu cavalier de Voicinschi, medicul de casă al unchiului, și ei au rugat-o să mă trimită repede la bolnav. Vasilică însă mi-a spus că acuma-i prea tirziu, căci l'a mărturisit deja călugărul Manasi Nastasi, dorește însă cel puțin să'l comunic cu sf. taine, și de aceea a doua zi (ziua învierii) să vin la bolnav punctual la oarele 1½ după miezul nopții.

În seara Sîmbetei patimelor din 1895 m'am dus să-mi iau rămas bun de la unchiul, și el m'a binecuvîntat și mi-a zis să mă adresez cu afacerea mea la consilierul consistorial și deputatul din camera imperială dr. Ioan Țurcan.—Punctual la oarele unu și jumătate—după cum am zis—am fost la postul meu, dar Vasilică mi-a spus că nu-l poate trezi pe bolnav, de oarece toată noaptea a tușit și abia acuma a așipit puțin.

După moartea unchiului împlinită în Lunea Paștelor 1895 loviturile de sus curgeau asupra noastră ca ploaia. Tipografia arhiepiscopescă încurînd fu închisă, și *Gazeta Bucovinei* și *Deșteptarea* se tipăreau în tipografia străine. Dacă bravul Dimitrie Bucevski ar fi urmat sfatul prezidentului țării de pe atunci Goëss, care îl măgulea vrednicia și îl trimitea să-și caute un loc de director tipografic în Leinberg sau Viena, cine știe ce s'ar fi ales de gazetăria noastră. Bucevski însă a preferat să între ca culegător de litere la tipografia lui Eckhardt, numai ca să poată susține foile noastre.

Terorizarea, față cu mine, își ajunsese culmea. Guvernul îl provoacă pe consistoriu de trei ori să scrie cel mai grabnic concursul și să-i trimită propunerea pentru sf. Paraschiva, amenințînd a treia oară: *căci de altfel administratorului parohial de acuma (adecă mie) i se vor sista emolumentele bănești*. Și cu ocazia înfățișării unei deputații de preoți la prezidiul țării, Goëss, văzîndu-l pe decoratul paroh Constantin Michitovici din Sadagura, care mi-a istorisit aceasta, a grăit cătră el în auzul tuturor: *Eu nu știu ce-i cu parohia aceea a Paraschivei, concursul nu se scrie și administratorul de acuma e imposibil să rămie aice paroh, el în genere nu capătă o parohie la oraș!*

S'a scris în fine și concursul, mi-am expediat și eu cu ajutorul juridic al d-lui dr. Florea Lupu petiția maiestatică și am petiționat a doua oară pentru sf. Paraschiva. Consistoriul din nou m'a pus primul în propunere cu motivarea cea mai strălucită care culminează în ideea, că fiindu-le permis celorlalte confesiuni și chiar și Israelitilor de a-și aduce în capitala țării puterile cele mai abile pentru păstoria sufletească, ar fi o nedreptate, dacă nu s'ar permite aceeași procedură și bisericii noastre.

Motivarea încheie apoi așa : Dacă însă emisul înaltului minister al cultelor, cu care fu respinsă prima propunere, ar fi a se explica în înțelesul, că cei trei propuși atunci în genere n'ar putea fi considerați, atunci consistoriul, *spre marea sa părere de rău*, se vede necesitat a formula propunerea etc....

Guvernul însă m'a respins și de astădată.

În acel timp de urgie era și Deșteptarea foarte părăsită, iară ca vîrf la toate mai capăt Miercuri în 27 Mart (8 April) 1896 dela pâr. Art. Berariu scrisoarea aceasta : „Iubite Costachi! Deșteptarea e foarte combătută de hierarhia noastră, va se zică preoții n'au să conlucre la dînsa. Declar deci că de acum înainte nu doresc nici alita, ca, să figurez în așa numitul comitet de redacțiune. Salutare, A. Berariu.—P.S. Cînd ni va da nouă hierarhia semn neîndoit că ne putem ocupa iară astfel, atunci abea să începem iară a lucra“.

Dară așa e firea mea, că stau mai rezolut, mai perseverant și mai cu ochii în patru locmai în momentele acelea, cînd știu pe de o parte că apăr o cauză dreaptă din toate punctele de vedere, iară pe de altă parte văd că nedreptatea și minciuna își ridică mai dîrz capul în contra ei. Și în cazul de față eram deplin convins că am apărât cea mai sfîntă cauză, m'am silit să leg ranele celui bătut și lăsat abia viu pe cale, din sf. evanghelie, m'am silit deci să împlinesc porunca cea mai mare din legea Mîntuitorului meu, stînd pe terenul solid al celei mai stricte legalități și știindu-mă în privința activității mele de 16 ani ca preot și cive al statului perfect aprobat de autoritatea mea bisericească, care în Certificatul de moralitate cu Nr. 660 din 17 Faur (1 Mart) 1895, ce mi l'a dat la cererea proprie pentru petiția maiestatică, zicea că „*purtarea mea în decurs de 16 ani de serviciu pastoral a fost în toată privința eminentă...*“ că am fost „*foarte moral, credincios chemării mele atît în privința socială cit și civică*“ și în fine „*preot foarte corect și cu exemplură loialitate*“.

N'am disperat dară nici în acea situație grea, ci l'am întrebat încă numai pe un bun amic, ori de-i adevărat că *Deșteptarea* e combătută de hierarhie și ce-i de făcut, lînd ea avizată aproape exclusiv la corespondenții din țară? La prima întrebare amicul mi-a răspuns că *nu se îndoaște de fel*, iar la a doua să-i mai las pe alții să scrie la foaie, *până mi-o ajunge scopul*.

Eșînd din locuința amicului, cum mergeam pe trotuar în valurile de lumină ale unei minunat de mindre zile senine și cu soare cald de primăvară, fără voie mi se îndesau în gînd versurile „*Plecat-am nouă din Vaslui...*“ și cînd m'am trezit în mersu-mi mecanic sub un pâr bătrîn din grădina casei mele, recilînd tot așa în neștire „*Sărmanii bine s'au luptat...*“ atunci mi-am descoperit capul și făcîndu-mi sf. cruce, am zis : *Dumnezeule, ajută-mi ! Rău e de mine, dar de Deșteptarea nu mă las, căci din cit e rău, mai rău nu poate fi!*—Și nu numai că nu m'am dezlipit de ea, ci chiar atunci am inzestrat-o cu lucrări ca „*Primejdia*“

gimnaziului rusesc din Cernăuți" extrasă și în broșuri, „Potopul Garonei” extras pe spesele d-rului Popovici în 1000 exemplare împărțite gratuit prin țară etc... până ce pela jumătatea lui Iunie 1896 m'am strămutat, ca administrator parohial, la noul meu post, de unde am trimis Deșteptării Higiena, Istoria lumii etc...

Colaboratorii cei mai zeloși ai foii au fost Art. Berariu, Grigorie Halip, Eugen Nesciuc, Ioan Bucevschi, Victor Zaharovschi etc... mai ales însă corespondenții din masa poporului dela țară ce scriau cu toate buchile de pe lume. Dară omul mingierii mele în toate luptele, bărbatul cu care mă înțelegeam de minune, cu care coincideam în planuri și în idei, un *alter ego* al meu, a fost administratorul și editorul Dimitrie Bucevschi. Cu acel bărbat de rară nobleță de inimă și de caracter alit de firm, eu pot zice că mă completam.—Din scrierile profesorului Grigorie Halip va rămâne de preț vecinic pentru popor broșura „*Vinuri din poame*”, care produce cel mai mare bine pe unde se află oameni cu fragere de inimă ce îndeamnă și instruiesc poporul a-și practica face-rea acelor excelente băuturi și mai ales a vinului de mere.

Prin Decembrie 1897 păr. Art. Berariu mi-a scris: „Iubite Costachi! De mult nu ne-am văzut și nu știm unul de altul. Deșteptarea ne întroloca și voitorii de bine ai neamului nostru ne-au dislocat, ca nu cumva să ni crească creasta... Ași mai atinge una ca asociat la Deșteptarea. S. Ta credeai că și din Pătrăuți vei putea lucra la dînsa. Spune-mi acum, putuți ai lucra? Că n'ai lucrat s'a și cunoscut. Deșteptarea nu avea cea față ce s'ar fi căzut să o aibă. De aceea și interesul pentru dînsa tare a scăzut, încit nu pot ști de mai este consult, ca Bucevschi să-și cerce norocul și în anul viitor. În tot cazul ar fi cu cale, ca S. Ta, ca părintele Deșteptării, să-ți tragi pe samă, ce e de făcut. Bucevschi zice că-i în pasiv și a lucra în pasiv e nebunie. Se înțelege că după inima mea și după convingerile mele Deșteptarea n'ar avea să apuc, ci să lucre-tare apăsat”.

Am răspuns la scrisoarea aceasta prin o epistolă mai lungă, în care la fine zic: „Că am lucrat la Deșteptarea și dela Iunie 1896 încoace, aceasta o mărturisește Gazeta Transilvaniei și Revista Orăștiei (cele citate mai înainte despre istoria lumii de Weller). Înțeleg prin urmare aserțiunea P. C. V. astfel, că n'am lucrat toată Deșteptarea ca mai înainte. Ei, epistola de față dă o palidă idee despre haosul, în care mă aflu. Eu cu idealismul meu însă n'ași fi putut crede niciodată, că scumpul și dela început alit de vigurosul meu copil va ajunge, fără mine, în scurt timp o figură transparentă în agonia morții. Ce să fac? Nici măcar lacrimi nu mi-au rămas, ca să-l pot plinge”.

Soarta ulterioară a Deșteptării e amintită de d. G. Tofan în No. 3 al acestei reviste.

C. Morariu.

Scrisori din Ardeal

Organizarea partidului național.— Conferință națională.— Serbările dela Băsești.— Alegerea dela Băiuș.— Asociațiunea la Bistrița.

Ziarele dela noi și toți luptătorii de samă au discutat în luna trecută chestia reorganizării partidului național. Este generală părerea că, așa cum a fost până acum, nu mai merge. Organizarea ce partidul și-a dat la 1881 în Sibiu, cu prilejul constituirii sale, nu mai corespunde necesităților de azi. În urma ordonanțelor lui Hieronymi și Pevezel, partidul, ori mai bine comitetul și conferința, nici nu mai poate funcționa ca sub era pasivității. Insuși comitetul național a recunoscut asta și în ședința dela 16 Noembrie 1895 a decis să se facă o nouă organizare, alegînd pentru acest scop o comisie compusă din dr. I. Rațiu, președintele comitetului, Ioan Russu-Șirbanu, secretarul comitetului național, Dumitru Comșa, membru în comitet, G. Bogdan-Duică, publicist și V. Tordășanu.

Cunoscuta sciziune (criza) ce s'a produs în comitet în Ianuarie 1896 a zădărnicit orice organizare și a paralizat orice acțiune a partidului. Șirele abea s'au strîns la 1905, cînd, în conferința națională dela 10 Ianuarie, s'a decretat activitatea. Lupta s'a pus pe noi temelii, terenul s'a lărgit, solidaritatea s'a manifestat impunător și din toate acestea, drept concluzie logică, a urmat necesitatea unei reorganizări.

În toamna anului 1905 cei opt deputați, în înțelegere cu comitetul național, au și făcut un plan de organizare, statutul s'a și tipărit, dar în vigoare nu l'au pus. Pe d'oparte din cauza evenimentelor ce s'au succedat, pe de altă parte ne lipsește spiritul organizator. Dela plecarea lui Eugen Brote dintre noi nu s'a mai ivit nici un fruntaș cu deosebite calități de organizare și multe idei bune rămîn astfel neaplicate. Să vedem dacă acum, cînd avem un îndoit număr de deputați, vom fi mai norocoși! Buni oratori și îndrăzneți luptători sint... Dacă va resări și vre-uzul cu spirit consistent, atît de necesar pentru încheierea oricărei organizări, se va face un important pas înainte.

*

S'a sulevat, d'asemeni, ideia ținerii unei conferințe naționale. Deputații să-și dea samă de activitatea lor parlamentară și, în înțelegere cu toți fruntașii, să hotărască ce este de făcut în viitor. După semnele de până acum, e aproape sigur că se va și convoca, la Sibiu... Cuvînt are însă și guvernul maghiar, care poate opri ținerea conferinței. Pe cea de la 1905 numai cu greu ne-a permis-o, după ce zece ani nu mai ținusem nici măcar o simplă întrunire.

Conferința ar avea, între altele, să aprobe și noua organizare ce s'ar propune, organizare planuită de clubul parlamentar român.

*

La 4 August n. a avut loc în Băsești o serie de serbări. S'a serbat a 72-a aniversare a președintelui George Pop, s'a ținut adunarea despărțământului Asociațiunii noastre culturale și o *expoziție de copii*. S'a adunat, cu acest prilej, mulțime de fruntași la casa veneratului șef al partidului și comitetului național. A făcut bună impresie venirea d-lui N. Filipescu și alți fruntași din România. S'au adunat, d'asemeni, mii de țărani, căror „badea George“, cum îi zicem noi, le este ca un părinte. Prelegerile și vorbirile ținute în cadrul adunării Asociațiunii au luminat pe săteni și sînt un minunat mijloc de a întări legătura dintre cărturari (domni) și dintre țărani.

Cît despre *expoziția de copii*, ea este a doua ce se ține printre Romîni. Ideia aranjării unor astfel de expozițiuni a pornit dela Eugen Brote, fost președinte al Reuniunii agricole din comitatul Sibiu și vice-președinte al partidului național. Sînt aproape două decenii de cînd acest fruntaș al nostru pornise propaganda. Prima expoziție s'a aranjat însă abea anul trecut, la 1/4 Oct. în Apold, lângă Sibiu. Peste 700 copii au fost aduși numai din acea singură comună și mamele mai bune li s'au oferit diferite premii, iar un doctor a ținut prelegeri, învășind pe țărance cum să se îngrijească dinsele, cum să-și crească odraslele și cum să se păzească de boalele infecțioase. Meritul aranjării acestei prime expozițiuni este al d-lui V. Tordășanu, președintele societății meseriașilor romîni din Sibiu și vicepreședinte al Reuniunii agricole.

La expoziția dela Băsești au fost aduși copii din mai multe sate apropiate și copiii mai sănătoși și mai frumoși bătrînul patriarh al Sălăgenilor, „badea George“, le-a împărțit premii și bogate daruri.

Pildele date de V. Tordășanu și George Pop de Băsești sperăm că vor folosi și cu prilejul adunărilor generale ale Asociațiunii și Reuniunilor agricole se vor aranja din ce în ce tot mai multe expozițiuni de copii... Oligarhii de pe aici aranjează mulțime de expozițiuni: de cîni, cai, porumbei etc. Noi să avem grijă pentru copii noștri! Asta e cea mai sănătoasă politică națională...

Spre folos ar fi dacă s'ar face același lucru și în România.

*

Incurînd se va face alegere în cercul Beiușului. Ovreiul Barla Ferencz a fost adică numit într'o slujbă bănoasă (notar public) și astfel mandatul rămas vacant trebuie îndeplinit. Deja alegerea lui Barta (în 1906) a fost o mare rușine națională: cercul e curat românesc și partidul național candidase acolo pe dr. Ioan Ciordaș, avocat și un distins reprezentant al generațiunii mai tinere. Dacă și de data asta Romîni din cercul Beiușului vor lăsa terenul Ungurilor, ei vor dovedi o și mai

mare ticăloşie. Mai ales că Ungurii candidează pe un Evreu de cea mai josnică specie: pe Saluzsinsky, care după ce a fost dat afară dintre socialişti, pentru că-i trădase, s'a făcut spionul lui Kossuth şi redactează ziarul „Lumina” scris anume pentru zăpăcirea şi demoralizarea Românilor bihoreni.

Romîni e vorba să candideze pe dr. V. Lucaciu ori pe dr. I. Ciordăş. Până acum nu s'a decis. Oricare va fi candidatul, datoria supremă atît a celor din cere cit şi a fruntaşilor din alte părţi este să sară în luptă şi să ajute la izbîndă. E şi altfel mare ruşine că în toate cinci cercurile romîneşti din Bihor s'au ales numai Evrei şi Unguri kossuthişti.

Ca preludii, nu-s de înregistrat ştiri bune. Prefectul comitatului pornind în anchetă electorală, a fost primit la Beiuş şi la Sfîna de vale, de chiar episcopul romîn dr. D. Radu, care a dat în cinstea lui banchet. Faptul acesta al episcopului gr.-catolic romîn a produs o penibilă impresie între Romîni.

Dacă episcopul cu întinse domenii pe aici (chiar acum a vîndut lemne în preţ de 3 milioane) face astfel curte fişpanului agent electoral, cum o să reziste profesorii dela Beiuş, preoţii şi nenorociţii de ţărani care n'au din ce trăi dacă episcopul le închide pădurile şi imazurile (is-lazurile)? Administraţia este apoi dintre cele mai brutale şi mai abuzive, iar bani guvernul are berechet.

În luna viitoare Asociaţiunea îşi va ţine adunarea generală în oraşul Bistriţa. Vom avea deci un nou prilej să manifestăm interesul şi dragostea noastră pentru cultura naţională. Nu va fi, desigur, o adunare ca şi cea dela 1905, ţinută în Sibiiu. Cunoscînd însă entuziasmul foştilor grăniceri şi hărnicia fraţilor din nordul Transilvaniei, nu încapă nici o îndoială asupra succesului. Va fi şi aceasta o adunare demnă de a fi pusă alături cu cea dela Baia-Mare, aranjată în vara anului 1903 de dr. V. Lucaciu... Romînismul în părţile nordice este mai ameninţat. E bine deci ca prin acele părţi să se ţină cit de des adunări culturale şi este de regretat că nici până azi Romîni d'acolo nu s'au învrednicit să întemeieze vre-o reuniune economică. Măcar că puhoiul evreiesc îi ameninţă din an în an tot mai tare. În programul şi statutele Asociaţiunii intră însă şi activitatea pe teren economic. Ar trebui ca în adunarea dela Bistriţa să se insiste mai ales asupra acestei părţi din program. Peste tot, Asociaţiunea ar putea să inaugureze o eră nouă pe acest teren. Adunările ei generate să nu fie numai o serie de serbări sociale (baluri, excursiuni, banchete şi concerte), ci aeropagul unde să se discute chestii vitale pentru neamul romînesc. Numai așa îşi va îndeplini menirea şi va câştiga teren în toate straturile noastre sociale.

Arad, August 1907.

Leandru

Scrisori din Basarabia

IV.

— Presa noastră și problemele ei. —

Presă rusească progresistă.— „Literatura este oglinda vieții...” glăsuiește un adevăr vechiu, banal pentru toți, dar foarte straniu și fără nici un înțeles pentru Basarabeni. Acest soi de oameni, cum se știe, n'are literatură (poate nici viață) pentru că... așa e. Dar să nu aibă dreptul nici la o mică prefacere a susnumitului adevăr, încît să poată spune măcar: „presa noastră este oglinda vieții noastre...” aceasta-i prea, și chiar din cale afară!

Cu toate acestea—așa e.

Pur și simplu: nu avem literatură, nu avem presă (este încă de discutat în momentul de față dacă avem și viață).

Psichologicește, la prima vedere, în populațiunea basarabeană se observă un proces dublu: elementul pripășit și societatea moldovenească privilegiată se supun mersului culturii rusești, pe cînd poporul moldovenesc rămîne inert, înmărmurit în formele deșarte ale acestei culturi. Este tot așa sau nu și în fond—aceasta o vom vedea mai încolo; aici constatăm însă că tocmai acestei stări de lucruri corespunde și atitudinea presei progresiste rusești, care se răspîndește în Basarabia.

Primul loc îl ocupă aci ziarul radical „Besarabscaia Jizni” (Viața basarabeană), redactat rusește. Numindu-se ziar independent și democrat, această foaie afișează programul poporanist și, la fel cu întreaga presă rusească, ridică chestiile mărețe ale actualității revoluționare din Rusia. Dar ca organ local, acest ziar, privind totul prin prizma rusească nu aduce nici un folos Moldovanului nostru, ca atare. *Poporul* din articolele „Jizni” nu este un popor real, luat din „viața basarabeană”, ci o noțiune abstractă, expusă în numele reformelor la ordine. Adevăratul popor, Moldovanul nici nu citește „Jizni” și pe cînd gazeta face așa de sincere teorii asupra „ridicării economice și sociale a țăranilor basarabeni”, aceștia o folosesc numai *pentru figări*.

Cît de puțină influență poate avea o asemenea gazetă, în o limbă străină, asupra unei mase de 1½—2 milioane de suflete, în care nu

poate pătrunde adinc, o vedește lămurit practica electorală din ultimele zile. Avem în Basarabia un număr foarte însemnat de proprietari mici: mazăli, răzeși separați, orașeni—plugari, mai toți Moldoveni, încât masele acestea fiind înscrise în listele electorale ar putea să schimbe cu totul caracterul alegerilor, ce se apropie din zi în zi, și totuși, cite apeluri electorale în senzul acesta (înscrîți-vă, înscrîți-vă!!) a făcut „Jizni” acum în urmă, toate au rămas fără efect, și astfel proprietarii mari și „devărașii Ruși”, în liniște și cu siguranță intră în a treia campanie electorală. Nu-i amenință nimic din partea „dobițoacelor cenușii...”

Și încă multă vreme nu se va deștepta conștiința drepturilor stîm în Moldovanul nostru, cît îl vor mai povățui ziarele rusești fie și cele mai radicale. Dacă pentru a deștepta mulțimile cu ajutorul limbii materne se cer sforțări gigantice, muncă severă și moleculară, care să dea rezultatele reale cine știe cînd,—ce să mai spunem despre evoluția culturală a acestui popor dintre Nistru și Prut, osîndit să-și învețe drepturile din presa rusească?...

Alegerile se apropie, și la Septembrie vom vedea tot aceiași indiferentism al Moldovenimei pentru desființea acestei țări, pe care îl privim cu durere și rușine în timpul campaniilor electorale trecute....

Desigur, un ziar ca „Jizni” mult face pentru păturile mai culte și pentru elementele conștiente din Basarabia, mai ales pentru... Evrei. Coloanele lui sînt totdeauna deschise pentru apărarea intereselor „omului și ale cetățeanului” și chiar frașii Romîni din „Romînia liberă” știu bine cîtă însemnatate poate avea și pentru dinșii o gazetă dreaptă și independentă—singurul scuf, adeseori, împotriva bunului plac al autorităților, care interpretează legile după cum vor și după cum le plac ochii celor cărora le aplică. Manoperele electorale, cumătrile și rudeniile comunale, samavolnicia în toate chipurile ei—își găsesc aci un dușman neîmpăcat în ziarul „Jizni”. Numai, vai, despre aceasta știu bine cele 300 mii de Evrei, și de loc nu o știu cele 2 milioane de Moldoveni...

Afară de asemenea gazetă locală ca „Jizni”, mai sosesc la noi și diferitele ziare mari din Odessa, Kîiev, Moscva și Petersburg. Acestea, însă, prezintă un interes constant numai pentru pătura cea de mai sus a societății locale. Nu veți găsi întrînsele niciodată măcar un cuvînt despre poporul moldovenesc, iar corespondențele lor din Basarabia sînt foarte rare, întîmplătoare și iau lucrurile numai la suprafață.

Astfel, toată presa rusească progresistă are pentru Basarabia un interes pur teoretic, ne dă numai tablourile vieții rusești și ale politicii generale, iar împreună cu unicul ziar local „Jizni”—nu ajunge jos în popor și nu exprimă de loc sentimentul opiniei noastre publice... să spunem drept—al celei primitive și rudimentare, din nenorocire...

Nu avem presă...

*

„Drug” al lui Crușevan și presa reacționară.—Disprețul general de care se bucură, acum de mult, *Păvălachi Crușevan* în societatea cultă, nu-l împiedică delă activitatea lui faimoasă.

Ceata de caraghioși rare-l înconjura și-i spunea că e om mare, că e persecutat de Jidani și cite alte nebunii de astea,—în ultimii ani s'a transformat pur și simplu într'o bandă neagră de antisemiți și reacționarii cei mai „profunzi și convinși“, iar însuși Crușevan a devenit adevăratul oracul al elementelor obscurante din Basarabia. Altă dată voi atinge acest lip omenesc foarte interesant din toate punctele de vedere.

Aci însă mă mărginesc să spun că, în persoana lui Crușevan, Basarabia a înmormintat o unică, după mărime, forță intelectuală a sa.

Și stranie ce e soarta acestui om! Acum el, se știe, își tăgăduiește hotărit origina lui de Moldovan sau Român, pe cînd lucrările lui beletristice din tinereță, arătau alita simpatie către țărani moldoveni iar nuvelele lui, cu teme luate din viața reală a Basarabiei, erau așa de încălzite de sentimente naționale și de cele mai luminate vederi largi și umanitare!

Publicul nostru, indignat de activitatea lui actuală, uită cu totul pe autorul unor *etudes* unice la noi chiar prin simplul fapt că ele formează începutul literaturii basarabene.

Deși scrise rusește, nuvelele lui Crușevan respiră originalul aromă al naturii, istoriei și spiritalului moldovenesc.

„Izvorul vieții“, „Lupii“, „Trage mări“, „Doina“ etc., toate merită să fie traduse în românește, pentru a arăta fraților Români unele motive nouă, răsunete ale sufletului nostru înstrăinat...

Da, a scris bine și Crușevan odinioară, dar e mult timp de atunci! Acuma însă acest Moldovan își joacă cu mîndrie rolul lui de cel mai amabil scriitor pentru mahalatele rusești din Chișinău și de celaș al li-gii „poporului rus“ de aci. Și cum este politicianul disperat, așa e și gazeta lui „Drug“ (Amic). Ziarul acesta duce antisemitismul și reacționarismul până la absurd. Apelurile cele mai zgomotoase și provocările la devastări antisemite, polemica cea mai brutală și pornografică încontra ziarului „Jizni“—nu părăsesc nici o zi coloanele „Drugului“. Topindu-se de dragoste pentru orășeni și țărănimie „roși și mincați“ de Jidani, el slujește credincios interesele proprietarilor mari și ale negustorilor locali ruși: ridică pe șefii „partidului de centru din Basarabia“ până la nori, strigă că sînt genii cum n'au mai stat pe fața pămîntului, iar în timpul alegerilor, îndeamnă masele înapoiate să voteze orbește tot celi s'ar propune.

...„Pentru veacul meu ajung nebunii“ își spune cu siguranță Crușevan, pe cînd poporul, neluminat, neînțelegînd gîndul lui ascuns, se ridică cu progromuri, cu manifestații patriotice, sau pornește spre Siberia, despre bogăția și rodnicia căreia se găsesc în „Drug“ nesfirșite basme. Cu toate acestea, în vremea din urmă îi fuge pămîntul de sub picioarele lui Crușevan. Încetul cu încetul, ochii poporului se deschid, mai ales după ce Crușevan a fost deputat și n'a împlinit, firește, nici una din făgăduelile solemne făcute la alegerile celei a două Dume. Dealtfel, și proprietarii noștri, văd că plătesc prea scump marfa de agitație a lui Cru-

șevan, de oarece acestor le-a consumat până acum aurul lor și al „li-gii” mai mult de cât trage el însuși la cîntar. Îndeobște, mulțămîta toc-mai afacerilor lui financiare totdeauna îndoelnice, acest politician și zia-rul lui se coboară tot mai jos și-și pierde încrederea până și a partiza-nilor reacției.

Afară de crușevanismul întrupat în „Drug”, publicul patriotic din Basarabia mai consumă și citeva ziare huligănești din Odessa, Kiev și ambele capitale ruse. Răcnete, înjurăturile, minciuna goală, toate mani-festările acestei prese „negre”, vădesc clar că reacția rusească, susținută de guvern, dar părăsită de toți, afară de bandele negre, duce politica disperatului și în tot cazul își joacă ultima carte în acești ani cari pre-ced apropiata domnie a constituției. Patima oarbă cu care de pildă, un *Bulațel* (și acesta e un adevărat-Rus dintre Moldoveni) în ziarul lui „Rus-scoe Znamea” (steagul rus) din Petersburg, se aruncă asupra ad-versarilor politici, găsește un firesc erou și în Basarabia. Și aici „liga” as-cultă direcțiunile acestui patriot și-și gătește forțele pentru pogromuri...

Dar cum ni se pare oare faptul, că toată mișcarea patriot-reacționară și antisemită din Rusia se inspiră și se însușește în cea mai mare parte tocmai de Moldovenii noștri ca Crușevan și Bulațel? Ce fel de blestăm apasă asupra noastră, dacă tocmai noi Basarabeni dăm lumii asemenea subiecte, pentru care nici o cămașă de forță nu ar fi îndesulătoare?

Ne e scirbă că criminalii și degenerații aceștia, deși jură că-s Ruși, sînt din neamul nostru și fac așa „gazetărie de principii” încît nu ești sigur nici de ziua de mîine. Dar totuși să ținem samă că aceștia doi, Crușevan și Bulațel, sînt înstrăinați Romîni basarabeni, „jertfe de seară” ale acelei nopți mintale, ce stăpânește de veacuri sufletul trupului nostru poporan. Dar—dacă ei vor rămîne în veci ca o pată neștersă pe dra-pelul nostru—ce să mai spunem despre un nou renegat, ce aleargă acum în ajutorul lor, despre G. Madan, iarăși un Romîn prin naștere și creș-tere?.. Dar să facem mai bine citeva preliminări...

Primele încercări ale presei naționale moldovenești în Basarabia.

Trebue să recunoaștem, din capul locului, că începuturile presei moldove-nești au fost în general nereușite. Am avut în răstimpul unui singur an trei organe, apărute unul după altul: „Basarabia”, „Moldovanul” și „Vi-ața Basarabiei”; dar din multe pricini acuma apare numai cel al doilea. Iar dacă am arunca ochii în jurul nostru, vedem că toate ziarele acestea n’au reușit încă să lese ceva urine pozitive și însemnate în conștiința populațiunii. N’au reușit, repet, din diferite cauze, și Moldovenimea merge ca și mai înainte numai pe drumuri greșite sau ca în dodii. În scurt, ca-uzele sînt următoarele:

„Moldovanul” prezintă o materie foarte proastă ca idei și cuprinsul lui e cu desăvîrșire reacționar. „Basarabia” a apărut nouă luni de-a rîn-dul, dar era condusă prea slab, fără energie și pricepere în gazetărie.. Iar „Viața Basarabiei” a existat numai o lună și jumătate.

Apariția primului ziar: „Basarabia”, a fost socotită atunci ca un mare eveniment. Și la început se părea că tinăra gazetă nu va călca pe urmele ziarelor rusești. „Avem aci multă nevoie să fim foarte corecți, să facem pe tăcute toate demersurile pentru răspindirea înseși a ideii unei gazete moldovenești. E absurd să punem, ca un scop al presei naționale,—slujirea mișcării revoluționare din Rusia. Ne trebuie o gazetă enciclopedică lesne de citit și bine răspândită, cu nici o împiedicare din partea autorităților și cenzurii rusești.”—As:menea vorbe se auzeau la început.

Și cu drept. Ca o plantă fragedă trebuia îngrijită presa *noastră*, la care am ajuns înfirșit după alita vreme amară. Aci trebuia: nu frazeologie și teorie, ci practică sănătoasă, o muncă severă și înlinsă. Tocmai pentru ca să evităm orbirea politică, trebuia să ne lepădăm de orice iluzii și de vederi de partid, și să zidim un organ, o adevărată instituțiune națională cu adinci rădăcini în popor.

Toate aceste condiții nu au fost împlinite. S'a pierdut mult timp pentru un rezultat nesatisfăcător și când pe deoparte ziarul „Basarabia” era oprit de autoritățile locale și nu sosea la destinație, pe de alta—întreprinderea aceasta atât de simpatice în fond, nu găsea ajutorul moral și material al Moldovenilor cetitori, de oarece însăși ideea unui organ moldovenesc era compromisă.

Astfel stau lucrurile și până acuma, astfel stăteau și înaintea apariției „Moldovanului”. Numai zvonul despre o gazetă moldovenească creștea, creștea și acuma, și pretulindeni sătenii noștri și în deobște Moldovenii conștienți de naționalitatea lor, se așteaptă mereu la „adevăratul gazet al nostru moldovenesc”.

Madan și „Moldovanul” pe drumul crucevanist și în timpul din urmă. Imi aduc aminte următoarele rinduri din „V. R.” (Ianuarie, Miscelanea): „dacă acum cliar Allianța adevăraților Ruși și—dacă e exactă învinuirea societății „Milcovul”—chiar jandarmeria rusă, are nevoie de d. Madan,—ce probă mai puternică voiți de înseamnăta elementului românesc din Basarabia?” Deci „salutăm apariția „Moldovanului” ca un adevărat triumf al cauzei naționale”....

Mi se părea de mult încă că bucuria aceasta a fost cam prematură. Dacă autorul notiței din „V. R.” salutând apariția „Moldovanului”, găsea încă atunci, că „din discuția ce va urma, poporul românesc va ști să aleagă pe prietenii săi adevărați”,—apoi acuma, cînd în afară de lătratul șpionesc al „Moldovanului” nu sună nici un cuvînt moldovenesc în întreaga Basarabie—cu ce discuție s'ar descoperi adevărul? Binevoitorul autor al notiței nici nu-și poate imagina cit de negativă și corupătoare devine ziaristica lui Madan. Iată cîteva rinduri dintr'un articol de frunte al „Moldovanului”:

„În România este un vechiu sistem de a răspîndi asupra stării lucrurilor din Basarabia cele mai nerușinate adevăruri. Iar în vremea din urmă gazeta jidovească din București „Adevărul” și jurnalul profesorului

socialist C. Stere din Iași „Viața Românească“, dau locul de cinste unor corespondențe din Basarabia, a căror cuprins este de așa rea credință, încît“....

Și mai departe.

„Sînt cu totul neadevărate știrile pe care le dau unele gazete din România cum că ocîrmuirea rusească ar fi trimițînd cu deasila pe Moldovenii la Ussuriischii-Crai și în alte părți ale Siberiei.... Adevărul este, că Moldovenii se duc de bună voea lor la Siberia și sînt chiar nemulțumiți că ocîrmuirea nu le dă bilete la toți ciși doresc să se strămute“....

Desigur că, lui Madan îi e tot una, chiar de s'ar duce, toți Moldovenii în Siberia, dar să se gîndească autorul notiței, din „V. R.“ cit folos aduce poporului basarabean ziarul d-lui Madan, „cel bun pentru discuție“, cînd nici un cuvînt nu se poate opune acestui renegat romin, care prin ironia soartei—și-a luat monopolul de presă în Basarabia.... Numai noi, cei de aici, putem prețui ce fel de idei se inspiră acuma Moldovenilor, mulțumită activității neîmpiedicate a d-lui Madan.

Omul acesta, absolut nul politicește, dar malițios ca un individ egoist și fără principii și scrupule,—cînd a venit din București și s'a oferit ca ziarist partidului agrarian, el știa bine ce făcea pentru a-și indestula burta cu pine ușor muncită. Tîrgul cu conștiința a fost făcut foarte lesne prin ajutorul jandarmeriei ruse și iată că vedem acum încă pe un Moldovan slujind proprietarilor împotriva țărănilor, salvîndu-i dela exproprieri și răscoale, ajutînd pe toate lepădăturile lumii ruse în contra Evreilor și păzînd administrația rusă de comploturi și conspirații.... O, istoria omenirii va însemna acest eroism pe paginile sale, și generațiile viitoare își vor căli spiritul cetățenesc, amintindu-și pilda unui Român, care a salvat Rusia!....

În vremea aceasta „Moldovanul“ se trimite, aproape cu totul gratis, în toate satcele moldovenești pe numele preotului sau învățătorului, și la primărie.... Și numai cuprinsul lui sărac și neîndestulător pînă și pentru interesele mărginite ale săteanului, îl feresc pe Moldovanul nostru de a fi atîns de această maculatură nerușinată. Una putem să o spunem cu bucurie: slavă ție Doamne, că l'ai făcut pe fiecare huligan—burtă verde fără energie largă și fără inițiativă solidă! Altfel ne-ar fi mîncat de mult întreg poporul—bestiile renegate!...

Tragem nădejde însă că în curînd va avea și „Moldovanul“ răsplata meritată pentru mișeliile lui, dar pînă atunci nu numai unuia dintre „accimici“ îi vor turbura rațiunea minciunile lui și îi vor orbi simțul moral îndemnurile acestui ziar, „bun pentru discuție“. A propos.... Pagina reprodusă mai sus din lucrările d-lui Madan nu este prima de felul ei. Și mai înainte „Moldovanul“ încerca să-și facă foaia sa macar întru citva interesantă—prin spionajul, deaunțul și toate celelalte mișelii ale unui „ziarist cînstit“. Toideamna el a căutat să compromită pe cineva, chiar și pe România ca atare, dar totuși simțul primitiv de rușine ex'stă încă în acest

șpion patentat. El se mărginea mai mult cu aluziile, nega răul ivit din partea Rușilor și îl găsea la Moldovenii cu sentimentul național. Acuma însă el a hotărît, se vede, că nu mai are nimica de pierdut și rătăcește tot mai des în articolele sale cu infierările corespondențelor din Basarabia apărute în presa romînească.... Dar, ajunge pentru fiecare zi răutatea ei ! E destul că în Chișinău publicul cult a înțeles acum cu cine are a face și i-i întoarce lui Madan spatele, ca unui lepros. De scîrbă e numai că sfînta cauză națională se compromite mult prin purtarea lui. Un Român, care prin provocările, intrigile și minciuna, prin cuvîntul tipărit vinde sufletul lui național.... Mai jos nimene *nu poate cădea !...*

Allă dată voiu sîrși tema prezentă ; mi-a ramas să vorbesc despre „Viața Basarabiei“ și în general despre problemele, scopurile, mijloacele practice, și idealurile presei naționale din Basarabia.

Chișinău 8 August 1907.

Alexis Nour

Cronica Literară

— Reportajul în literatură —

Numărul scriitorilor noștri crește într'o proporție, care, prin anormalitatea sa, nu făgăduiește nimic bun. Sint zeci, sint sute, sint poate mii de cîntăreți în proză și în versuri, și nu e nici unul care să nu-și găsească criticul său elogios. Fenomenul acesta se mai numește, în termeni meteorologici, și „primăvară literară“.

Alle țări sint în scădere. În Franța doar dacă numele lui Anatole France mai strălucește cu puterea unei stele de prima mărime. Și noi avem, pe cerul nostru, glirlande de constelațiuni literare.

Dar e imposibil, *a priori*, să avem mai mulți și mai mari scriitori decît întreaga literatură universală, dela Homer la d. Gîrleanu.

Probabil că criticii noștri sint victima unor confuziuni. Zic probabil, pentrucă n'am cetit pe toți scriitorii noștri contemporani,—și să ne a-runce piatra cine i-a cetit pe toți; probabil că nici criticii elogioși nu i-au cetit în totdeauna și dealtmîntrelea critica pe care le-au aplicat'o cu atita competență nu presupune cu necesitate aceasta.

În orice caz, și o mărturisim cu sinceritate, dacă am cetit ceva mai din toți, n'am cetit adesea și ce a mai urmat. E drept că poate am greșit căci, dacă e să cred pe d. Lovinescu, e posibil, în această primăvară literară, ca un scriitor iizibil la sfîrșitul anului 1906 să devină un talent remarcabil la începutul anului 1907.... Până acuma lucrul acesta nu era cu puțință, dar lumea progresează, și una din achizițiile civilizațiilor în-naintate, sau cel puțin una din caracteristice, e și repeziciunea crescîndă a tuturor lucrurilor.

Să revin. Am spus că probabil că criticii noștri sint victima unor confuziunii. Nu voiu releva decît una.

Fără a mă mai opri, deci, asupra confuziunii ce o fac criticii între interesele literaturii și acele mult mai importante ale onor. lor redacții, care-i silesc să laude cam prea exagerat pe amicii redacționali mai întăiu, și al doilea pe acei scriitori, care încă nu colaborează la revistele lor, dar pe care criticii speră să-i ademenească prin glasul lor de sirene; fără a mă mai opri asupra confuziunii ce o fac criticii și mai ales subcriticii, între

„țărănism“, care e o chestie de psihologie socială și talent,—ceea ce-î duce adesea să laude pe un Brătescu-Voinești pentru „țărănismul“ lui,—căci subcriticul, auzind că Brătescu-Voinești are talent, nici nu-și poate inchipui că el ar consta în altă ceva decît în „țărănism“—mă voiu opri asupra unei confuziuni, care le esplică pe mai toate celelalte, ori, cel puțin, le îngăduie.

E vorba de confuziunea între artă și reportaj, pe care o fac mulți din criticii noștri.

La noi se crede—și unii „cronicari“ o spun cu mîndrie și cu un fel de enervare chiar—că, pentru a cunoaște calitățile și defectele unei opere literare, ori pentru a o clasifica, nu-ți trebuiește nici o pregătire. Dacă un critic literar s'ar amesteca în veterinărie, veterinarul ar protesta; dar acelaș veterinar se va crede competent în critica literară, pentrucă veterinarii, dacă sînt de părere că nu poți cunoaște dacă un cal e bolnav sau nu, fără a fi învățat lucrul,—sînt de părere că pentru a judeca literatura, nu e nevoie de „teorii“—despre care vorbesc cu un suveran, dispreț—ci numai de *bunul simț*, pe care, sînt siguri ei, că latăl lor și muma lor li l'au dat cu imbieșugare.... E a introduce insituția juraților în literatură.

Și iată-l pe veterinarul nostru, în orele-i libere, caracterizînd și clasificînd pe scriitorii—și în toldeauna într'un ton definitiv și oarecum bălăios, cu siguranța aceea pe care o dă omului lipsa de orice orizon intelectual. Un critic de aiurea, din altă țară, reia de zece ori pe un scriitor, multiplicînd la infinit punctele de vedere,—un „cronicar“ dela Severin hotărește, odată pentru totdeauna, în șase cuvinte lapidare și trece mai departe la alt „talent“.

Că acești cronicari confundă arta cu reportajul, se înțelege dela sine. E mai curios, și mai primejdios că o fac și alții. Și de aceea, pentru a ilustra *cazul*, nu voiu utiliza critica vreunui „specialist“ din acei de care vorbeam mai sus, de altmîntrelea nici n'aș putea utiliza asemenea critică, căci de ordinar ea se reduce la cam atita: „Se va cetai cu plăcere volumul domnului Cutare“—și criticul iscălește.... Voiu utiliza un articol al unui critic care, înfirziat și demodat sărmanul, are încă curajul să facă teorii și care nu e lipsit de gust literar. E vorba de articolul d-lui Lovinescu despre d. Gîrleanu.... Și, dacă și acesta va face confuziunea între artiști și reporteri, atunci se va înțelege dela sine unde pot ajunge cronicarii lapidari.

Așa dar, d. Lovinescu, voinđ să reabiliteze pe d. Gîrleanu, voinđ cum zice d-sa în acei admirabil stil pe care cu toții îl cunoaștem, să vindece rana pe care d. Gîrleanu o purta în coapsă de un an, de cînd d. Lovinescu îl lovide cu acea parte a lăncii lui Achille care rănește,—s'a apuca! să caracterizeze noul volum al d-lui Gîrleanu. Dacă nu l'ași crede sincer pe d. Lovinescu, dacă ași crede că are motive coredacționale ca să întoarcă cealaltă parte a lăncii pe care i-a împrumutat-o Achille, nici nu i-ași discuta articolul.

D. Lovinescu caracterizează noul volum al d-lui Girleanu sau, ca să întrebuițez termenii cei mai proprii, volumul noului domn Girleanu ca un volum de „schițe”, pentru că d. Girleanu, zice d. Lovinescu, ori prinde din viața personajului un moment răzleț, care aruncă o lumină îndestulătoare asupra acestuia, ori „povestește o întâmplare oarecare fără o intenție deosebită de psihologie”,—acest din urmă procedeu fiind, după d. Lovinescu, acela al „nuvelei *anecdotică*”

Că aceasta ar fi definiția „schiței”, mă îndoiesc. Dacă „nuvela anecdotică” e schiță, nu știu ce rămîne pentru.... pentru „nuvela anecdotică” mai întâiu, pentru ceea ce se chiamă „povestire” apoi. Iar dacă „schiță” e un „moment răzleț etc.”—atunci cite schițe nu mai sînt „schițe”, căci—nu-i așa?—nu e vorba să dăm alt înțeles cuvintelor, decît îl au, ci tocmai să definim înțelesul cuvintelor pe care le întrebuițăm. Dar, în sfîrșit, nu despre definiția schiței e vorba aici.

E altă chestie: Să admitem că „un moment răzleț etc.” e definiția *unor* schițe și să admitem că în aceste schițe d. Girleanu reușește—rămîn celelalte „schițe”, acele în care, cum spune d. Lovinescu, nu joacă rol psihologia, ci „interesul anecdotic”.

D. Lovinescu ne spune că aceste schițe ale d-lui Girleanu n'au „o intenție psihologică deosebită”, și că, în același timp, „interesul” lor „anecdotic nu e tocmai mare”. (Și nu uitați: d. Lovinescu vorbește cu curtoazie: atinge pe d. Girleanu cu partea lăncii care vindecă).—Apoi, dacă lipsește bucăților d-lui Girleanu și „o intenție deosebită de psihologie” (ca în nuvele) și „interesul anecdotic” (ca în schițe,—după d. Lovinescu) atunci, dacă bucățile d-lui Girleanu sînt lipsite și de calitățile nuvelei și de ale schiței (și de ale povestirii deci, căci d. Lovinescu, prin schiță, o înțelege și pe aceasta, cum ați văzut) ce calități au ele? În ce consistă talentul d-lui Girleanu? Ce chimie face d. Lovinescu? Din hidrogen și oxigen (după propria-i constatare) scoate d-sa aur?

Știți ce a făcut d. Lovinescu? A făcut o confuziune între genurile literare așa cum le definește d-sa. „Nuvela anecdotică” se caracterizează prin *subiectul* său care trebuie să fie... anecdotic. Vom spune mai mult, desfășurînd gîndirea d-lui Lovinescu: De oarece d. Lovinescu citează ca exemple de nuvele anecdotice pe unele din ale lui Mérimée și Maupassant, înțelegem că prin anecdotic, d-sa înțelege un subiect *interesant*, *variat* dacă pot spune astfel, rar, *romanesc*. Așa sînt subiectele nuvelor lui Mérimée și Maupassant, pe care le-a putut avea în vedere d. Lovinescu. În acest *gen* subiectul trebuie să fie anumit, și el joacă mare rol, rolul principal, în caracterizarea genului.

Din contra, în nuvelă, dar mai ales în roman, subiectul nu are așa importanță, dacă nu cumva condiția romanului ar fi ca subiectul să fie banal, banal ca viața comună. (Gîndiți-vă la *Ana Karenina*). Aici totul e analiza psihologică, disocierea și reconstituirea, *crearea* vieții.

Ce face d. Girleanu după critica d-lui Lovinescu? Ia subiecte de

roman, subiecte *banale* și le tratează ca'n „nuvela anecdotică”, „fără psihologie”. D. Gîrleanu—tot după critica d-lui Lovinescu—confundă genurile, și criticul său, confundîndu-le și el, la rîndul său, îl laudă pentru această confuziune, confuziune din care rezultă ceva care nu mai este nici un gen literar, deci ceva care nu mai este literatură. D. Gîrleanu așa dar—mereu după critica d-lui Lovinescu,—este în afară de literatură. (Insist încă odată: concluzia rezultă din premisele d-lui Lovinescu: cu nu-mi iau nici o răspundere: presupuneți că n'am cetit pe d. Gîrleanu).

Și cine e în afară de literatură, dacă nu e orator ori cugetător, face reportaj.

Iar cine relatează—„reportează”—lucruri care nu s'au întîmplat, neadevărate, scornite de închipuirea sa, nu e nici adevărat reporter de gazetă, nu e nimic.

...Nu e nimic, pentrucă în afară de *specii*, nu există nimic. Se pot fabrica într'un atelier de cartonagii animale fantastice, dar ele sînt artificiale, n'au nici un loc în creațiune.

Ziaristul care face, ca ziarist, nuvele, nu face nici una nici alta, nu face nimic; tot așa și nuvelistul care, ca nuvelist, ar vrea să facă ziaristică; ori savantul care ar vrea să facă poezii, etc.

Cineva e poet, pentrucă are dezvoltate niște însușiri deosebite pe care nu le are savantul, și invers. Cine n'are nici o însușire eminentă, e un om comun: dacă are oarecare stil, poate deveni reporter de ziar.

Și cei mai mulți oameni sînt de felul din urmă: au tot felul de însușiri, dar în grad *normal*.... Aurea mediocritas.

Din această aurea mediocritas, ca să revin la subiectul acestei cronici, și ca să încheiu, criticii noștri vreau să extragă mii de scriitori. E a na îndeplini datoria impusă criticii, singura justificare a existenței ei: ajutorarea cetitorilor de a deosebi pe artiști de simplii compunători. Orice altă îndeletnicire a criticii, a acelei critici care se adresează marelui public, a criticii de popularizare, este parazitism dăunător, dacă nu curată neonestitate.

Dar simt, că pentru a lămuri mai bine aceste lucruri, e nevoie să vorbesc mai pe larg despre critica literară. Voiu face-o cu alt prilej.

G. I.

Cronica Științifică

— Ultramicroscopul în biologie —

Cînd aruncăm o privire retrospectivă asupra evoluțiunii științelor biologice în general, ne convingem ușor că progresele însemnate realizate pe acest teren au fost imediat subordonate progreselor făcute de științele fizico-chimice. Aproape nu există capitol de biologie a cărui dezvoltare să nu fi fost condiționată de oarecare descoperiri nouă în domeniul fizico-chimiei. Există chiar descoperiri biologice din cele mai fundamentale care au fost făcute de chimiști sau de fizicieni. Așa de pildă *Dumas și Prévost* (1824) au afirmat pentru prima oară că, în ce privește fecundarea, spermatozoidul este adevăratul element activ din lichidul spermatic. *Pasteur* este fondatorul microbiologiei moderne și al doctrinei fermentațiilor, care a luat astăzi o dezvoltare așa de însemnată.

Și dacă luăm sama la dezvoltarea actuală a biologiei, vedem că nu se poate aprofunda o chestiune oarecare fără ca cercetătorul să nu fie obligat a se servi de una cel puțin din metodele fizice ori chimice.

E și foarte natural. Fenomenele vieții nefiind decât un complex de fenomene fizico-chimice, ele nu pot fi studiate decît pe baze fizice și chimice.

Lucrurile sînt așa de evidente, încît se poate sigur afirma, că pe viitor, persoanele ce se vor destina la studiul vreunei ramuri a biologiei, vor trebui să aibă mai întîi o educațiune solidă pe terenul fizico-chimiei. Cunoștințele fragmentare ce le-au avut și le au biologii în domeniul fizicii și chimiei vor deveni cu totul nesuficiente.

Una din ilustrațiile cele mai remarcabile ce se poate aduce în sprijinul celor spuse, este microscopul. Dacă acest instrument prețios ne-ar fi rămas pînă astăzi necunoscut, se 'nțelege ușor că anatomia generală ar fi rămas poate în aceeași stare în care ne-a lasat-o Bichat. Microbiologia ar fi fost lipsită de cel mai indispensabil mijloc de progres, mineralogia și petrografia de cel mai trebuincios instrument de analiză optică.

Se poate spune, fără exagerare, că microscopul este instrumentul de fizică care a condiționat progresul științei în general. Cele mai mari

servicii însă le-a făcut el biologiei. Perfecționările ce constructorii i-au adus, au fost cerute totdeauna de biologiști. Ei aveau nevoie de microscopoe care să aibă o putere de a mări obiectele cât s'ar putea mai considerabil. Fizicianii și constructorii, printre care trebuie să punem în prima linie pe *Abbe* dela Iena, au făcut tot ce era posibil ca să satisfacă dorința micrografilor. Dar de la o vreme ei au băgat de samă că puterea de mărire a acestui instrument nu poate fi împinsă mai departe în bune condițiuni. Există, pentru microscop, o putere de mărire anumită cu care obiectele se văd și mărite și clare în acelaș timp. Dacă se întrece această forță, obiectele pot fi văzute și mai mari, dar cea ce ele câștigă în dimensiuni pierd în claritate; contururile lor devin șterse și nu se pot vedea detaliile. Fizicianii iluștri ca *Helmholz*, *Abbe* și, în timpul din urmă, *Lord Rayleigh*, bazați pe considerațiuni de optică matematică, au afirmat că puterea de mărire a microscopului, așa cum e construit astăzi, nu poate fi dusă mai departe și că există o limită a vizibilității microscopice. Faptul acesta constituie un obstacol foarte serios pentru progresul științei fiindcă ne ia speranța de a mai putea studia o mulțime de obiecte și chiar ființe viețuitoare, care există de sigur, dar care sînt așa de mici încît nu pot fi văzute nici cu microscopoele cele mai puternice de astăzi.

Dar, la dreptul vorbind, forța de mărire a microscopului actual este încă destul de însemnată ca să putem vedea obiecte destul de mici; defectul mare este modul cum trimitem lumina în microscop. Orice obiect privit cu microscopul obicinuit este luminat prin transparență, adică lumina, ce trebuie să ne pună în evidență obiectul, este obligată să străbată mai întăiu prin acesta și apoi să intre în microscop. În acest caz noi nu putem vedea un obiect decît mulțumită opacității sale totale sau parțiale, ori mulțumită diferenței între indiciul de refracțiune al substanței din care e format obiectul și cel al lichidului în care el se află. Așa fiind, se înțelege ușor că dacă am avea sub microscop un obiect cu totul transparent și al cărui indice de refracțiune e aproape acelaș ca al lichidului în care se află, noi nu-l vom putea vedea. Aceasta este rațiunea pentru care țesăturile și microbii trebuie să fie colorați înaintea de a putea fi observați și studiați cu detalii. Și dacă se întîmplă vr'un microb care să nu se poată colora cu metodele obicinuite, el are șansa de a trece nevăzut, deși există în preparația observată. Așa s'a întîmplat cu microbul sifilisului, care n'a putut fi văzut decît numai după ce s'a reușit a-l colora.—Și cîți microbi, poate tot așa de mari ca el, nu vor fi existînd, pe care nu-i cunoaștem fiindcă nu știm să-i colorăm.—

De vr'o patru ani însă, s'a făcut un progres considerabil în vizibilitatea obiectelor mici și transparente, prin faptul că s'a schimbat numai modul de iluminare al lor, sistemele optice cu care se privesc obiectele rămînînd aceleași.

În loc de a lumina obiectul prin transparență, el e luminat de la o parte, așa fel că lumina căzută pe dinsul este reflectată de suprafața sa.

și trimeasă în sistemul optic al microscopului. Cu chipul acesta, obiectul devine luminos și îi putem constata existența. Nu-i putem însă vedea detaliile de structură, cel puțin cu aparatele actuale, fiindcă imaginea lui ne e dată sub forma unei pete luminoase (fenomenul difracțiunii), dar e deja mult că putem să-i afirmăm măcar existența.

Microscopoele cu acest sistem de iluminare se numesc *ultramicroscopoe* și au fost inventate de doi învățați germani: *Siedentopf* și *Zsigmondy*.

Esența ultramicroscopului este ca corpusculele mici și transparente să devie luminoase și deci vizibile. Pentru aceasta trebuie ca preparația să fie luminată cât se poate mai energic, de la o parte, printr'o fâșie de raze luminoase cât de îngustă. Nu trebuie să intre în microscop nici o urmă de lumină din fâșia ce servește la luminat preparația; deosemena orice lumină parazită, căzută pe preparație, slingherește observațiunea și de aceea instalația trebuie făcută într'o cameră perfect întunecoasă.—

Cînd totul e așezat cum trebuie, atunci cîmpul microscopului este complet obscur, iar corpusculele ce s'ar afla în lichidul de preparație se desenează pe retina noastră sub forma unor pete luminoase.

Ca să înțelegem mai bine cele ce se petrec în ultramicroscop este de nevoie să facem o comparație, ce o găsim în cartea d-lor *Cotton* și *Muton* 1).—

Toată lumea știe că stelele nu se văd cu ochiul liber decît noaptea, fiindcă în timpul zilei, atmosfera fiind luminată de soare, ele dispar pe acest fund luminos. Noaptea, atmosfera nefiind luminată, stelele devin vizibile mulțumită luminii ce ne-o trimet. Tot așa e și cu ultramicroscopul; fondul trebuie să fie întunecos ca să putem vedea corpusculele luminate.

Dar noi mai știm că foarte multe stele n'au lumina lor proprie și nu pot fi văzute decît pentrucă ele ne trimet prin reflexiune lumina ce o primesc de la soare. Tot așa și obiectele ultramicroscopice nu pot fi văzute decît dacă sînt luminate prin reflexiune.

Pe de allă parte știm că există stele așa de depărtate de pămînt încît, chiar cu telescoapele cele mai mari, nu putem să le vedem nici forma și încă mai puțin detaliile. Tot așa se întimplă cu o mulțime de corpuscule ultramicroscopice care sînt așa de mici că deabea pot reflecta citeva raze de lumină care ajung în microscop și de aci în ochiul nostru. Vizibilitatea lor o datorim fenomenului de difracțiune ce o suferă lumina căzînd pe ele.

Sînt apoi unele nebuloase formate din grămezi de stele ce sînt așa de mici și apropiate între ele, încît telescoapele cele mai puternice nu pot să le distingă una de alta. Tot așa se petrec lucrurile și cu unele lichide prea bogate în corpuscule mici ultramicroscopice.

1). *A. Cotton et Muton*. Les ultramicroscopes. Les objets ultramicroscopiques. Paris, Masson, 1906 p. 35.—

Se vede numai un cîmp slab luminat, fără să putem distinge puncte luminoase izolate și aceasta pentru cuvîntul că distanța dintre granulele vecine este prea mică.

Într'un cuvînt, principiul ultramicroscopiei se bazază pe faptul că un corpuscul poate juca rolul unei surse de lumină cînd e luminat el însuși într'un chip anumit, și mulțumită luminii ce pleacă de pe suprafața sa putem să-i constatăm existența.

* * *

Deși e puțin timp decînd s'au construit primele aparate de ultramicroscopie, totuși ele au dat deja citeva rezultate interesante, pe care am dori să le facem cunoscute, în mod sumar, cetitorilor revistei noastre.

Studiile cele mai numeroase ce s'au făcut cu ultramicroscopul se referă la așa numitele *soluțiuni coloidale*. De obicei sub numele de soluțiuni coloidale se 'nțeleg niște lichide ale căror proprietăți se deosebesc, în unele privinți, de cele ale unei *soluțiuni zise adevărată*.

Cînd punem în apă curată o bucăică de zahăr, toate moleculele, ce formau cristalele, se desprind una de alta și se amestecă cu moleculele apei. Dacă avem și grija de a amesteca bine apa zaharată cu o linguriță, atunci avem un *amestec omogen de molecule de apă și molecule de zahăr*. O astfel de soluțiune se zice *adevărată* și se caracterizază prin aceea că dacă facem să treacă prin ea o fâșie de lumină, soluțiunea nu se luminează pe traiectul luminii cum s'ar lumina de pildă: aerul încărcat cu firicele de praf. Un alt caracter al acestei soluțiuni este următorul. Dacă luăm un mic sac făcut din hîrtie pergament și în-năuntru lui punem o cantitate oarecare de soluțiune zăhăroasă, apoi așezăm sacul așa fel ca fundul său să intre puțin în apa curată dintr'un vas, vom constata că după citva timp moleculele de zahăr trec prin păreții sacului și se răspîndesc în apa ce-i moaie fundul.

Sînt o mulțime de substanțe chimice care ne dau soluțiuni cu aceleași proprietăți ca cele de zahăr.

Dar sînt alte substanțe, cum e guma arabică, albumina, glicogenul ș. a. care, cînd sînt puse în apă, dau niște soluțiuni ce se deosebesc de cele adevărate prin faptul că o fâșie luminoasă, care străbate lichidul, luminează destul de bine soluțiunea pe parcursul ei întocmai cum ar lumina aerul plin de praf.—În al doilea loc, soluțiunile acestea, cînd sînt puse în saci de pergament, substanța dizolvită nu poate trece prin păreții sacului ca să iasă în apa de din afară. Aceste lichide se numesc, spre deosebire de cele precedente, *soluțiuni coloidale*.

Care poate fi cauza că aceste două feluri de soluțiuni au proprietăți așa de deosebite?

Fizicianii au căutat încă de mult să-și lămurească acest lucru și studiile lor i-au adus la concluziunea următoare.

Pe cînd în soluțiunile adevărate moleculele substanței dizolvite

se desprind în mod complex una de alta și se amestecă în mod uniform cu moleculele apei sau, în general, cu moleculele solvantului, din contra, în soluțiunile coloidale moleculele substanței dizolvite se găsesc grupate în grămezi, sub forma unor buigări foarte mici, amestecați cu apa și formați fiecare din o sumedenie de molecule ce rămân lipite una de alta. Acestor bulgări de molecule li s'a zis *granule coloidale*. Ar fi ca niște firisoare de praf foarte mici.

Dacă e așa, atunci înțelegem cum se face că fâșia luminoasă ce trece prin soluția coloidală, o luminează. E acelaș lucru ca și cu aerul încărcat de praf. Firicelele de praf ca și granulele coloidale reflectează lumina ce o prîmesc; cu modul acesta, ele devin luminoase și ne arată foarte bine drumul ce'l parcurge lumina în aer ca și în soluția coloidală. Într'o soluție adevărată nu vom putea vedea traiectul fâșiei luminoase pentru că moleculele fiind complex despărțite una de alta și fiind în acelaș timp enorm de mici, (cu dimensiuni mult inferioare unei lungimi de undă) ele nu pot reflecta lumina.

Tot așa de ușor se'nțelege de ce substanța coloidală nu trece prin părății de pergament. Granulele sunt prea mari pentru a putea intra prin porii fini ai pergamentului, pe cînd moleculele izolate aflătoare într'o soluție adevărată pot trece ușor prin asemenea deschideri.

Așa dar ceea ce caracterizează o soluție coloidală, este prezența acestor granule formate din aglomerații de molecule. Existența lor până în anii din urmă era numai presupusă, după cum presupusă e și până astăzi existența moleculelor. Fenomenele se petrec așa, ca și cum aceste granule și molecule ar exista, dar nimeni nu văzuse granulele după cum nimeni încă n'a văzut moleculele. Și nu se vedeau granulele fiindcă, cu microscopul obicnuit, ele sînt invizibile. Numai dela inventarea ultramicroscopului bulgării coloidale au putut fi văzuți și nu mai rămîne nici o îndoială asupra existenței lor.

Dacă n'ar fi decît atît, și tot e de ajuns ca găsirea ultramicroscopului să facă epocă în știință. Nu e puțin lucru să ai mijlocul de a te convinge *de visu* despre existența unui lucru, pe care de atîta vreme numai o presupuneai.

Dar acest instrument este chemat să ducă mult mai departe cunoștințele noastre asupra structurii fine a unor anumite materii. Afară de serviciile ce desigur le va aduce fizicei pure, ultramicroscopul este destinat să asigure descoperiri de cea mai mare importanță în științele biologice. Deja în domeniul fiziologiei el ne arată, spre exemplu, că granulele coloidale sînt excesiv de mici în lichidele din organismul animal, cea ce este important din punct de vedere al schimburilor nutritive; apoi că umoarea apoasă din ochiul nostru nu conține de loc granule coloidale, ș. a.

Cît pentru microbiologie, știm cu toții că bacteriologii admit existența microbilor invizibili, ziși așa fiindcă n'au putut fi văzuți cu microscopie actuale. Sînt în adevăr boale ale căror microbi specifici n'au

putut fi văzuți încă ; așa e febra altoasă, frigurile galbene, vărsatul, turbarea și multe altele.

Faptul că nu se cunoaște microbul specific al unei boale, îngreue mult lupta contra ei. De aceea cînd ultramicroscopul va face pe acești microbi *vizibili*, va fi un progres mare față de trecut. Deja unul din ei și anume cel al peripneumoniei bovideelor a putut fi văzut foarte bine.

Dacă până acum ultramicroscopul n'a dat tot ce sîntem în drept să ne așteptăm dela el, este mai întăiu că nu sînt decit patru ani de cînd îl cunoaștem ; apoi fiindcă nu toți cei ce ar dori să'l utilizeze pot s'o facă îndată, pentru că trebuie o educațiune a ochiului spre a putea să vezi corect.

Infine* trebuie să ținem samă că acest instrument nu s'a perfecționat încă, ci e deabea la începutul carierei sale.

Să sperăm că colaborarea fizicianilor cu biologii va aduce ameliorări și perfecționări acestui aparat destinat să ne procure ceva mai multă lumină, ca să putem vedea mai sigur în complexul fenomenelor vieții.

dr. D. Călugăreanu.

Cronica Pedagogică

— Agitația profesorilor secundari —

În lipsa revistelor pedagogice care, la noi, trăesc foarte capricios și sufăr de sincope în timpul vacanțelor școlare, o anumită presă politică, deprinsă cu obiectivitatea în aprecierea faptelor publice și cu independența față de personalitățile politice, a devenit în mod subit pedagogică, și și-a luat însărcinarea să lumineze opinia publică asupra subversivității actualului Ministru de Instrucție.

Campania dusă de această presă împotriva Ministrului de Instrucție e explicabilă: e împlinirea unei datorii. Orice act administrativ superior e un prilej de combătut „regimul nefast”; atitudinea de procuror e singura permisă față de un membru din Cabinet, pentru o astfel de presă. De calificările personale și caracterizările subtile de care numele Ministrului incriminat apare întovărășit în ziare zilnice, precum și de numele acestora care, fără teamă de a-și știrbi prestigiul, iscălesc panflete insultătoare, nimeni nu se alarmează: există o licență ziaristică după cum există și o licență poetică. Ziarele politice se citesc, de obicei, printre rînduri și nu angajează răspunderea morală a acelor care *aici* se găsesc dezlegați de convenințele ce li se impun în relațiile personale. *Aici* crusta manierelor civilizate și interesul pentru *adevăr* dispar și fondul personal real e exhibit fără pudicitate.

E un deliciu, psihologiceste explicabil, pe care mulți, prea enervați de restricțiile vieții civilizate, îl simt în petrecerea citorva momente de scoborire la viața de natură.

Actualul Ministru de Instrucție a fost, după convingerea acestei prese, autorul moral al marilor răscoale agrare; era natural ca atunci cînd el a luat conducerea Departamentului Instrucției să se introducă acelaș spirit subversiv la acest Minister, unde, se știe, ordinea și rigoarea legilor domneau, de vreo doi ani, în toată strălucirea, spre marea uimire a opiniei publice scandalizate.

N'am fi pomenit de pătimașa campanie dusă prin presă de cîțiva colegi de universitate ai *acuzatului*, dacă ea n'ar arunca o vie lumină asupra originii agitației accelerate a o parte dintre profesorii secundari,

începută imediat după referatul Ministrului de Instrucție către Consiliul de Miniștri, din 2 Iulie a. c. și încununată după citeva zile cu un Memoriu către Rege.

Memoriul, iscălit de trei foști funcționari superiori ai unui fost Ministru, e o pledoarie pentru fostul conducător al Departamentului Instrucției, și o acuzare agresivă și impulsivă împotriva celui actual.

E de regretat că un Memoriu făcut de profesori nu găsește altă factură de cât cea obișnuită în ziarele militante: *lipsă de sinceritate, afirmare de lucruri neexacte din rea credință, limbaj trivial, manic de a face singur numiri în învoățămînt....* grațiozității cu care Memoriul profesorilor gratifică pe *delicventul* de la Instrucție nu pot nici să servească *cauza*, nici să ridice prestigiul educatorilor Statului. Pentru ce atîta panică? Pentru ce acea destrăbălare de limbaj dezonorantă pentru Corpul Didactic? Pentru ce acea atitudine neîncrezătoare și dușmănoasă din partea profesorilor față de șeful lor erarhic? Memoriu la Rege! S'a întimplat dar ceva extraordinar de grav. Nu rămînea decît implorarea protecției regale pentru mintuirea profesoriei aruncate în desperare de tirania actualului Ministru! Ce gest de deznădăjduire falșă și ce efect ridicul! Fost-au, în adevăr, autorii Memoriului cuprinși de aceeași panică sufletească ca și eroii lui *La Fontaine* din „*Les animaux malades de la peste*”?

Iată de ce e vorba. Iată, în esență, rostul și cuprinsul alarmantului referat din 2 Iulie:

Cine nu știe—și mai bine decît oricine autorii Memoriului o știu—că administrația de la Departamentul Instrucției ajunsese de domeniul scandalului public? Să insistăm e de prisos. Anexele, care întovărășesc referatul, cuprind fapte care, deși erau deja cunoscute publicului în mare parte, totuși n'au pierdut încă puterea să uimească mintea cetătorului deprins cu ordinea legală.

Actualul Ministru arată prin referat că: „*provocat de numeroase plîngeri*”—ale profesorilor nedreptățiți—cercetînd, „*a constatat că întreaga serie a numirilor făcute în ultimii doi ani, în învoățămîntul secundar, cuprinde neregularități așa de multe și așa de mari, încît crede că este imposibil ca să nu ia măsuri pentru reintrarea în ordine și în legalitate*”, și, în consecință, cere, Consiliului de Miniștri, autorizația să anuleze *numai numirile ilegale*, din perioada anarhică a Departamentului Instrucției, rămînînd ca *acele numiri să se facă conform cu legile și regulamentele în vigoare*.

Totodată Ministrul se îngrijește ca anularea decretului de numire provizorie să nu lovească dreptul de vechime pentru obținerea numirii definitive și pentru căpătarea gradăției. Această respectare a dreptului de vechime arată că Consiliul de Miniștri, în fond, nu anulează numirea cu titlul provizor a nimănui. Această anulare se reduce, de fapt, numai la o modalitate pentru a da posibilitatea Ministrului de resort să întărească moralicește numirile deja legal existente și respectate. E un

mijloc care permite purificarea numirilor pătate de arbitrar, favoritism și ilegalitate.

E acest fapt de natură a lovi în prestigiul Corpului Didactic, a atinge dreptul câștigat al cuiva?

Nici autorii Memoriului nu neagă ilegalitatea numirilor anulate (păstrăm termenul din referat), dar nu admit modalitatea din referat: ei vor darea în judecată a fostului Ministru abuziv... dar respectarea decretelor sale; ei vor chemarea în judecată a fiecărui profesor numit ilegal... vor, într'un cuvânt, scandal public cit se poate mai mare; sub niciun cuvânt, însă, nu primesc soluția actualului Ministru. Și, cred oare serios autorii Memoriului că procedarea propusă de ei—cu fizionomia-i personală—ar proteja mai mult demnitatea profesorilor numiți ilegal, și deci a întregului Corp Didactic? Sfirșirea cit mai iute a acestei operații triste și dureroase, și evitarea caracterului personal e, desigur, soluția cea mai nimerită: aceasta a fost preferată și de Ministru.

Considerațiile Ministrului de Instrucție care l'au silit să ia această măsură sînt expuse în referat, unde sînt expuse lămurit și amănunțit motivele care-i impun această hotărîre, căci altfel „ar însemna să renunțăm la principiul ca personalul didactic să fie recrutat după merit, ceea ce este unul din principiile fundamentale ale legii. Aceasta ar însemna că admitem ca corpul nostru didactic să se deprindă și el cu disprețul legilor și cu ideea că mijloacele lăturalnice cele mai puțin recomandabile pot înlocui meritul și munca, pentru a ajunge la orice. Un corp didactic în care s-ar infiltra asemenea idei nu ar putea crește tinerimea decît tot așa, și aceasta ar fi un dezastru moral mai mare decît oricare altul”.

Faptele însă, și declarațiile oficiale nu pot convinge pe autorii Memoriului asupra cauzelor care a determinat pe Ministru să restabilească ordinea legilor. Pentru ei adevăratele cauze sînt: răzbunarea, rancuna personală, invidia, spiritul anarhic... Ca enormitate citez din Memoriu următorul pasaj: „Reîntrarea în ordine și legalitate este o vorbă frumoasă, și o faptă încă și mai frumoasă, cînd ea este săvîrșită de cineva; dar nu este dat ori și căruia să încerce o asemenea faptă. Numai acela care știe să se facă respectat și iubit—mai ales iubit—numai acela poate să o încerce, fiindcă este sigur acela de reușită”.

Păcat că autorii Memoriului nu precizează anume cit de mult trebuie să fie iubit un Ministru, de cine să fie iubit și mai cu seamă, ce trebuie să facă ca să fie iubit, ca să poată îndrăzni să ia măsuri pentru „reîntrarea în ordine și legalitate”.

Ca să nu creadă celitorii că inventez acest pasaj, îi trimet la pagina 66 a Memoriului. De aici se poate vedea vina adevărată a Ministrului Instrucției, care oricum ar proceda *tot trebuie să se facă vinovată față de autorii Memoriului*, întocmai ca eroii tragediilor lui Shakespeare care, oricît de buni, mari și nobili ar fi, *tot trebuie să sufere*.

Departa de noi ideea că profesorii trebuie să se supue, *fără să pro-*

testeze, față de hotărârile superioare, atunci când ele ar fi ilegale și ar știrbi astfel, prin arbitrarul lor, prestigiul Corpului Didactic.

Departe de noi concepția unui Ministru absolut în un stat constituțional; însă absolutismul și arbitrarul nu cadrează cu „reîntrirea în ordine și legalitate”, ci tocmai dimpotrivă.

Poate nici o categorie de muncitori ai Statului nu au mai mare nevoie de *integritatea morală a personalității lor în practica funcțiunii lor* decît profesorii-educatori: ei lucrează, nu numai cu inteligența în situație de izolare, *ci influențează și formează caractere și inteligenți încă nedeplin formate*. Pentru a-și îndeplini menirea, profesorul, spune precunoscutul pedagog *Rein*, trebuie să fie *un om complect*, altfel cel mai bun metod e neputincios pentru atingerea scopului. Și, nu sînt oameni acei care sufăr cu rezignare încălcarea drepturilor lor legale pentru apărarea cărora au o datorie mai înaltă decît solidaritatea de corp.

Dar.... „reîntrirea în ordine și legalitate” contrazice acest mod de a vedea?

Prin cultura, prin natura ocupației, prin situația privilegiată legală, profesorii au datoria să-și lărgească activitatea dîncolo de sfera strîmtă a pedantismului pedagogic. Lumea e mai largă decît cercul „treptelor formale”. Mărginirea activității profesorilor numai la domeniul pur școlar e o dezertare dela marele lor rol social: o largă activitate cetățenească și culturală.

Numai astfel profesorii vor *impune* și-și vor recîștiga prestigiul pe care singuri și l-au știrbit, și nu pe nedrept li s-a spus aceasta odată.

Corpul Didactic secundar care, de mult a pierdut avîntul mișcărilor generoase; care, de citva timp nu tresare decît pentru situația-i bugetară; care, n-a simțit fiorul umilinții față de atitudinea seniorială a unui fost Ministru; care, a rămas mut și neactiv față de marca tragedie rurală, e dator să-și spue cuvîntul, să ia o atitudine hotărîtă—ca corp—față de provocarea pe care *unii* profesori o fac actualului Ministru de Instrucție. Pasivitatea celor mulți poate să producă iluzia că atitudinea citorva e cea admisă de întregul corp secundar.

„Memoriul profesorilor secundari” din București, aprobat prin tăcere de restul profesorilor, ar constitui încă un atentat de sinucidere morală a Corpului Didactic Secundar.

I. Botez.

Cronica Externă

— Vizitele Regelui Eduard —

De cîteva săptămîni presa europeană nu se ocupă decît de vizitele Regelui Eduard. Pretutindeni găsim comentarii despre vizita lui la Wilhelmshöhe și despre vizita lui la Ischl. De ce a făcut Eduard VII aceste vizite ?

Care e semnificația, care vor fi urmările lor ? Iată întrebări la care toți ziaristii lumii s'au încercat să răspundă, dînd astfel naștere în cîteva zile unei întregi literaturi bogată în fantazie, dacă nu întotdeauna competentă și interesantă.

Oricum, n'ar trebui să luăm în rîs aceste încercări literare, căci vizitele Regelui Eduard nu sînt niște simple vizite de suveran, ele sînt una din curiozitățile timpurilor noastre. Și alți suverani au practicat vizitele. Impăratul Germaniei a făcut acum cîțiva ani prin Europa o serie de vizite zgomotoase. Dar ele nu se asemănau cu vizitele Regelui Eduard. Acestea au o notă proprie, necunoscută pînă azi. Nici aspectul lor nu este același ca al vizitelor celorlalți suverani. Nu mai vorbim de vizitele Țarului care reclamă mobilizarea tuturor poliștilor și tuturor agenților secreți din lume, care prin marele număr de miniștri, de mareșali, de aghiotanți, de Cazaci, de Circazieni, de valeți, de trenuri speciale și de curieri diplomatici ce pune în mișcare, au mai mult proporțiile unei expediții decît ale unei călătorii. Dar ele nu se aseamănă nici măcar cu vizitele Impăratului Wilhelm, care nu poate trece granița fără să nu aibă după el 20 de aghiotanți în uniforme unele mai strălucitoare decît altele, care nu poate călători douăsprezece ceasuri fără trenul său alb, fără cai săi de călărie, fără o pompă bălătoare la ochi și un fast de suveran oriental. Regelui Eduard îi place simplitatea. Cînd e pe continent, un vagon special îi este îndestulător. Un aghiotant, un secretar particular și doi sau trei feciori negalonați formează singura lui suită. Cînd e pe mare, yachtul său nu este îniovărișit de toată flota engleză ; cel mult un încruciașor sau un torpilor îl urmează la distanță. Nicăieri nu se văd uniforme strălucitoare. Regele Regatului Unit al Mării Britanii și al coloniilor sale din Africa, Azia, America și Oceania, Impăratul Indiilor, se mul-

țumește cu haine civile ca orice muritor. Singurele sale luxuri în călătorie sînt cîteva automobile și, peîntre ocaziile mari, prezența unui înalt funcționar dela Foreign Office, care de obicei e Sir Charles Hardingue.

Pe urmă Regelui Eduard nu-i place să facă vizite pentru vizite. El călătorește întotdeauna pentru un scop altul, și cu acest prilej, se întâlnește cu cutare sau cutare suveran. Cînd s'a întîlnit cu Impăratul Germaniei și cu Franz Iosef, el se ducea la Marienbad ca să-și facă cura. Cînd se plimba pe Mediterană s'a întîlnit cu Regele Italiei și cu Alfons XIII. Chiar cînd a fost la Paris, cea mai însemnată și cea dintîiu din vizitele sale, nu s'a dus numai ca să salute pe d. Loubet; cursele dela Longchamps, herghelia d-lui Edmond Blanc, vechile lui cunoștințe din Faubourg St. Germain și vechii lui tovarăși de petreceri, păreau să-l îndemnat cel puțin tot afită ca să treacă prin Paris.

Și să nu ne închipuim că aceste vizite, simple prin forma lor exterioară, sînt misterioase în fond. Să nu credem că Regele Eduard alege această simplitate externă pentru a putea cu mai multă liniște să jesc combinațiuni machiavelice sau să fie mai liber a discuta cu gravitate problemele mari ce frămîntă omenirea. Nu, el are întotdeauna aerul să nu facă nimic serios, și un observator superficial s'ar grăbi desigur să afirme că singura lui grijă e să petreacă. Cînd a vizitat întîia oară pe Impăratul Franz Iosef la Viena, după marea reprezentație de gală dată la Operă, Eduard VII a condus la Burg pe bătrînul Impărat și, în loc să se retragă în apartamentele ce îi erau rezervate, s'a dus la Jockey-Club și ca un simplu particular a jucat până tîrziu noaptea cărțile cu nobili austriaci și cu magnații Unguri, pe care îi cunoștea de mult. La Paris, el a culcreat teatrele și ipodromurile și nu s'a sîit cînd părăsea Comedia Franceză, cu tot ceremonialul și cu toată pompa cuvenită, să între în mulțime ca să vorbească cu Jeanne Granier o veche admirație a lui, pe care o zărise printre spectatori.

Și totuși aceste vizite lasă în diplomația lumii urme adînci. Vizita dela Paris a atras după dînsa „l'entente cordiale“ care a avut și are o influență așa de hotărîtoare asupra echilibrului european. Vizita dela Lisabona a pecetluit în mod definitiv alianța anglo-portugheză, care asigură Marei-Britanii atîtea foloase comerciale.

Vizita dela Catargena a dat naștere apropierii anglo-spaniole, cu dreptul pentru Anglia de a înzestra într'un număr anumit de ani Regatul lui Alfons XIII cu flotele care îi lipsesc. Altă vizită apoi a întărit așa de simțitor înțelegerea anglo-italiană cu privire la Marea Mediterană, încît a părut că smulge cu totul Italia din Tripla Alianță. Vizitele dela Viena consfințind vechea amicitie dintre Austria și Anglia, au proclamat și mai bine în lume intențiile pacifice ale diplomației engleze. Iar vizita dela Wilhelmshöhe a risipit ullimii nori ce mai întunecau cerul astăzi senin al armoniei europene.

Simțul diplomatic al Regelui Eduard a fost fără îndoială una din marile surprinderi ale timpurilor moderne. Cine ar fi crezut că acest om,

care a început prin a fi arbitrul eleganțelor, care a umplut cronicile scandaloase cu sgomotul aventurilor sale amoroase, care și-a petrecut viața pe câmpurile de curse sau în jurul meselor de joc, veșnic dator, veșnic la petreceri între femei frumoase, oameni de afaceri îmbogați și nobili risipitori, cine ar fi crezut că acest om a cărui viață a fost mereu comparată cu viața de desfriu a faimosului Principe de Walles care trebuia pe urmă să devie George IV,—va sfârși prin a fi nu numai un admirabil diplomat, dar arbitrul însuși al destinelor europene? Adevărul este că tocmai această viață a dat Regelui Eduard acest simț al realității, acea pricepere justă a nevoilor și aspirațiilor vremurilor noastre, în care stă tot secretul succeselor sale diplomatice. Marele cusur al celorlalți suverani e că trăesc în afară de omenire, pe o înălțime singuratică, de pe care nu se scoboară nici odată, așa că sgomotele vieții reale nu se înalță până la dinșii, că tot ce aud este ecoul lor denaturat prin intrigile și prin slava curtezanilor.

Meritul Regelui Eduard e că s'a coborât în mijlocul mulțimii, că a trăit viața ei, că a cunoscut patimile ei, e adevărat, dar că a pipăit și nevoile, că a învățat să cunoască și aspirațiile ei. Și cînd la 60 de ani, obosea de plăcerile lumii pe care pe toate le-a cunoscut și pe toate le-a sorbit până la ultima picătură, a moștenit Coroana Engliterii,—el s'a urcat pe tron cu experiența unui om care a învățat în viața reală, nu în atmosfera viciată a palatelor, rostul lucrurilor pămîntești.

Frecindu-se mereu cu fel de fel de oameni, mîncînd în toate zilele cu actori, cu vînzători de porci, cu fabricanți de bere și de fier, trăind viața lor, a dobîndit o noțiune precisă a epocii sale și fiind înzestrat de fire cu o inteligență largă și deschisă, nu i-a fost greu să priceapă că ceea ce domină popoarele astăzi e dorința și nevoia de pace. Viața modernă e alt de complexă, legăturile ei sînt atît de înjghebate unele într'alttele, atît de întinse, atît de infinite, încît resping ideea războiului. Pe de altă parte, greutățile luptei pentru trai sînt atît de mari și nevoia muncii fără preget e atît de imperioasă pentru omenire, încît popoarele nu pot trăi fără liniște și nu pot înflori fără siguranța zilei de mîne. Și astfel Eduard VII, prin însuși trecutul lui zbuciumat, a fost adus să asvirle în lume sămînța păcii. Ca să atîngă mai bine acest scop, el s'a grăbit să imprăștiie vechea atmosferă de bănueli și de provocări ce exista între state și a căutat să așeze pe temelii unor sincere amicitii, legăturile internaționale care prea adesea ori înainte erau lăsate la împlinirea nervozității unelor cancelarii sau la bunul plac al unor ambițiuni periculoase.

În lupta lui pentru pace, cel dintăiu de care Eduard VII s'a izbit, a fost nepotul său Wilhelm II. Deși ei s'au întîlnit acum în urmă la Wilhelmshöhe și vizita lor a însemnat pentru o clipă cerul Europei, lupta dintre dinșii nu e încă isprăvită. La început, ca să dovedească și mai lămurit nepotului său contrastul dintre ambele lor concepții diplomatice, Eduard VII a legat prin vizitele sale amicitii strînse cu Franța, cu Por-

tugalia, cu Italia, cu Austria, cu Spania, chiar cu Japonia, și succesul său a fost deplin. Germania a rămas singură, fără nimeni în jurul ei. Văzându-se izolat, Wilhem II a căutat să se apropie de Anglia, nu numai ca să scape de o izolare pe care o socotea cu drept cuvânt ca periculoasă pentru dînsul, dar și ca să nu prelungească degeaba strălucirea unui succes care, deja așa, era dureros pentru augusta-i vanitate. Consecințele politicii sale împăciuitoare, de îndată ce Eduard VII a constatat aceeași stare de spirit la nepotul său, el i-i întinse prietenește mîna și la Wilhelmshöhe mîinile lor s'au împreunat și s'au strîns cu căldură. Dar Împăratul Germaniei nu e convins, nu e pătruns de foloasele noii diplomații și, în fundul sufletului său, înfringerea suferită n'a fost nici uitată nici ertată. Mine, poimîne, conflictul va renaște și va fi curios să vedem dacă la urma urmei, prin răbdare și prin stăruință, Eduard VII nu va sfîrși prin a îngenunchia pe ambițiosul său nepot.

În ori ce caz, Regele Eduard are în mînă două arme puternice. Cea dintăiu e tactul. El are un tact admirabil. Niciodată nu merge prea departe, întotdeauna găsește nota potrivită. Amicițiile ca și antipatiile lui poartă sigiliul omului care știe că nimic nu este absolut pe acest pămînt. Această calitate e prețioasă în genere, dar mai cu seamă față de un impulsiv ca Împăratul Germaniei care trece de la amicițiile cele mai călduroase la urile cele mai înverșunate, cu o surprinzătoare iuțeală și cu o îngrijitoare ușurință.

Cea de a doua armă a lui Eduard VII e că politica lui de pace nu este, ca de pildă diplomația cavalierească a lui Napoleon III, isvorită din sentimentalism. Ea este creată de nevoile adînci ale poporului său. Poporul englez, săturat de cuceriri, obosit de eforturile uriașe ce a făcut și de povara colosalului imperiu ce a clădit, nu mai rivnește după noi teritorii. Vrea să se folosească de cele pe care le are, să le fructifice și să trăiască în pace. Și această nevoie a lui, e întărită prin faptul că sînt azi în lume și alte state care se găsesc absolut în aceeași stare de spirit ca și Anglia și în fine, prin faptul că chiar țările mai nouă care au încă putere de expansiune la cei de sus, sînt împiedecate de a înainta pe această cale de către cei de jos, de către masa cea mare a proletariatului, care așteaptă de la pace și numai dela dînsa îmbunătățirea soartei și mîntuirea lui viitoare.

În asemenea condițiuni, putem deci să spunem că este vîntul însuși al timpului care suflă în vislele corăbiei pe care Eduard VII o cîrmuiește cu atîta tact. Știm că, deși marea e astăzi liniștită, o furtună se poate ivi ori cînd, dar ori cît de mari și de amenințătoare ar fi valurile pe care ea le-ar ridica, nădăjduim că corabia va avea puterea să le înfrunte fără pericol, căci ea poartă înrînsa pe lingă destinele poporului englez, unul din cele mai vii și mai luminoase idealuri ale omenirii.

I. G. Duca.

Miscellanea

AMNISTIAREA ȚĂRANILOR

M. S. Regele a acordat amnistia țăranilor dați în judecată pentru răscoale, exceptându-se numai cițiva preoți, învățători, etc.

Toți cei arestați, după știrile ziarelor, liberați din închisoare, au plecat la vetrele lor cu strigăte de : Trăiască Regele !

Am dori ca vătul uitării și al înaltei clemențe să fie aruncat asupra faptelor și a celorlalți cițiva nenorociți, vinovați de răscoale, în afară de țărani. Credem că ertarea și uitarea e cea mai bună politică și față de aceștia.

În orice caz, ne unim din inimă la strigătul celor liberați : Trăiască Regele !

NECULAI GRIGORESCU

În ziua de 21 Iulie, pe la toacă, s'a stins, în locuința lui de la Cîmpina, pictorul Grigorescu.

A fost un om mare.—Da, moșneguțul acela mărunțel, tăcut, sfios, pururea grăbit, a fost cel mai mare om al vremii noastre, și unul din marii pictori ai lumii.

Dacă iubirea de patrie, care la el era o adevărată religie, l'a ținut aici, legat de pămîntul doinei și de obida neamului din care s'a ridicat, —strălucitoarea putere de viață a operei lui, amestecul acela de pipăit și de mister, de adevăr și de poezie în tot ce-a făcut el, au dus de mult peste hotarul țării, ce de-abia acum începe să-l cunoască, gloria numelui lui.

Zădarnic cearcă vorbele noastre să se ridice la înălțimea, din care, vreme de-o jumătate de veac, a împărășit peste frumusețile lumii aceștia sufletul curat ca al unui copil și puternic ca al unui zeu, sufletul creator al seninului Grigorescu.

Sînt glorii, pe care cuvintele parcă le ofensează.

Și cu toate acestea va trebui să se arăte limpede cine-a fost Grigorescu. Va trebui să se facă o carte din viața de sfînt și de artist a omului acestuia, așa de întru toate deosebit de ceilalți oameni. Va trebui aceasta nu atît pentru pomenirea lui, cît pentru cîntea și mîndria neamului nostru, și mai ales pentru întărirea și înălțarea sufletească a celor care vin după noi.

Grigorescu a trăit retras, și nu i-a plăcut niciodată să vorbească de el. În casa dela Cîmpina așa de ospitalieră pentru cine era primit, se intra mai greu decît în palatul uni monarh. Pușinii, care s'au bucurat de prietenia lui, au datoriat să ne facă și pe noi părtași amintirilor scumpe și pline de interes, ce li vor fi rămas din atingerea unui suflet atît de

ales.—Toată suflarea românească trebuie să știe cine-a fost, cum a trăit și ce-a făcut pentru țara lui acest mare om detreabă.

Până atunci—o veste bună :

Tablourile rămase, ca și toate odoarele adunate cu atita dragoste de acest profund admirator al lucrurilor cu adevărat frumoase, și care, până și'n felul cum sînt așezate în atelierul de la Cîmpina, înfățișează gustul desăvîrșit al artistului, vor fi cumpărate de Stat și așezate, întocmai așa, într'un muzeu, care va da astfel Bucureștilor, sub raportul artei, caracterul unei capitale de țară civilizată.

„VIITORUL SOCIAL”... AL ROMÂNIEI...

Primim primul număr al revistei „socialismului științific”, *Viitorul social*, ce a apărut luna asta în Iași ; o broșură de 120 pagini.

Aparența e curățică. Pe cuperta din față o vignetă, ce reprezintă pe un „proletar” care bate pe o nicovală o sabie, cu un ciocan imens, probabil spre a o preface în fier de plug, după simbolul indispensabil în ocazie ; e o reproducere nu tocmai „liberă” a vignetei din „Sozialistische Monatshefte”. În dos, —o vignetă originală, de Iser, foarte frumoasă : un peizagiu sumbru al unei păduri de *hornuri de fabrici*, cu dungi groase de fum, pe un fond de ceață ; probabil, o imagine a României actuale, cum și-o închipue colaboratorii noului organ din capitala Moldovei.

Direcția revistei fiind fundamental și radical deosebită de a „Vieții Românești”, probabil vom avea de de multe ori ocazie să discutăm, dacă... cuprinsul revistei va îngădui. În fond, o discuție serioasă,—căci, în ce privește *forma*, nu relevăm nici acum, cum nu vom releva nici în viitor ieșirile agresive la adresa „Vieții Românești”, întru cit ele sînt fructul fatal al unei sensibilități specifice și al frazeologiei revoluționare, ce nu ne poate mira în cazul de față. Dar trebuie să spunem, o dată pentru totdeauna, că aceste violențe, chiar dacă sînt de bună credință (după oare cari semne avem dreptul să ne îndoim) sînt inutile și pot, cel mult, dovedi, că și socialdemocratismul român nu înseamnă încă respectul demnității omenești și al convingerilor adversarilor, în *literatură și știință*.

Din cuprinsul revistei semnălam articolul—program „Socialismul în România”, iscălit de d. I. Sion (pseudonim ?).

Autorul,—după ce explică disoluțiunea vechii mișcări socialiste prin faptul, între altele, că conducătorii ei intelectuali au neglijat „munca mărunță” (autorul se crede dator de a limpezi aceste cuvinte românești proletarilor romîni printr'un cuvînt nemțesc „Klein Arbeit”, în paranteză) pentru luminarea proletarilor,—desășoară o schemă de acțiune, socotită de el, vădit, de cel mai „ortodox” marxism :

„Ideile sociale democratice, urmează d. Sion, reflectă starea materială și spirituală a *proletarilor industriali*, și deci aceștia trebuie în „primul rînd să formeze suportul unei mișcări social-democratice. Proletarii și chiar *semi-proletarii* agricoli (*adică țărani*) se pot foarte bine

„alături pe lângă organizațiile proletariatului industrial și chiar într'o strînsă înțelegere cu dinsele, în foarte multe chestiuni; dar dinșii nu pot forma cadrele principale ale unui partid social-democrat, fără a ajunge în conflictele cauzate de nepotrivirea între formă și conținut“ (pag. 15).

Adecă, cu alte cuvinte, cele peste cinci milioane de țărani, trebuie să fie *subordonați* politicește celor cîteva sute sau cîteva mii de „proletari“ industriali, pe care îi avem. „Astfel a trebuit să se întimple, continuă d. Sion, și tinărului partid al muncitorilor (de altădată); el trebuia ori să renunțe la decorul marxist și să devie un partid democratic țărănesc, ori să renunțe la caracterul său exclusiv țărănesc și să devie un partid socialist“ (p. 16).

Vechii socialiști au apucat calea întâia și astăzi „rămasu-le-a un singur cuvînt de paradă, mereu pronunțat cu o prefăcută sentimentalitate: țărănimea, țărănimea....“ (p. 16).

Socialiștii cei noi se desbracă de caracterul țărănesc și vor să fie un partid *adevărat* socialist.

Pentru aceasta, ni se zice, că ei trebuie să organizeze lupta proletariatului împotriva burgheziei; însă, fiind că din nenorocire, cum spune autorul: „clasa burgheză, în înțelesul propriu al cuvîntului, este în țara noastră, ca și proletariatul, încă în formațiune“, rămîne în realitate numai lupta „contra elementelor feodalo-birocratice, pentru *înlăturarea picdicilor opuse unei depline dezvoltări a capitalismului la noi*“ (p. 20).

Adecă partidul social-democratic din România, întrucît încă nu avem nici burghezie, nici proletariat adevărat, ia asupra sa uriașa sarcină de a crea, el, burghezia romînească și, în consecință, și proletariatul: „astfel ca, în cele din urmă, să rămîie față în față cele două clase dușmane: oligarhia burghezo-capitalistă și proletariatul“ (p. 27), mă rog, ca în toate Europele, spre a avea apoi plăcerea de a distruge propriul său produs, burghezia, cu ajutorul celui alt produs, proletariatul.

Foarte logic deduce de aici autorul, că „proletariatul român (adecă partidul social-democrat, întrucît proletariatul „am văzut că este încă în formațiune“ și, deci, nu există încă, *ca forță politică*) are tot interesul ca dezvoltarea capitalismului și industrializarea țării să se petreacă *cît mai repede*, spre a înlătura rămășițele de feodalism și a scoate cît mai multe mase de țărani din viața îndobitocitoare dela țară (mai simplu, asta însumă *proletarizarea* țăranilor, despărțirea lor de pămînt spre a: aduce în orașe), de aceea, pozițiunea proletariatului (repet: a social-democratismului, cum veți înțelege și pe viitor acest cuvînt) este clar indicată: în acțiunea sa politică, proletariatul trebuie să fie seamă de această situație precară a burgheziei, *sprijinind-o în dezvoltarea ei și combătînd privilegiile cu care s'au îngădit clasele noastre stăpînitoare*“ (p. 21). „Proletariatul are deci tot interesul ca puterea de expansiune a capitalului să nu fie stavilită“ (p. 25).

Prin ce mijloace? Pe cît se poate înțelege, prin un *protecționism*

extrem, cum rezultă din următoarele cuvinte: „*spiritele prevăzătoare...* „au trebuit să se gîndească la crearea de alte resurse economice, de noi „baze pentru impozite, *la înființarea unei industrii indigene*; acestei „împrejurări *datorim* legea pentru încurajarea industriei naționale din „1887, tarifele vamale din ce în ce mai protecționiste, legea minelor din „1895, etc“. (p. 23).

Dacă se va spune că protecționismul se face din punga contribuabilului, adică, la noi, a masei țărănești, răspunsul este gata: cînd vom avea, mulțumită acestei politici, „un proletariat puternic și bine organizat“, cele 5 milioane de țărani, sau cîți vor fi pe alunți, „*se vor putea rîzâma*“ de el (p. 25), întru cît se vor putea, bine înțeles, „scoate cit mai multe mase de țărani din viața îndobitocitoare dela țară“.

Scump, dar face!

Care este atitudinea social-democrației față de celelalte partide istorice?

„Social-democrația, răspunde d. Sion, se află în opozițiune fundamentală de vederi cu ambele partide de guvernămint; ea nu vede la „liberalii o mai mare pricepere *pentru foloasele regimului capitalist* (și „acesta, bine înțeles, este singurul criteriu, după care se poate conduce „un socialist!), ba adesea e de observat că modernizarea relațiilor noastre economice întîmpină la conservatorii mai puțină rezistență, lucru ce „l'am explicat mai sus, din faptul că interesele de clasă ale boerimii par „a nu fi angajate de această prefacere“... (p. 25).

Și anume iată cum explică autorul „mai sus“ progresismul relativ mai mare al boerilor:

„Se știe că boerii au fost accia, care au chemat pe Evrei în diferite rînduri în țară. Evreul aduce boerimii nenumărate servicii, ca arendaș, ca telal, ca negustor, și astăzi cînd cultura europeană a demoralizat cu desevirșire această clasă, ea găsește în arendașul evreu agentul cel mai nimerit, care să-i stoarcă rentele din munca țaranului și să-i le transmită în străinătate, spre a le consuma în lupănările Parisului sau la tripourile din Monaco. Foarte mulți din ei caută adesea să se desfacă de proprietatea, mai mult nominală, a moșiilor lor hiperipotecate, dar art. 7 din Constituție... exclude pe străini dela cumpărarea pămîntului rural și scade prețul moșiilor; așa că astăzi boerimea noastră „n'ar avea de cît de cîștigat pe urma încetăținirii Evreilor și a desființării art 7“ (p. 21—22).

Prin urmare, progresismul boerilor stă mai pre sus de orice îndoială, din punctul de vedere al unui adevărat socialist; și dacă din nenorocire socialiștii nu pot vedea în boeri pe adevărații tovarăși de luptă pentru „sprijinul capitalismului“ este din cauză că „boerul, care mai nu „poate face un pas, fără ca să se servească de Evreu, vede cu ochi răi, „cînd dînsul își înlînde negoțul și printre robii săi, țaranii, cînd adecă „începe a-i deprinde cu *consumul produselor unei lumi mai civilizate*“. (p. 22).

Cămătarii și circiumarii evrei dela sate, fiind astfel factorii culturii și germenii viitoarei „oligarhii capitalo-burgeze“, în crearea căreia un adevărat socialist vede în ultimă analiză singurul scop imediat al partidului socialist, e foarte firesc și foarte logic că d. I. Sion rezumă *problema practică* a social-democrației române, în momentul de față, *textual*, în următoarele cuvinte, prin care își încheie acest articol-manifest :

„*In consecință : Social-democrația română neagă că drepturile și privilegiile, cu care s'au îngrădit clasele stăpînitoare actuale, ar avea de motiv ocrotirea națiunii ; ea afirmă că legislația excepțională contra Evreilor și toată legislația strălino-fobă în genere, nu a adus folos decît claselor stăpînitoare și a împiedicat dezvoltarea economică a țării, spre paguba marelui majorității*“ (pag. 26). Aici cursivul e al autorului).

Nu se poate tăgădui d-lui Sion limpezimea și francheța. Nu avem aici nemic de adăugat la cuvintele sale. În seria de articole,—publicarea căroră, din întâmplare, d. Stere o începe chiar în numărul de față, celitorii vor vedea care este atitudinea noastră față de un astfel de socialism.

Aici, vom face o singură observație.

Socialiștii români, la urma urmelor, pot vedea „viitorul social“ al României și în dezideratele „Viitorului social“ al d-lui Sion, și pot, dacă le place, lupta pentru realizarea lor. Pare-ni-se însă, că pe d. Sion îl așteaptă o crudă dezamăgire.

Fiindcă, dacă în organizarea sindicală a lucrătorilor de diferite bresle, care își propun scopurile exclusiv economice, e firesc să între toți lucrătorii fără deosebire de naționalitate, întrucît adesea numai astfel s'ar putea realiza acele scopuri, apoi în lupta politică, de fapt și de drept, neputînd lua parte decît cetățenii romîni, nu credem, că în jurul steagului ridicat de „Viitorul social“, se vor putea aduna multe elemente hotărîte de a lua asupra lor herculeana sarcină ce o impune *adevăraților socialiști* acest program...

Nu, nu putem crede că „Viitorul social“ are... viitor.

Recunoaștem, însă, că—oricît de efemeră ar fi viața-i—ea nu va rămînea fără folos pentru orice om cu judecată, limpezind prin francheța chiar brutală cu care „Viitorul social“ își pune problema, rostul social și științific al „ortodoxiei“ marxiste în țara noastră...

Căci caracteristica direcțiunii noii reviste eșane este un accentuat *ortodoxism* specific, care, după normă, plecînd dela Anglia, țara clasică a capitalismului, din viața socială a căreia Karl Marx a luat materialele necesare pentru construirea sistemului său, ajunge tot mai „ortodox“ în măsura în care se depărtează spre orient, „în țările barbare și semi-barbare“, despre cari ne vorbește „Manifestul comunist“.

Dacă în România acest ortodoxism *subordonează* milioanele de țărani unei infime minorități de quasi-proietari de toate neamurile, întreținînd de clorotica noastră industrie, chipurile, de dragul dogmei marxiste, desigur, dacă limitele acestui fel de socialism se vor întinde până la

piatourile Tibetului, acolo ortodoxismul ajungînd la puritatea transcendentă, va predica, pur și simplu, *suprimarea* întregii populațiuni, ce neputînd intra în cadrele dogmei, numai doar astfel ar lăsa loc liber pentru „Viitorul social“ al... *formulei*, care uzurpînd numele lui Marx, ajunge un *fetiș*,—o putere quasi-mistică, care poate desconsidera și chiar strivi interesele *concrete și reale* ale maselor omenești...

Ex oriente lux !...

DELA ROMÎNII DIN BUCOVINA

Colaboratorul nostru, d. profesor I. cavaler de Cuparencu, ne trimete următoarele interesante rînduri cu privire la lupta pe care Romîniî din Bucovina o duc, cu atîta bărbăție, împotriva rutenizării ;

„În „Viața Romînească“ No. 8 din 1906 am vorbit în detaliu despre problema rătășească. Am arătat pericolul amenințator ce-i așteaptă pe mazilii și rătășii bucovineni, care trăesc între Prul și Nistru în contact cu elementul rutean pierzîndu-și pe zi ce merge limba, nu însă și conștiința originii lor, la care i-am deșteptat după o muncă conștiințioasă și foarte anevoioasă, cu concursul citorva bărbați cu tragere de inimă pentru canza romînească și pentru a pune stavila puhoiului slav cotropitor.

„Am ajuns atunce la concluziunea că scăparea mazililor și rătășilor e crearea de școli *private*. Aceasta e de neapărată lipsă, pentru că după legile școlare existente, școli romînești nu vom obține nicicînd. D. Gt. publică în No. 7 a. c. din „Viața Romînească“ o interesantă statistică făcută la 1900 și induce numărul locuitorilor din Bucovina la 723.504 locuitori ; dintre aceștia se repartează asupra Romînilor : 229.018, iar asupra Rutenilor : 297.798. Deci ocupă Romîniî ca factor numeric locul al doilea.

„La statistica aceasta am următoarele de observat : Ce se atînge de numărul Romînilor e statistica aceasta după firma mea convingere de oț falsă. În anul 1900 guvernul a fost foarte ostil Romînilor, sprijinindu-i din resputeri pe Ruteni pe toate căile, luîndu-i pe toți rătășii, cari nu mai vorbeau romînește, în lista Rutenilor.

„Numărul mazililor și rătășilor se urcă la 25.000 preste tot. După statistica nouă ce-am făcut-o din partea societății noastre, vacanțele aceste chiar, la 30.000. Acesta e numărul rătășilor, care nu mai vorbesc romînește și figurează în lista Rutenilor. Considerînd mai departe faptul că în unele comune mixte e elementul romînesc covîrșitor și-l înecă pe cel rutean, dobîndindu-se totodată și școli romînești, e speranță că statistica anului 1910 va avea cu privire la numărul locuitorilor romîni altă față. Dacă-i scăpăm și pe rătăși de totală rusificare, ajungem cel puțin la paritate cu Rutenii, dacă nu-i întrecem chiar ! Acesta ar fi cîștigul nostru. La aceasta se recere—repeșesc încă odată—muncă serioasă și neobosită și mai puțină politică militantă în lagărul propriu. Națiunea romînă are cuvîntul !

CELE DIN URMA CARTUȘE... OARBE.

Lumea aștepta cu o vădită nerăbdare cuvîntul celor doi mai eminenți critici și directori de reviste asupra poeziei „1907”. — Însfîșit în numărul de pe Septembrie al *Convorbirilor*, apărut în Iulie, precum și în numărul *Revistei Idealiste* de pe Iunie, apărut în August, eminenții directori și critici își spun competențel lor cuvînt.

Eminentul bărbat de litere dela *Convorbiri*, plecînd dela înalte rațiuni estetice, și înarmat cu acel bun gust literar al cărui secret are să-l ducă cu sine în mormînt, găsește că d. Vlăhulă este mai prejos decît d-nii Mîndru, Stamatiade, Munteanu, Stoenescu, Iliescu, Polyzu, Eftimiu, Rati, Baican, Gilorteanu și ceilalți colaboratori ai revistei sale.

Eminentul bărbat de stat dela *Revista Idealistă*, plecînd dela înalte rațiuni de stat, cere, nu fără oarecare delicateță, îndepărtarea poetului din nu știu ce slujbă care-l face milionar,—și somează pe „colegul” său, d. C. Stere, să se explice... Nu că eminentul bărbat de stat, care serie în August pentru Iunie, n'ar cunoaște explicarea „colegului” său dată în „V. R.” din Iunie, nu! Dar fiindcă scrie *pentru* Iunie, el se face că nu știe ce a spus „colegul” său în Iunie... E foarte protocolar acest fin diplomat dela Mogoșești!... În numărul său de pe Iulie, care va apare în Septembrie ori în Octombrie, el va fi, însfîșit, în stare legală de a lua cunoștință de numărul nostru din Iunie!...

„PIEMONTEUL”...

Nu știu dacă vă mai aduceți amînt de cronica d-lui C. S. *dinainte de răscoale*, intitulată „Piemont românesc?”...

Răscoalele prea curînd au ilustrat temerile colaboratorului nostru, că nu mai putem cei din Regat năzui la un rol de conducători ai neamului...

D. Ioan Slavici, unul de dincolo, printr'o scrisoare publicată în „Neamul românesc” (No. 25, 1907), dă o expresiune dureroasă aceluias sentiment...

Cite „semne” vor mai trebui pentru trezirea conștiinței celui rătăcit?...

DELA REDACȚIE

Din mai multe cauze, care, toate, se pot rezumia în una singură: *vacanța*, în numărul trecut (7) al revistei noastre s'au strecurat o mulțime de greșeli de tipar, dintre care unele grave,—și mai cu samă în articolul d-lui dr. Slătineanu și în bucala d-lui C. Hogaș.

O *erată*, în chiar acel număr, ar fi însemnat ceva. Acuma însă ar fi de prisos.—Rugăm pe distinșii noștri colaboratori să ne erte de plăcerea ce le-am făcut'o, făgăduindu-le că altădată.....

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Jon Boteni, Casa din Muscel, nuvele și schițe. Cimpulung, 1907. Prețul 1 leu 50 b.

„Nuvele și schițe”—așa își etichetează d. Boteni bucățile din volumul său. Ași fi curios să știu care sînt „nuvele” și care sînt „schițe”. Probabil că cele mai lungi sînt nuvele și cele mai scurte sînt schițe.—N’ar face rău scriitorii să ne lase pe noi, pe cetitori, să caracterizăm [bucățile lor; treaba lor e să aibă talent și să scrie... Căci, iată, un cetitor cum pedant ar putea să ceară bucăților d-lui Boteni să fie „nuvele”, și, negăsind nuvele, să declare că d. Boteni n’are talent.—Și d. Boteni are calități de scriitor, dar bucățile sale, afară de cîteva care sînt schițe, sînt „povestiri”—și voui trece mai departe, fără a-l șicana asupra etichetei ce le pune.

O singură bucată din volum ar fi să fie nuvelă: *Din dragoste*. Ar fi numai să fie, căci d. Boteni, care are unele însușiri artistice, n’are pe cele esențiale unui nuvelist. În această bucată nu văd nici pe Codreanu, nici pe Olga, nici nu văd amorul lor, nici pentru ce s’au îndrăgostit unul de altul,—decît doară pentru eternul motiv: el tinăr și ea tinără. Nuvela e o amplificare, *in vobis*, a cunoscutei istorii: „S’au văzut, și-au plăcut, s’au luat”,—care e atît de banală, încît poate fi un bun subiect de roman (prin analiza complexă a vieții eroilor și a mediului), dar nu de nuvelă...

Claca de curățit și Lăutarul, ar fi să fie schițe, după subiect și după tratare, dar *rezultatul* e aproape nul: *Claca de curățit* vrea să ne dea un tablou, și nu ni-l dă; *Lăutarul* vrea să ne dea un tip, un „om”, și nu ni-l dă.

Celelalte bucăți sînt „povestiri”.—Nu sînt nuvele, pentrucă n’au intrigă, desuodămint, n’au pretenția de a crea personaje bine definite într’un mediu bine caracterizat,—ele pot fi mai lungi sau mai scurte, după cum, după unde îi place autorului să se oprească; și nu sînt nici schițe, pentrucă autorul nu „schițează” în ele un om, sau un aspect al vieții, sau o serie de stări sufletești caracteristice unei situații morale.

Sînt „povestiri”, pentrucă autorul *istorisește*—numai—niște *împliniri*, fără logica psihologică, care e necesară cînd se urmărește un desuodămint; fără arătarea resorturilor sufletești, care produc acțiunile. Inchipuim-vă că asistați la un iarmaroc, că vedeți o mulțime de întimplări, care nu sînt legate cauzal între ele, și că asistați la aceste întimplări fără a pătrunde în sufletele oamenilor: iată un subiect de povestire.

Și d. Boteni vede bine întimplările; le ține bine minte; întimplările din povestirile sale sînt întimplări țărănești și autorul cunoaște bine viața țărănească; în povestirile sale, mai ales în cea dintăiu, *Casa din Muscel* și în *Cînd eram mic*, culoarea locală e

admirabilă; și la aceasta contribuie și o verde limbă țărănească.—O altă calitate a autorului e căldura cu care povestește, căldură care rezultă din iubirea autorului pentru viața și omenii ce-i zugrăvește. Și el ia așa de mult parte la întâmplările povestite, încît povestirea capătă un aer desăvîrșit de naturală și sinceritate.—Dacă voiu mai adăoga și poezia blindă care plutește peste roai loale povestirile d-lui Boteni, cred că nu voiu fi uitat nici o însușire esențială a talentului său.

Iată altele calități reale de scriitor și, în special, de povestitor... Ce păcat însă că d. Boteni nu știe să utilizeze, așa zice să-și exploateze, aceste reale însușiri! Compoziția sa e dezastuoasă. Mai întâi, d. Boteni nu știe să-și aleagă subiecte, în care să încadreze, ori să desfășure, viața pe care o cunoaște și o simte alt de bine. *Casa din Muscel* e simplisitoare, deși mai ales în această bucată calitățile d-lui Boteni, de care vorbeam, sînt cheltuite mai cu profuziune. În aceiași bucată, se vedește un alt defect de compozițiune, care e, poate, și de concepție: episoadele sînt disproportionale cu economia povestirii; povestirea e ca un riu, care face bălți, din loc în loc, lățindu-se pe cîmpie, curgînd numai pe mici distanțe intermediare între maluri bine hotărîte, pe o albie normală.—În *Cinderam mic*, bucată plăcută, luminată de cîteva raze cu adevărat poetice, bucată care măcar de pe departe, cite o clipă, poate aduce aminte, fără a le egala bineînțeles, unele pagini din Creangă,—e stricată printr'o compozițiune școlărească. Autorul parcă are o listă de fapte pe care are să le desvolte, și le desvoltă unele după altele, fără nici o trecere, fără vici un pretext de tranziție. Și Creangă, ca fărăn ce e, trece dela una la alta (celiți primele două pagini din „Amintirile“ sale), parcă fără cau-

ză, dar la Creangă trecerea se bazează pe asociații de idei foarte firești și nu avem impresia că autorul are o listă „de desvoltat“.

Dacă d. Boteni va învăța să compună,—cu calitățile sale, puține dar adevărate, va deveni un bun povestitor. De altminterlea, compozițiunea, acolo unde scriitorul își arată măsura tehnicii sale, deci a maturității sale, e partea slabă a scriitorilor noștri. Sîntem începători, n'avem tradiție... Avem talente native, n'avem știința literaturii.

G. I.

* * *

Em. Gîrleanu. *Prima durere.*—Editura Minerva.

Em. Gîrleanu nu e un necunoscut pentru publicul celilor. Nu s'a șters încă din amintirea noastră impresia primului volum „Batrinii“. E acest prim volum o operă ce se cetește cu plăcere, se simte că și autorul a scris-o cu plăcere, mai mult pentru sine însuși, pentru a-și fixa acolo o simțire personală, poezia dulce și melancolică a lumilor care se sting. Parfumul ușor de lucruri vechi, evlavia ce se răsfrînge din sufletul autorului pentru rămășițele aceste ale unei lumi care se duce, te fac să treci lesne și cu indulgență asupra numeroaselor neajunsuri ale scrierii.

Le șade parcă bine acestor evocațiuni ale regretului să fie umbre, adeseori șterse, în genere fără nici o adincime sufletească sub gesturile, licurile și manile lor de oameni din vremile de-odinioară. Le șade bine să aibă numai așa o aparență de viață, cum se și cuvine unor aparițiuni ce țiu mai mult de lumea visului decît de realitate. Subiectul, la drept vorbind, nu sînt ele, și puțin interesantele întâmplări din viața lor, ci simțirea celui care le evocă.

Lipsa de putere a imaginației, lipsa de invențiune, face tocmai puterea operei. Interesul pentru lumea creată fi-

ind slab, toată energia sufletească a cetitorului e păstrată pentru partea sentimentală, subiectivă a scrierii și farmecul ei îl gustăm deplin.

Simțim mai precis însușile primului volum, după ce-l cetim pe al doilea. Impresia generală după acest din urmă e penibilă. Resimțim efortarea autorului care cerea să compună, să scrie nuvele.

Lipsa de temperament, de putere din primul volum, te lovește în acest al doilea ca un defect capital peste care nu poți trece cu nici un chip. Stilul nu mai are mlădierea caldă, naturală și grația, cam dulceagă, dar așa de potrivită felului de a trata subiectul în volumul „Bătrâni”.

În necesitatea de a reda lucruri reale, vii, cu precizia și puterea cerută de astfel de subiecte, el devine sec și lipsit de orice culoare, banal ca stilul unei gazete zilnice sau afectat, teatral, cu expresii căutate și prețioase ce jignesc gustul și paralizează emoția. Tonul general al povestirii e tonul omului ce povestește știind că e ascultat și, stingherit că nu prea are ce spune, își îngroașă vocea într'adâns, face introduceri, digresii, ridicând tonul unde nu trebuie și căzind în exagerări regretabile.

Iată de pildă cum ne vorbește de un simțimint firese și simplu: tristetea unui tată duios, căruia i-au plecat copiii la țară:

„Astfel de înduioșări au ceva din poezia primblărilor ascunse, în serile pline de mirosul crinilor ce tinjese și mor sigurateci și mîndri, pe tulpinile lor înalte”.

Emoția ușoară, înduioșarea simplă ce era gata să răsară în sufletul cetitorilor, e zugrăvită scurt de fraza aceasta frumos alcătuită, dar falsă și goală de orice putere de a transmite emoție, în pretenția ei de a produce efect prin forma-i prețioasă și căutată.

Eroii d-lui Girleanu păcătuiesc toți

prin asemenea exagerări și poze teatrale. Toți își trec mina pe frunte, se drăpează în sentimente alese și cad în visări adinci pentru a povesti apoi mici întâmplări obișnuite, a căror neînsemnătate te lovește cu alii maitare cu cîl pregătirile au fost mai mari.

Tipul redat în opera de artă nu înseamnă ceva dedit sau fiind o personalitate individuală puternică cu unele însușiri: calități sau defecte, coarșitor de pronunțate, sau fiind caracteristic unei categorii sociale și prezentind în mod frapaent felul de a fi, de a gândi și a simți a acelei categorii pe care se altoesc calitățile speciale ale individului, — el trebuie să fie expresiv fie ca tip individual, fie ca tip social.

În literatură, acțiunea este mijlocul cel mai puternic de expresiune a personalității, fie că se produce într'un șir de mici întâmplări zilnice, în care personalitatea evoluează pe indelele, fie că e un act furtunatic, o urmare a unei crize ascuțite ce a răscolit într'oclipa toată ființa, puind în mișcare toate puterile lănuite în adîncurile sufletști sau trupești ale individului.

Din ciocnirea cu împrejurările, cu simțimintele și ideile altora, din ciocnirea aceasta violentă adeseori, scapără adevărul unei personalități, felul sau de a fi lăuntric, singurul interesant, real și adevărat, ignorat de cele mai multe ori de sine însuși și mai întoldeauna imperceptibil observației superficiale, deosebit cu totul de personalitatea aparentă.

D. Girleanu pare a nu se îndoi de acest lucru. Se pare în cele mai multe povestiri ale sale că tipurile sînt prilejul pentru a pune în scenă o anecdotă sau un fapt divers. Nu trăim nicăiri realitatea acestor acțiuni în sufletele celor pe care autorul ni-i arată ca părtași. Să luăm de pildă „Vierul”.

Așa cum ni-l înfățișează autorul, din clipa cînd începe povestirea, e un moș-

neag pe care nu-l vedem de loc, nu-i cunoaştem chipul dar nici sufletul). Un fel de țaran care vorbeşte țărăneşte cam forțat, face glume nesărate, își laudă strugurii și mustul, pofteste cu glas răstăit (?) mosafirii de care zice autorul că ora foarte bucuros. În fine e un om despre care nu știm absolut nimic și care călără sfârșit povestește, cu o rară lipsă de simț moral, cum a furat vița dela un Grec și a sădit-o în via lui, și cum a mințit dimpreună cu avocatul și a adus martori falși pe care i-a plătit să jure scimb în procesul cu Grecul. Nimic însă nu ne-a pregătit la acest act însemnat, nu am văzut nicăiri în alitudinea și vorbele vierului apucături, simțimute, semne ori cit de slabe care să motiveze această acțiune, pe care și autorul pare a o privi ca o acțiune firească, aproape un act de dreptate, de oare-ce păgubitul era Grec. Ar fi trebuit să-l fi văzut și/or din primelo vorbe, și/or, cu acea și/or lenie adincă, instinativă ca a animalului, dar vierul nu are absolut nici o fizionomie morală și poți să-i atribui ori-co anecdotă vrei, dacă e vorba să-i motivezi alt de puțin acțiunile.

Pentru ca interesul nostru să se deștepte și să se menție pentru o operă literară trebue, o repet, să intrăm adinc în personalitatea actorilor, altfel oricît ni s'ar spune că tipurile sint dintre acei oameni ce trec arare prin viața obișnuilă, oricît de grozave ar fi acțiunile care ni s'ar spune că ei le-ar fi săvîrșit, interesul nostru nu va depăși ca nivel artistic pe acel deșteptat de rubrica palpitantă a „fap-ului divers” dela gazeta zilnică. Nu e de ajuns a transpune faptul divers în stil curgător și corect, înflorit pe ici pe colo cu imagini frumoase, cu expresii căutate și strălucitoare, pentru a crea operă de artă. Crima, sinucide-rea sint acte mari, acte la care îndi-vidul a luat parte cu toate puterile iz-

vorite din părțile adinci și lănuite ale sufletului, sint soluțiunile unor grozave și întinse crize ale personalității, dar noi nu le vom trăi în realitatea lor- tragică, de cît asistind la defășurarea- crizei din care au izvorit.

Iată în povestirile d-lui Girleanu, un lip ce se sinucide și despre care ni se povestește că a fost un om grozav, care a comis o crimă. Nimic însă din sufletul acelu teribil Grușan, Grușan sălbaterul, nu străbate până la noi, nu ia parte la crima pe care ni se spu- ne că a săvîrșit-o. Salbatăcia lui nu ne e redată decit în amintirea unui plăpînd și slăbuț ofițer, ca o apariție ce i-a produs o spaimă grozavă în copilărie, pe cînd era în convalescență după o boală grea. Cred că nu era acesta mijlocul cel mai suggesliv pen- tru cazul de care vorbim. Iar crima de răzbanare pe care o săvîrșește ni e ast-fel povestită, în cit nu ne înfor- nează asupra psihologiei autorului ei mai mult decit relatarea faptului di- vers la gazeta. Nu mai vorbim de im- prejurările alt de puțin verosimile în care se petrece crima. În adevăr, ne- vasta unui asemenea om crud, nevasta unui Grușan sălbatecul, primește dela bărbatu-seu o serisoare prin ordonanță, care intră chiar în odaia unde e ea cu amantul, și cu toate acestea îl reține pe amant acolo, la moșia ce e four- le aproape de lîrg, cu toate probabi- litățile că hărbatul o să aște și prin urmare o să vie, să se răzbune așa cum își poate ușor incăpui.—parcă a- nume vrea să aștepte defășurarea dra- mei ca să aibă autorul subiect de nu- vela.

Ceia ce dă mai mult impresia că d. Girleanu în multe din nuvelele sale vrea numai să plaseze o anecdotă și să pue în scenă un fapt divers, sint și unele titluri și mai ales sfârșitul- multor bucați din volum.

În chiar nuvela cu care începe vo- lumul, te lovește lipsa de armonie, de-

potrivire, între titlu și coprinsul povestirii. Presimțirea morții la copil ca și la animal e fapt sigur. Instinctiv, și cu mult înainte de a exista în min-te concepțiunea limpede și lamurită a acestei legi fatale și neînduplecate, există spaima supremă a omenirii în sufletul lor. E presimțirea morții la copil o spaimă, nu o durere, în nici un caz durerea despărțirii definitive, durerea pentru ceva precis și definit, cum ne-o arată autorul în nuvela „Cea întâi durere”. Despărțirea e ceva așa de abstract pentru copil, în cit nu e cu putință să se lege de ea un simț-mint, așa de puternic, ca să rămie în amintire ca cea mai mare durere a copilăriei. Chiar așa cum o descrie autorul, e spaimă, groază, alarma instinctivă a micului organism în presimțirea distru erii finale, nu durere și deci e fals titlul „Cea întâi durere” și nu se potrivește de loc cu felul în care e tratat subiectul de autor.

În lucrările reușite, sfârșitul e ultima fază a unei evoluții. El apare ca absolutul necesar în desfășurarea povestirii, care e un tot organizat în care toate părțile se țin una de alta.

În multe din nuvelele d-lui Girleanu sfârșitul surprinde și jignește; pare pus acolo în grabă, ca să se curme într'un fel alcătuirea din elemente dispartate, rău încheiate între ele și să scape autorul din încurcătura în care a intrat. Astfel e de pildă sfârșitul povestirii „Ucigașul” care de altminteri e una din cele mai bune din volum. Povestirea aceasta ilustrează părerea că cei simpli dela țară au mai mult decit noi, cei dela oraș, curajul faptelor, primesc cu mai multă bărbăție urmările acestor fapte. În adevăr, un tata bătrîn ia asupra-și răspunderea unei lovituri cu securea, dată de fiu-seu, unui vecin într'o ceartă. Feciorul primește sacrificiul bătrînului, până în clipa cînd li se aduce vestea că cel lovit a murit; atunci, foarte sim-

plu arată că el e adevăratul autor al faptei și pleacă hotărît să-și facă pedeapsa. După această mișcătoare scenă, iată sfârșitul:

„M'am plimbat încă mult cu prietenul meu, dar n'am mai vorbit nimic. *Ne cercetam sufletele!* !... ”

S'a scris atît de mult în chestiunea „Artă pentru artă”, în cit socot că nu e aci locul nici timpul a mai redeschide o veche polemică adeseori inveninată. Toluși, socot că cercetînd operele artiștilor mari, ale artiștilor consacrați, și cei care sintem pentru „Artă pentru artă”, ca și cei ce sintem pentru „Artă tendențioasă”, vom căuta unia inconștient, alții conștient, și vom găsi negreșit concepția artistului despre om și viață, filosofia lui adincă sau superficială, senină sau întunecată, unghiul sub care privește și reproduce realitatea. Eu merg mai departe și socot că puterea unei opere de artă, intensitatea cu care face să vibreze unele strune din sufletul nostru, depinde de puterea și originalitatea acestei concepțiuni a lui despre viață, pe lingă celelalte calități ale lui de artist. Care e însă concepția despre om și viață a șovăitorului povestitor ce e d. Girleanu? Care e altitudinea intelectuală și sentimentală, în fața vieții și a lumii, ce se degajează din volumul de povestiri „Cea întâi durere” ?..

*

Virgil Caraiivan. *La șezătoare.* Povestii și Snoave. Edit. Minerva, București. — Alitea comori neprețuite se risipesc și se pierd în basmele populare, expresia bogatei și strălucitei fantazii a unui neam întreg, și totuși nimic mai greu decit redarea acestui gen de literatură populară.

Fabulația, miraculosul chipurilor și a întimplărilor ce se imbină din joel liber al unei fantazii fără friu, dacă nu e răsfrîntă prin prizma unei personalități în stare de a reda plinul de viață în care pare că fierbe seva unei

omeniri tinere, pierd puterea magică a artei, devin creațiuni reci, corecte, material pentru studii abstracte de psihologie, etnografie sau filologie.

Bazmele din volumul d-lui Caraiivan „La Șezătoare” au tocmai acest defect. Ele sînt repovestite de un om inteligent, stăpîn pe o limbă destul de bogată și foarte corectă, de un om de gust care înțelege și simte frumuseța acestor flori răsărite din sufletul poporului fără nici o meșteșugire, dar... ele nu sînt trăite în sufletul și inima povestitorului, sînt reci în strălucirea lor mai de lucruri moarte, nu au puterea de a face să vibreze în noi coardele pe care a știut să le facă să răsunе un Creangă, un Ispirescu, un Anton Pann chiar, cu arta lui simplă, cu forma-i plină de disonanțe și de imperfecțiuni. Lipsește naivitatea, de multe ori voită, a omului simplu de la țară, acel fel de a povesti plin de înțelesuri, acel dar de a semăna prețutindeni cîte ceva din sufletul lui fără să se bage de seamă, de a-și strecura reflecțiile, simțimintele, credințele morale și superstițiile, acea plăcere de a te mistifica și a se mistifica pe sine însuși. Lipsește mai ales convingerea, acel fel de convingere propriu sufletelor primitive cu închipuirile atît de vii în cîil stăpînesc cu puterea halucinației și care, cu tot simțul lor ascuțit de realitate, se lasă duși de farmecul acestor fantasmagorii, pun un fel de îndărătnicie să creadă în ele ca și cînd n'ar fi izvorile din sufletul omului, ci și-ar avea ființa ca lucrurile reale. E la dinșii nevoea de a crede în ființa lor și de a face și pe alții să creadă, pentru ca apoi în plină emoție dramatică să strecoare cu o fină ironie adevărul realității.

Foarte bine e redată de Sadoveanu această psihologie a povestitorului de basme în nuvela „Morarul” din „La noi în Vișoara”, Morarul acesta după ce povestește cu multă putere de sug-

gestie o întâmplare în care se arală necuratul în toată puterea lui, cînd izbutește să furișeze în sufletul tuturor celor ce-l ascultă florul fricei de necunoscut, adaugă zimbînd :

„Asta-i! nu mai este!—dac'o fi fost vre-o dată.. Asta-i! Eu alt diavol de cit omul, spun drept, n'am văzut!...” Aci e farmecul basmelor lui Creangă, care povestește cu sufletul țăranelui nostru, într'o formă literară ideală a limbii populare. Acel amestec de credință naivă, controlată din cînd în cînd de un singur și puternic simț al realității, acea inclinare de a crede în miraculos, de a se lăsa ademnit de farmecul închipuirii, de a face pe ascultător să creadă, de a-l supune cu totul puterii de convingere ce se ridică din felul de a povesti, ce se revărsă din sufletul povestitorului, pentru a reintra apoi în lumea reală cu o ușoară luare în ris la adresa povestitorului și a ascultătorului.

Domnul Caraiivan povestește frumos, dar povestirea sa e în tonul omului cult, luminos, care spune un basm cu condescendența unui astfel de om. El nu numai că nu crede dar nu știe nici cît și ce anume poate crede, cel căruia i se adresează. Nu găsim în adevăr niciăcări acel humor al povestitorului popular, acel șiretlic naiv și plin de mulțumire al omului ce țiu tras o picileala căreia s'a lăsat și el în parte ademnit, acele sfîrșituri caracteristice : și am încălecat pe-o șea etc.

Domnia-sa sfîrșește poveste cu seriozitatea cu care ar incheia o nuvelă, face și morala, nu morală glumeată ce se ivește cîte odată în poveștile poporului, ci morala serioasă a unui om ce vrea să instruească amuzînd.

Sînt povești foarte frumoase acele ale d-lui Caraiivan, frumos povestite într'o formă bogată și curgătoare, dar dacă s'ar celi la o șezătoare sînt sigură că țărani și căsca, s'ar gîndi la nevoile lor sau ar lua firul din gură.

celitorului, nerăbdători, și ar urma cu povestirea în graiul lor viu și pitoresc ca să nu se strice petrecerea înainte de vreme.

I. S.

G. Antoniadă, Iluziunea realității. Încercare de critică filosofică. București, 1907.

Cercetările asupra originii și limitelor cunoștinții noastre, probleme care fac parte din teoria cunoștinții, s'au făcut tirziu apariția în evoluția cugetării filosofice. Grele și anevoioase, aceste cercetări sînt de o extremă importanță și ele formează azi punctul de pornire și în acelaș timp piatra de încercare a construcțiilor filosofice. O cercetare în această direcție a cugetării contemporane e lucrarea de față.

Pentru oricine e familiarizat cu reflexia filosofică, orice stare de conștiință sau reprezentare a noastră, cuprinde un subiect și un obiect, sau un act și un conținut, indisolubil unite. Dar printr'o iluzie naturală și înnăscută a minții noastre, conștiința ne apare ca independent și deosebit de orice act de reprezentare, ca un obiect de sine stătător și necondiționat. Această iluzie, ușor de descoperit la cea primă treaptă a cugetării, care e simțul comun, autorul o găsește intervenind și în treptele ei superioare, reflexiunea științifică și cea filosofică și urmărind-o în aceste domenii, se încearcă să-i găsească explicarea.

În prima parte a operei sale „Realismul științei fizice” autorul analizînd în chip detaliat principiile științei contemporane și mijloacele ei de construcție, examinînd atomismul fizicii mecaniciste și doctrina energetică, arată că știința ca și simțul comun afirmă o lume obiectivă distinsă de subiect și că neținînd samă de realitatea psihologică, în formarea sa, ea nu privește și nu are nevoie să privească spiritul ca activ. Dar spre deo-

sebiră de aceea a simțului comun, lumea obiectivă a științei e o construcție mentală, o arhitectură de concepte produsă de puterea de abstracție a minții, la originea cărora se pot recunoaște datele elementare ale senzațiilor și percepțiilor, — în fond, o lume de date de conștiință obiectivate și prezentate printr'o necesitate psihologică ca independente de orice conștiință. Știința fizică postulează o existență obiectivă incondiționată, dar cînd vrea să-i dea o determinare mai precisă, vede că e silită s'o construească cu elemente spirituale, care nu pot fi privite înafară de conștiință. O necesitate profundă o face să afirme ceva ca incondiționat, însă experiența o aduce să constate pretutindeni că toate lucrurile sînt condiționate. Domeniul științei e acel al relativității, realitate pentru ea e numai relațiunea dintre fenomene. Numai aci ea trebuie să caute constanța și permanența, căci conceptele ei cardinale servesc numai pentru a prinde și exprima rapoartele statornice dintre fenomene, neexprimînd nici de cum vre-o realitate curat obiectivă.

În partea a II-a a operei sale „Realismul metafizic”, autorul analizează chipul în care îmbrățișează cugetarea filosofică, problema realului.

De la început ea e o negare a pozițiunii luate de simțul comun; lumea pe care o prezintă simțurile nu e pentru ea adevărata realitate, aceasta e mult mai profundă și de altă natură ca cea pe care o recunoaștem direct. Dar în perioada eroică de construcție a marilor sisteme, domnea credința că această realitate are o existență independentă de noi și poate fi cunoscută prin puterile ilimitate ale rațiunii.

Cercetările asupra teoriei cunoștinții, începute de Locke, Berkeley, Hume, duc la polul opus dogmatizmului, la scepticism. Kant combătînd și scepticismul și dogmatismul, cercetează

pentru prima oară în chip serios natura spiritului nostru, modul și limitele cunoașterii. Contra dogmatizmului, el pune centrul cunoaștinții în subiect: nu subiectul se modelează după lumea obiectivă, ci aceasta poartă pecetea lui. Acest fel nou de a privi cunoaștința a fost fecund în urmări și a schimbat modul în care se puneau problema realului. Autorul urmărește această problemă în idealismul critic și în sistemele ce au urmat marelui reforme kantiene, în idealismul absolut al lui Fichte, în cel al lui Hegel, în voluntarismul lui Schopenhauer, în agnosticismul lui Spencer și în pozitivismul contemporan. El arată contradicțiile interne ce cuprind aceste sisteme din cauza modului greșit în care au pus problema realului, și la baza acestor contradicții găsește substanțializarea arbitrară a unuia din cei doi termeni ai dualității ireductibile: subiect—obiect, aceeași iluzie realistă dominantă în simțul comun ca și în concepțiile științei. La toate treptele de cugetare, simț comun, știință, filosofie, găsim afirmarea unei existenți necondiționale a lucrurilor și în același timp imposibilitatea de a determina ce este această existență necondițională. O necesitate internă ne constrânge să postulăm pretutindeni un incondiționat, un absolut, pe care reflexiunea ne arată că nu-l putem cunoaște.

Explicarea acestei contradicții o caută autorul în parlea a III-a și cea mai interesantă a operei sale. În mecanismul intim al cunoaștinții noastre, în felul de a funcționa al spiritului. Partizan aprins al ideilor lui Wundt, Paulsen, James, al voluntarismului și al teoriei actualității psihice, viața sufletească e pentru el un flux, o devenire continuă în care fiecare moment are o valoare de actualitate prin ceea ce îl precedă și ceea ce-i succede, iar

fapte psihice izolate unul de altul, ca corpurile experienței externe, nu există. Analizând faptul de cunoaștere luat prin abstracție ca izolat, descoperire într'insul două elemente într-o strinsă legătură, constituind o realitate unică, în așa chip încât ar putea mai corect să fie privite ca două aspecte ale aceleiași realități, un conținut și un act. Termeni identici cu acei de reprezentant și reprezenta'tiv, sau cu acei mai uzitați de subiect și obiect. Dar distincția pe care o facem între acești doi termeni nu trebuie confundată cu cea dintre eu și non eu, dintre subiectul cunoașcător și lumea materială. Distincția dintre act și conținut nu presupune nimic despre exterioritatea ori existența independentă a lumii obiective, sau despre unitatea cului nostru, ci este numai o distincție imanentă conștiinții noastre. Cei doi termeni sînt corelativi înăuntrul aceleiași realități și nu pot fi în mod valabil distincți și separați unul de altul, căci se implică în chip reciproc. Ideia de eu și de materie sînt idei mai lîrzii și cu necesitate rezultatul unei elaborări mintale mai complicate. Distincția făcută e o distincție logică, căreia îi corespunde însă una psihologică, distincția unei forme de o materie. Actele tuturor conținutelor noastre psihice, ori forma, coincid în viața noastră psihică cu ceea ce se numește în genere conștiință, care este coextensivă cu toată această viață și fără de care nu se poate concepe nimic existînd psihologic, iar conținuturile cu tot ce apare ca cuprins sub forma conștiinții, cu materia vie care formează fluxul vieții noastre psihice. Dacă pentru cugetare, reflectînd asupra cunoaștinții, ambele elemente ale faptului de conștiință nu pot fi privite în nici un caz ca entități de sine stătătoare, pentru viața spontană a faptului de conștiință, acesta apare și cu un caracter foarte important, pe

care nu toți care au cercetat natura vieții psihice l-au zărit. Acest caracter, care e baza tuturor cercetărilor autorului e următorul: în unitatea faptului psihic, conținutul se prezintă ca distinct de actul de conștiință, ca fiind semnul unei realități distincte de acesta. Această formă dublă, a unui act și conținut distinct de sine, o găsim în cunoașterea stărilor noastre interne, în lumea afectivă și voliivă. Afect pur și voință pură, fără nici un conținut reprezentativ, nu există. Distincția celor două elemente ale faptului psihic înseamnă că conștiința e coextensivă cu tot conținutul vieții psihice și existența unui înconștient în sensul psihologic e inadmisibilă. Ea nu poate fi susținută decât din motive filosofice sau dintr'o regretabilă confuzie a punctului de vedere fiziologic cu cel psihologic. Dar legea logică a distincției actului de conținut, permite autorului să susțină o nouă teorie a percepției. Examinând cunoscutele teorii ale lui Schopenhauer și Mill, el afirmă că acestea nu pot explica de ce corpurile ne apar ca exterioare stărilor noastre de conștiință. Credința în existența corpurilor externe nu se capătă după el prin reflexie și inducție, ci în chip imediat, ea nu e un rezultat al legilor asociației, ci rezultatul logic al legii indicate a organizării noastre mintale, lege prin care conținutul stărilor noastre de conștiință se prezintă ca distinct de actul corespunzător. Distincția care se face de obicei între conținutul percepțiilor noastre și obiecte e neîntemeiată. Ele nu sînt două lucruri, ci unul și același, senzațiile noastre. Pricepînd acest lucru, nu mai putem admite dualitatea obiect, reprezentare, căci obiectul nu e decât conținutul reprezentării și tot odată dispăre și substratul ipotetic al lucrurilor în sine ca o cauză a senzațiilor noastre. Rămîne însă dualitatea conținut, act sau reprezentat, reprezentativ sau

subiect, obiect, fără ca să introducem un al treilea termen, lucrul, corpul extern, ca distinct de conținutul actului de reprezentare. Prin acest fel de a privi, spune autorul, nu se distruge cîluși de puțin realitatea lumii ce ne înconjoară. E mai fantomatică și mai ireală, lumea de lucruri în sine, despre care nu putem ști nimic, inaccesibilă, fără nici o relațiune cu noi, lume care ne apare numai într'o cunoaștință iluzorie și cu necesitate inadecvată, ori lumea de posibilități nedeterminate de senzații, decât lumea care constă din senzațiile noastre, senzații care sînt necesare, cu o ordine strictă de aparițiune, cu legi nestrămutate și valabile pentru toate subiectele cunoscătoare.

Legea generală a distincției conținutului de act ne face să concepem corpurile ca necondiționale și tocmai așa apar ele pentru conștiința noastră spontană, susține autorul, ca și Spir. Această punere dela început a necondiționalului este una din condițiile de căpîtenie ale posibilității experienței: fără ea nu ne-am putea orienta în haosul de impresii, de senzații de tot felul. În senzul cugetătorilor care explică viața psihică în cea mai mare parte prin necesitățile practice, și păcat că autorul n'a insistat mai mult asupra acestui punct interesant, el susține că principiul logic al afirmării unei naturi proprii a lucrurilor e un principiu practic, o normă de ordonare a experienței. În experiența noastră internă, în cunoaștința spontană pe care o avem despre viața noastră psihică, ea ne apare ca spirit, eu, personalitate, tot din pricina aceleiași necesități practice. Iluzia substanțialității sufletului e tot un rezultat al legii logice arătate.

Felul acesta de a privi incondiționatul sau substanța ca o necesitate de cugetare căreia nu-i corespunde o realitate distinctă de noi, are o conse-

cință însemnată pentru problema ontologică. Dacă lucrul în sine nu e decît o necesitate de cogitare și nu are o realitate distinctă, orice afirmație asupra existenței lui nu poate fi decît rezultatul iluziei arătate. Lucrul în sine ca noțiune limitativă și negativă e ceva inutil. Cu toate afirmațiile lui Spencer, existența numentală nu e cu necesitate implicată în noțiunea existenței fenomenale. Noțiunea unei existenți transcendente nu poate fi decît negativă și nedeterminată. Din cunoștința noastră nu putem eși; orice afirmație despre o existență incunoștibilă este o contradicție, pentru că nu o putem formula decît în termen de cunoștință.

Cu modul acesta scăpăm de contradicțiile și misterele incunoștibilului. Identificînd ce este cu ce apare, cu ceea ce cunoaștem, incunoștibilul dispare ca o umbră mistică ce era. Nu există incunoștibil; desigur ne înconjoară un înens necunoscut, însă tot ceea ce este, poate să devie obiectul unei cunoștinți posibile. Incunoștibilul absolut rămîne o himeră. Lumea pe care o cunoaștem, în care trăim, nu este cum rezultă din filosofia care pune toată realitatea de partea numentului sau incondiționatului incunoștibil, o aparență zadarnică, o umbră inconsistentă, ci este o lume reală, singura lume reală pentru noi. Autorul e conștient de faptul că problemele tradiționale ale filosofiei nu sînt suprimate de poziția fenomenistă pe care o ia, și că ele rămîn transpuse înăuntrul fenomenismului; dar revendică pentru acest mod de a vedea lucrurile, meritul de a ne fi liberat de spectrul substanței, al lucrului în sine și al incunoștibilului. „Dacă existența e prin esența ei cunoștibilă, dacă conștiința este unul din terminii oricărei existenți, spune autorul în fraza finală a operei sale, realul departe de a ni se înfățișa ca un mister și ca o spaimă, trebuie

să fie pentru noi o făgăduință și o nădejde”.

Ideile susținute de d. Antoniadă mai ales în partea ultimă și cea mai personală a operei sale, pot fi contestate de partizanii substanțialismului; în acest teren arid și nesigur al problemelor filosofice, nimeni nu se poate fali că posedă monopolul adevărului și dispoziția rămîne totdeauna deschisă. Unele chestii, cum e cea a percepției, sînt atinse prea în treacăt și aveau nevoie de mai multă dezvoltare. Stilul operei sale, și această greutate era aproape cu neputința de înlăturat, e uneori cam abstract. Dar autorul e în curent cu toate scrierile importante științifice și filosofice ale timpului, modul său de argumentare e viguros și solid, expunerea ideilor de o remarcabilă claritate. Toate aceste calități fac din lucrarea, serios și conștient gîndită a d-lui Antoniadă, una din puținele studii de o reală valoare, apărute în literatura noastră filosofică.

O. B.

**

Le monde végétal. de Gaston Bonnier. Bibliothèque de Philosophie scientifique. Paris. C. Flammarion, 1907. 357. p. Volum scris într'un stil foarte clar; deși variate, subiectele expuse se înlanțuiesc destul de bine și ne dau o justă idee de starea actuală a științei vegetalelor.

În cap. I. autorul expune peripețiile interesante prin care a trecut chestiunea sexualității florii și la urmă rezumă cunoștințele actuale asupra fecundației.

Cap. II e destinat clasificării. După un istoric interesant asupra modului cum erau grupate plantele în vechime, vine riudul metodelor lui Linné, Jussieux, de Candolle și în fine clasificarea actuală, datorită lui Robert Brown.

Cap. III, cel mai lung, tratează des-

pre criptogame și afinitățile lor între ele.

Cap. IV, legăturile dintre criptogame și fanerogame.

Cap. V se ocupă de „dubla individualitate a vegetalului.” Se arată cum un vegetal, ori care ar fi, are în evoluțiunea sa două stadii bine deosebite: sporofit și gametofit.

Cap. VI. „Critica clasificării actuale” și „clasificarea viitorului”.

Cap. VII, VIII, IX și X se ocupă de noțiunea de specie, de faptul că unele specii pot prezenta variațiuni brusce, de dispariția și apariția speciilor, de mutațiunea lui De Vries, apoi de experiențele importante ale lui Blaringham și alții asupra modificării caracterelor specifice prin rinire sau paraiziți. Transformismul experimental este tratat cu oarecare lux de detalii, toate de cel mai mare interes, și cu citațiunea multor experiențe făcute de autor și elevii săi. De remarcă cu deosebire acțiunea climatului studiată în mod experimental.

Cap. XI „Viața în întuneric” unde se vorbește de fauna și flora cavernelor.

În fine Cap. XII. „Generațiunea spontană” din care mai interesante sînt vederile autorului asupra originii vieții. Bonnier este partizan exclusiv al teoriei lui William Thomson (panspermismul interastral). Viața nu e de origine terestră ci e venită din alte planete, adusă fiind de meteorite. Și după ce bicuște teoria micelară, radiobele lui Burke și ebele lui R. Dubois, autorul se arată foarte pesimist asupra posibilității de a sintetiza substanța viețuitoare în starea actuală a științei; cu alte cuvinte că încă n'a venit timpul să ne gândim la această problemă.—Se poate ca autorul să se înșele și i-am putea spune, după Loeb, că timpul pentru deslegarea unei probleme vine atunci cînd se găsește un cercetător care are curajul să abor-

deze chestiunea, priceperea și calitățile (poate și norozul) ca s'o poată urmări cu succes.

Mai departe Bonnier consideră ca un adevăr nestrămutat că „nu e mai greu de a crea dintr'o dată un elefant, decit de a crea o părticică de substanță viețuitoare”.—Aș obiecta că nimeni nu se poate gândi ca să creeze în laborator, dintr'o dată, o substanță viețuitoare cu toate proprietățile sale evolutive.

Știința s'ar felicita foarte mult dacă ar putea crea o modestă bucăciță de protoplasmă, care să se poată nutri și mișca măcar o oră. Numai pe urmă ar veni rindul și celorlalte chestiuni.

D. C.

**

Dr. I. N. Dona, *Tekir-Ghiolul, studiu descriptiv și clinic. Tratatamentul marin și balneatiunea cu nomol.* București 1907, stabilimentul grafic Albert Baer. Prețul 5 lei.

Indemnăt de faptul că valoarea și proprietățile curative ale băilor dela Tekir-Ghiol sînt așa de puțin cunoscute chiar medicilor din țară, în cit ceș mai mulți din aceștia nu pot da adese nici o lamurire preciză clienților lor asupra acestor băi, și dorind a face cunoscute atit lumii noastre medicale, cit și suferinzilor însușirile și puterea vindecătoare a acestor băi; convins apoi că, alit prin agenții puternici curativi pe cari-i posedă apa și nomolul lacului Tekir-Ghiol, cit și prin poziția geografică — vecinătatea mării—și prin situația sa climatologică și metereologică, stațiunea aceasta balneară e menită să ajungă una din cele mai însemnate din lume,—directorul Sanatoriului Maritim al Eforiei d. dr. Dona, publică sub titlul de mai sus un voluminos și foarte interesant studiu asupra stațiunii balneare de pe țărmul dobrogean al Mării-Negre.

Studiul științific și practic totodată

al d-lui dr. Dona e atât de însemnat, încât ne facem nu numai o mare plăcere, dar chiar și o datorie, credem, să atragem asupra lui atenția nu numai a medicilor noștri, cărora le va face un foarte mare serviciu prin cunoștințele pe care le va procura asupra celei mai binecuvântate localități balneare din țara noastră, dar chiar și a tuturor acelor pe cari soarta îi silește să se îngrijască de sănătatea vre-unuia dintre ai lor, și în special a acelor cari au a se îngriji de vre-una din boalele care intră în aceste categorii mari: *scrofulo-tuberculoza, reumatismul, boalele sifilitice, boalele nervoase și boalele de femei.*

Lucrarea d-lui dr. Dona cuprinde opt mari capitole; în cele dintâi patru ni se dă istoricul pe scurt și dezvoltarea stațiunii balneare Tekir-Ghiol, o descriere pe larg a acestei localități și a stabilimentelor mai însemnate (în special Sanatoriul Maritim al Eforiei și băile Movilă), un studiu asupra apei și nomolului lacului în comparație cu al stațiilor similare din țară și din străinătate, și datele trebuitoare pentru cunoașterea climatologiei Tekir-Ghiolului; în celelalte trei capitole următoare se studiază agenții curativi ai acestei stațiuni balneare, modul lor de întrebuițare, acțiunea lor fiziologică și indicațiunile sau contra-indicațiunile lor; în sfârșit ultimul capitol, al optulea, e un rezumat general al tuturor boalelor care se pot cura în această stațiune balneară.

Evident, nu avem intenția să facem aici un rezumat amănunțit, pe capitole, al unei lucrări de aproape 500 de pagini format mare. Nu ne-ar îngădui-o nici spațiul și nici n'am putea da cititorilor o idee complectă despre conținutul bogat și variat al studiului de care vorbim. Vom nota însă aici câteva din impresiile pe care citirea lucrării d-lui Dona ni le-a produs.

Mai întâi lucrarea, do și științifică

prin cercetările și observațiile serioase ale autorului și prin materialul de cunoștinți nouă pe care le aduce asupra modului de administrare și asupra efectelor băilor Tekir-Ghiol, se poate totuși ceti cu cea mai mare ușurință de către oricine, de oare ce autorul, în compunerea lucrării sale a urmărit tocmai aceasta, ca să facă din studiul său și o lucrare de popularizare a acestor băi și deci a căutat să se menție la un nivel mai ușor accesibil publicului mare. Apoi stilul limpede, lipsit în genere de o terminologie pretențioasă și necunoscută nespecialiștilor, interesantele observații personale ale autorului asupra psihologiei bolnavilor, critica îndrăzneată și plină de humor pe care autorul o face asupra unor rele obiceiuri ale administrației românești, cum și asupra unora din obiceiurile noastre sociale, iustru cit se ating de subiectul lucrării sale, fac să se citească cu ușurință și cu plăcere studiul dastul de voluminos al d-lui dr. Dona.

Cea ce se degajază limpede din lucrarea directorului Sanatoriului Maritim, e că băile dela Tekir-Ghiol sint cele mai bune din toate similarele lor cunoscute până acuma în întreaga lume.

Ele sint superioare tuturor în următoarele trei privinți: calitatea apei și nomolului, situațiunea geografică, și clima.

În adevăr, din tabelele comparative ale analizei apei din lacul Tekir-Ghiol, față pe deoparte cu a celei din *Lacul-Sarat*, iar pe de alta cu a celor din stațiunile similare străine (*Dax, Bourbon, St. Amand* etc. din Franța; *Franzensbad, Marienbad, Ischl, Pestyán, St. Lucas* etc. din Austro-Ungaria; *Aqui, Battaglia, Albano* etc. din Italia, ca să nu amintim decit pe cele mai cunoscute), se constată în primul loc că apa dela Tekir-Ghiol e superioară tuturor celorlalte prin bogăția ei

de săruri și calitativ și cantitativ, iar în al doilea loc că nomolul Tekir-Ghiolului e incomparabil superior tuturor celorlalte, nu numai prin aceea că e natural, pe cind la cele mai multe băi din străinătate el se prepară artificial, dar chiar prin origina sa, care nu e numai minerală, ca pe aiurea, ci e și animalo-vegetală. Această iusurire a nomolului, de a fi de origină animalo-vegetală e foarte însemnată, de oarece un astfel de nomol, cind e diluat în apa de bae, dă naștere la o mulțime de disociațiuni moleculare electrolitice, la *ionizări* și la *corpi născinzi*, a căror energie și putere de acțiune e de o mare valoare pentru organismul bolnavului. Astfel, ca stațiune de băi cloro-bromo-sodice Tekir-Ghiolul e fără asemănare superior tuturor stațiunilor balneare similare din lume.

În ceea ce privește situațiunea geografică, Tekir-Ghiolul e iarăși cea mai favorizată stațiune din toate similarele ei. Fiind în vecinătatea mării (pe unele locuri numai la 150 metri depărtare !...), Tekir-Ghiolul are toate avantajele pe care această vecinătate le dă unei localități: priveliștea odihnitoare a imensității mării, plaja răcoroasă și sănătoasă, băile de mare, briza răcoritoare a mării, umiditatea și puritatea aerului,—toate condițiile trebuitoare pentru regenerarea și recomfortarea organismului omenesc.

Cît despre clima Tekir-Ghiolului, ea este de o *stabilitate termică excepțională*, variațiunile zilnice și diferența dintre zi și noapte fiind cu totul neînsemnate. Tekir-Ghiolul mai avînd pe lângă aceasta și un *pămînt uscat și aer umed*, avînd apoi foarte puține zile ploioase în cursul sezonului (care ține de la Mai până la Octombrie), avînd o presiune atmosferică foarte ridicată și deci o densitate mai mare a aerului,—îndeplinește toate condițiunile unei localități ideale pentru cură.

Bine știuteles, toate aceste lucruri pe

care noi numai le enunțăm aici, sînt bine dovedite și științific explicate în studiul de care ne ocupăm.

Nu putem să ne ocupăm și de aceea parte a studiului d-lui dr. Dona în care se studiază *agenții curativi* ai Tekir-Ghiolului și care ocupă cea mai mare parte din volum, dar care privește mai ales pe specialiști; nădăduim însă că și din cele spuse cetitorul și-a făcut o idee despre însemnătatea acestor băi și despre rolul mare pe care ele sînt menite să-l aibă,—și acesta e scopul notiței noastre.

Și nu putem sîrși mai bine decît cu un indemn pe care socotim nimerit să-l adresăm autorului.

E în interesul întregii omeniri suferinde și în interesul țării noastre ca băile dela Tekir-Ghiol să fie cît mai mult și mai bine cunoscute atît în țară cît și în străinătate. Dar volumul d-lui dr. Dona e și prea voluminos și prea scump pentru a putea fi cîlit de toți acei cari ar avea interes să-l cunoască. Pe de altă parte, acest volum e scris cu multe repețiri și cu dezvoltări de care nu au nevoie toți acei cari ar trebui să ia cunoștință de extraordinara valoare curativă a bailor dela Tekir-Ghiol.

Socotim dar că d. dr. Dona ar face un mare bine și publicului și bailor Tekir-Ghiol, dacă ar extrage din voluminoasa sa lucrare un rezumat, care să formeze un volumaș mic, esten, și care să cuprindă mai succint numai acele părți din studiul său, care ar fi menite să convingă publicul despre superioritatea bailor dela Tekir-Ghiol asupra tuturor celorlalte „quasi-similare“ cum le numește autorul.

Broșura aceasta, tradusă și în cîteva limbi străine, ar atrage atenția lumii asupra acestei stațiuni și ar face-o ca să-și cîștige mai curînd locul pe care-l merita,—în fruntea stațiunilor balneare cunoscute pînă acuma.

Sublocotenent T. Pamfil, *Po-
vestire pe scurt despre Neamul Ro-
mînesc*. Birlad, 1907. Tipografia G. V.
Munteanu. Preţul 20 bani.

După cum numele şi preţul o arată,
e o lucrare fără pretenţie, o scriere a
cărei menire e să lămurească pentru
cei ce nu le cunosc fazele principale
ale istoriei poporul nostru şi să arate
faptele mai măreţe, personalităţile mai
însemnate ale Romînilor, cum şi gre-
utăţile şi suferinţele prin care neamul
romînesc a trecut.

Serisă într'un stil repede şi uşor
(ceva poate cam prea figurat, avînd
unele comparaţii care ar putea da naş-
tere la nedumeriri) şi oprindu-se nu
mai asupra faptelor şi împrejurărilor
celor mai caracteristice din trecutul
nostru (deşi pe unele locuri ni se pa-
re că sînt date prea multe nume pro-
prii), lucrarea d-lui Pamfil va fi celi-
tă cu plăcere şi cu folos de către acei
cărora ea e destinată.

Foarte nimerite sînt învăţăturile pe
care autorul le scoate pe ici pe colo
din faptele trecutului nostru şi multă
plăcere procură celitorului atmosfera
de aducă dragoste de neam, care res-
piră din întreg volumaşul acesta de
popularizare.

Dr. Vasile Găină, *Admisibilita-
tea căsătoriei a doua a preoţilor din
punct de vedere dogmatic, canonic şi
practic*. Cernăuţi 1907, Societatea tipog-
rafică bucovineană. Editura foaii cle-
ricale „Viitorul”. Fără indicaţia pre-
ţului.

Într'o broşură de 42 de pagini, d.
Găină, profesor la facultatea teologică
din Cernăuţi, ridică şi discută o che-
stiune pe cit de delicată, pe alita de
însemnată: chestiunea căsătoriei a
doua a preoţilor. Cu citaţii din epis-
tolile apostolilor, din scrierile părin-
ţilor bisericii, din ale apologetilor etc.,

autorul dovedeşte că din punct de ve-
dere dogmatic şi canonic e posibilă a
doua căsătorie a preoţilor, iar prin
argumentele pe care d-sa le aduce, din
punct de vedere practic, arată că o
asfel de căsătorie e *necesară*.

În adevăr, din citaţiile d-lui Găină se
vede că nici Miutuitorul, nici apostolii
şi nici primii urmaşi ai lor nu consi-
deră căsătoria ca incompatibilă cu dar-
ul păstoriei sufletesli, deşi conside-
ră ca o mai mare perfecţiune starea
virginală; ba mai mult, că Fiul Omu-
lui prin asistarea la nunta din Caua
Galileei a recunoscut căsătoria ca o
instituţie naturală pentru toţi, şi deci
şi pentru preoţi; iar apostolul Paul
chiar îndemna la căsătorie pe vădu-
vele tinere. Cit despre căsătoria a
doua a preoţilor, nu se găseşte în scrip-
tură nici o oprire care ar forma o
parte esenţială a revelaţiunii divine,
—iar interzicerea căsătoriei a doua a
preoţilor s'a hotărit mai tîrziu, prin
sinoade, pe baza unui text (interpretat
prea riguros) al apostolului Paul, care
zice că „episcopul trebuie să fie băr-
batul unei femei”.

Asfel interzicerea căsătoriei a doua
a preoţilor e prevăzută în canoane,
dar canoanele se pot modifica, după
cum, în decursul vremilor, s'au şi
tot modificat. De aceea, din punct de
vedere dogmatic şi canonic chestiunea
căsătoriei a doua a preoţilor poate fi
rezolvită favorabil.

Cit despre punctul de vedere prac-
tic, pentru care d. Găină aduce o su-
mă de argumente, el e aşă de apro-
pe de minţea ori cui, greutăţile şi ne-
ajunsurile pe care le îndură preoţii
rămăşi văduvi sînt aşă de lesue de
înţeles, încît e de prisos a se mai
înzista asupra lor.

Ar fi de dorit ca broşura d-lui Gai-
nă să ridice şi la noi chestiunea a-
ceasta, care prin însemnatele sale ur-
mări sociale, merită toată atenţiunea.
M. C.

Revista Revistelor

Convorbiri literare (Iulie).— „Convorbirile literare” încep să publice niște scrisori, de acum 15 ani, ale d-lui Duiliu Zamfirescu, pentru că, zic „C. L.”, aceste scrisori sînt încă de actualitate, acuma „cînd se văd reviste serioase publicînd *poezii socialiste, poezii burgheze*, etc.”... Nu vedem care sînt acele „reviste serioase” care se indeletnicesc cu această afacere... Ne temem că este numai o sforțare extrema de a justifica publicarea acestor scrisori scrise „acum 15 ani”.—Scrisorile acestea sînt o polemică în contra d-lui Gherea... Noi credem că autorul, care a dat ocazie d-lui Gherea să scrie articolul *Pesimistul dela Soleni*, ar fi trebuit să lase altora grija de a răsturna teoriile care au prezidat la sus zisul articol... În sfîrșit! D. Duiliu Zamfirescu vorbește de „teoriile economice” ale d-lui Gherea, aplicate la literatură... Poate e de spirit!.. Dar atunci noi propunem încă următoarele cuvinte de spirit: „Teoriile meteorologice, geografice, antropologice, istorice” aplicate de Taine la literatură (clima, solul, rasa, momentul); „teoriile zoologice, botanice, biologice, darviniste” aplicate de Brunetiére la literatură (adaptarea teoriei evoluției biologice la *evoluția genurilor*) etc. Colaboratorul nostru, d. Tzigara-Samurcaș, răspunde d-lui Teohar Antonescu cu multă ironie, menținîndu-și punctul său de vedere că *culele*

sînt numai în Ollenia și că sînt de origine turcească,—și nu „romînească”, ori „dacică” etc.—D. Paulescu, polemizînd cu d. Voinov, distruge, pentru a doua oară, darvinismul,—și *dovedește* existența lui Dumnezeu. D. M. Antoniaide, un începător care făgăduiește, scrie o *Incercare asupra superficialității*, care, erte-ni-se această... superficialitate, e scrisă prea didactic, pentru o lucrare menită unei reviste generale. Autorul, după ce dă cîteva exemple concrete de superficialitate, din care relevăm pe acela al lui Conu Leonida—ceea ce este o caracterizare nimerită; după ce arată că semnul superficialității este nesuccesul: imposibilitatea superficialului de a face construcțiuni mentale care să poată trăi cînd vor veni în contact cu realitatea;—se încearcă să caracterizeze sufletul superficialului: Superficialul e lipsit de sistem în gîndire, din pricina obtuzității sale față cu principiul rațiunii; pe șirul motivațiunii, inteligența superficialului se oprește imediat; superficialul nu are putere de a reduce contradicțiile din spiritul său; el n'are simțul realității: experiența îi desmiște așteptările.—Imprejurarea socială, care, mai cu samă, favorizează azi superficialitatea este imensul material intelectual acumulat, care presupune, numai pentru asimilarea lui, o metodă riguroasă, etc.—Un superficial cu un spirit vioiu, cu multe

cunoștinți, dar fără sistem în gândire și care nu pune mare preț pe opiniile sale.—Iată caracterizarea speciei de superficial. numita diletant. Bine înțeles, că aci am dat mai puțin decît un adevărat rezumat al articolului d-lui Antoniaade.—Regretăm că autorul n'a vorbit și de *artistul superficial*.

Luceafărul. (Sibiu, August 1907).

Primul-redactor al revistei dă în fruntea primului număr o scurtă notiță asupra marelui pictor *Grigorescu*. — D. Dr. Alex. Bogdan își publică o conferință, pe care a ținut-o în 1906 la Gimnaziul român din Brașov, despre limba literară și limba populară, și în care ne surprind afirmațiuni ca acestea: „limba literară se stabilește prin invoială (?) între acei care scriu...”, ori limba literară se „poate învăța de la aceia care se ocupă, după pregătirea necesară, anume cu felul de rostire al sunetelor și cuvintelor, dela foneticianii...”. Partea literară e reprezentată prin o schiță („*Doi bătrîni*”) de d. I. Agirbiceanu, continuarea povestirii „*Boerul*” de d. G. C. Ionescu, o nuvelă („*Datoria*...”) de d. C. Sandu-Aldea, o traducere din *Anatole France* și prin versuri originale ori traduse de d-nii I. U. Soricu, A. Seca, M. Cunțan, D. Nanu, și I. Borcea. În *Cronică*, darea de samă pe scurt despre înmormîntarea lui Grigorescu, oarecare observații juste asupra unor din obiceiurile noastre rele, și cîteva știri literare. D-na Zoe Girbea începe publicarea unor dări de samă despre *expoziția de artă din Veneția* (1907).

Junimea Literară. (Suceava, August 1907).

În numărul acestă al revistei bucovinene, partea de studii și cercetări ocupă un loc mai însemnat decît obi-cinuit în alte numere, în care revista avea mai mult caracterul unei publicațiuni beletristice,—și schimbarea e de sigur în bine. Ar fi de dorit chiar

ca articolele de informații și de studii, mai ales asupra chestiunilor privitoare la viața Romînilor din Bucovina, să ocupe și de acum înainte un loc mai înțins în această revistă a fraților noștri;—ne cunoaștem atît de puțin și de superficial nevoile și împrejurările vieții, încît orice contribuție la lărgirea acestor cunoștinți e un mare bine adus cauzei neamului. Iată, de pildă, articolul, neterminat încă, al d-lui Dr. Romul Renț: *Cauzele criminalității la săteanul romîn din Bucovina*. Ce însemnată chestiune ridică! Ne pare rău chiar că fiind încă neterminat, nu putem da un rezumat complet; destul să spunem acum că autorul, prin comparații statistice, stabilește că în genere lipsa de cultură, sărăcia și influența străinilor, care le exploatează munca, sînt cauzele cele mai principale ale criminalității la Romînii din Bucovina.—Tot neterminat încă e și articolul d-lui Isidor Ieșan despre *Comunicațiunea reciprocă între Dacia traiană și Dalmația de pe timpul imperiului Roman*. Foarte instructiv pentru noi e articolul criticului sîrb *Iliya Ivackovic*: „Un nuvellst sîrb (Lazar K. Lazarevic), scris anume pentru o revistă bucovineană și tradus de d. I. Grămadă,—și foarte bună e ideea confrăților noștri de a se adresa unui scriitor străin pentru a ne informa asupra unui literat compatriot al lui.—D. George Toian își termină *darea sa de samă* asupra cărții d-lui Dr. G. Alexici „*Gesch'chte der romänischen Literatur*”, dare de samă în care sînt foarte bine scoase în relief o mulțime de scaderi ale lucrării d-lui Alexici.—În sfîrșit partea beletristică e reprezentată prin poezii de d-nii Rotică, Loichiță și Huțan, și prin o schiță inedită, cam slabă de altfel, a regretatului umorist bucovinean, Mihai Teleman, „*Petecul salcat înaintea tribunalului*”, pe care studentul din Viena, d. Teodor Balan,

a găsit-o în arhiva societății „România jună”, unde Teliman o celise la o ședință din 1892 a societății.

Viitorul Social. (August). Vorbim aiurea de programul acestei reviste; mai menționăm, între altele, începutul studiului d-lui dr. Racovschi asupra chestiunii agrare care, deocamdată, cuprinde numai date cunoscute și asupra căruia vom reveni în viitor, dacă va prezenta vre-un interes.—și o corespondență a d-lui G. Grigorovici asupra socialismului în Bucovina. Acesta din urmă se pune din punctul de vedere al proletariatului „la o laltă”, romin, rutean și german, după dogma cea mai ortodoxă.

Economia Națională. (Iulie 1907).—

Ocupându-se de extensiunea intervențiunii Statului, d. N. Petrescu-Commen pledează pentru o intervenție cât mai întinsă, cu condiție ca ea să fie făcută în urma unor anchete minuțioase și a unor studii cât mai adânci asupra problemelor vieții sociale. Plecând de la constatarea că inițialiva privată e de natură egoistă, întrucât ea urmărește de obicei câștigul; că fatalmente această inițiativă e restrinsă în timp și în spațiu, urmărind mai ales interese vremelnice și locale; că numai Statul, prin multiplele sale organe, e în situație de a fi mai bine informat asupra nevoilor generale și de a găsi soluțiile cele mai potrivite,—autorul crede că „în momentul de față Statul este singurul agent capabil să reguleze reformele atât de mult așteptate de atâtea mii de generațiuni”.—D. agronom și agricultor G. Cipaianu, cercetând *felul și natura împrejurărilor care au determinat reaua producțiune agricolă în anul curent*, gasește că ele au două obârșii: una naturală, și alta agrarpolitică. În prima categorie intră împrejurările climatice care au favorizat apariția mușgaiului (fusarium),

a ruginei și a altor rele de care au suferit cerealele, cum și seceta din timpul verei; iar în a doua categorie intră dureroasele evenimente de astă primăvară, care au adus o mare debandadă în cultivarea pământului și a întârziat lucrările agricole.—D. C. Filipescu își continuă a sa monografie economică a comunei Armășești, ocupându-se în articolul de față cu „agricultura și creșterea vitelor”.—În „Revista agricolă, economică și comercială” se dau informații asupra tirurilor pe lunile Iunie și Iulie.

La Nouvelle Revue. (August, 1907).

Într'un frumos articol de popularizare, dr. I. Thomas dă o expunere completă a tuturor teoriilor cancerului. Această boală care, după tuberculoză, e una din problemele cele mai grave ale medicinei, de oarece numărul celor decimați de ea e numai pentru Paris, de pildă, de peste 3000 de persoane pe an, se prezintă ca o umflătură, o tumoare care ucide fatal pe cel atins, într'un timp mai mult sau mai puțin îndelungat. E o sporire anormală a celulelor, o reproducere exagerată a lor, un complex dezordin în structura țesuturilor. Ceia ce caracterizază cancerul e mai întâiu acest dezordin, anarhia aceasta celulară și apoi formațiunea, la distanță de simburile primitive, a altor centre canceroase secundare. Prin această din urmă însușire, cancerul se generalizează în deosebire de tumorile așa numite „benigne” care s'au localizate, și prin această generalizare, întreg organismul bolnavului e distrus cu timpul: pacientul își pierde puterile, se îngălbițește, nu are poftă de mâncare și cade într'un marasim care-l duce la moarte. Cauzele acestei cumplite boale? Sunt de sigur mulți factori cari contribuie la producerea ei,—de aceia și mai multe teorii pentru explicarea genezei cancerului: Connheim îl atribuia pe

ducerii în embrion a unui număr prea mare de celule care unele rămân inutilizate și numai după 50-60 de ani încep să se desvolte, producind atunci în organismul deja îmbătrânit acea excrescență a celulelor rămase tinere; Thiersch îl explica prin invazia celulelor în țesutul conjunctiv, unde ele vegetează, se reproduc și formează tumori; Ribbert crede că celula normală devine canceroasă numai atunci când se separă de vecina sa; Critzman vede în cancer propriul frate gemene al individului atins de boală, deci îl consideră ca o monstruoșitate. Dar după ori care din aceste teorii trebuie totuși să existe o cauză determinată care să producă această emancipare a celulelor care e caracteristica bolii. Și în privința aceasta ipotezele sînt multiple. Unii au dat vina pe etate, alții pe sex, alții pe hereditate; alții apoi l-au atribuit abuzului regimului de carne, de sare, ingerării unor legume crude ori rău spălate, întrebuirii unor băuturi; alții în fine au căutat explicația în situația socială, în profesie, în rasă etc... Dar toate explicațiile au fost nemulțămitoare și adeseori foarte ușor de răsturnat, în orice caz insuficiente. E sigur că traumatismele sînt în legătură cu apariția cancerului, dar nu ele sînt cauza: prin erosiunile ori prin soluțiunile de continuitate pe care le produc, ele înlesnesc apariția cancerului diminuind rezistența vitală a organismului lovit (ca și în tuberculoză). S'a căutat a se da ca explicație a cancerului infecțiunea, dar și susținătorii acestei teorii parazitare nu au putut preciza natura parazitului care ar produce cancerul. O nouă lumină în chestiunea aceasta au adus cercetările lui Borrel. Acesta pune cancerul între boalele numite „epitheliöse infecțioase” (cum sînt variola, febra afloasă, pesta bovină etc.); în cazul acesta virusul nu ar fi decît locatarul celulei canceroase, el ar fi introdus în celulă, și

unele experiențe par a infirmă această presupunere. Poate chiar, pentru a se transmite, are nevoie și cancerul de vre-un parazit (cum, de pildă, au nevoie ciurma de guzganii, febra palustră de țînțar etc.), dar lucrul nu e încă dovedit. Ar fi chiar de dorit ca teoria parazitare să fie cea adevărată pentru că atunci, odată parazitului descoperit, ușor s'ar putea combate această boală grozavă, care seceră pe fiecare an alii de multe vieți.—În articolul său despre romanul românesc, Maxime Formont discută chestiunea dacă romanul după ce a fost pe tînd romantic, istoric, naturalist, psihologic,—poate fi „românesc”. Autorul combate învinuirile ce i se aduc acestui fel de roman, anume că-i neverosimil și că nu are dreptul la titlul de operă literară. La prima învinuire, el răspunde că adeseori viața oferă situații care întrec prin extraordinarul lor orice închipuire cit de înflăcărată; iar la a doua, autorul articolului ni-l arată pe romancierul francez *Daniel Lesueur* ca pe unul care ar fi ridicat romanul românesc la rangul de operă literară. După Maxime Formont, autorul romanului „*Le Fils de l'Amant*” și „*Madame l'Ambassadrice*”, prin înălțimea de gîndire, prin bogăția de simțire, prin pătrunderea analizei, unite cu o mare forță dramatică și o rară fertilitate de invențiuni, pe care le-a pus în operele sale, cum și prin descripțiunile minunate de natură cu care sînt presurate acestea,—a dat romanului „românesc” drept de cetățenie în republica operelor literare. Și autorul articolului crede că romanul „românesc” are un mare viitor de oarece el corespunde spiritului timpului și felului vieții moderne, care e repede, tumultuoasă, pasionată. El va pătrunde tot mai mult în gustul cititorilor, pentru că le comunică această beție viforoasă a vieții.—Se pare că celebra „*Bruges-la-Morte*” a lui Rodenbach e

pe cale de a se deștepta din somnolența în care o afundase o soartă vitregă, care, prin înămolirea Sueniei, o făcuse să înceteze de a mai fi port de mare și prin asta să-și piardă activitatea comercială și viața agitală. Lucrul se vede clar din informațiile pe care ni le dă Maurice L. Dewarin în articolul său „*Resurrecția economică a Ugei-lui*“. În urma lucrărilor începute în 1895 și terminate în primăvara acestui an, orașul a devenit iar port de mare și și-a reînceput activitatea comercială întreruptă de la mijlocul secolului al 16-a. Și cum această „*Veneție a nordului*“ comunică cu marea Nordului și cu rețeaua de canale belgiene, olandeze, franceze și germane și cu diferitele linii ferate din aceste țări, se pare că Bruges e menit să devie un întrepris industrial și în acelaș timp portul de transit al produselor agricole din Flandra, destinate Angliei. Poeții nu se vor fi bucurind de sigur de această redeșteptare a orașului afundat în tăcere și melancolie, dar cetățenii au sărbătorit cu entuziasm inaugurarea instalațiilor maritime ale orașului lor, și intrarea primului vas de mare în noul port al Nordului.—În articolul său *Cairo și speculațiunea*, George Foucart ne dă într'un stil viu impresiile sale din acest oraș care pe zi ce trece se tot mărește, se dezvoltă, și se modernizează. Viața agitată, grabită, speculațiile ne mai auzite, transformările repezi săvârșite în aspectul și felul de viață a orașului, sînt bine redată de autor în contrast cu liniștea și viața vegetativă de odinioară.

Mai notăm din numerele de pe August ale acestei reviste: continuarea și sfîrșitul studiului *Organizația muncii* de Pierre Quentin-Buchart; articolul de impresiuni *Londra odinioară și astăzi*: al lui Claude Lemaître, studiul asupra *dansului și a danțato-*

rilor din trecut de R. Escolier și P. Prud'hon.

Mercur de France (August 1907).

Un interesant studiu asupra poetului-muncitor american Walt Whitman, care a avut un rol însemnat în chestiunea abolirii sclavajului și în evenimentele care au precedat „războiul de succesiune“, ne dă Elsie Masson în primul articol din numărul de 1 August al revistei. Autorul, prin citații din opera poetică a lui Whitman („*Fire de iarbă*“...), scoate în relief temperamentul pasional al poetului, sensibilitatea lui delicată, bunătața sufletului său. El arată de asemenea diferitele momente mai caracteristice din viața poetului, luptele și suferințele lui, cum și puternica activitate pe care a desfășurat-o, ca ziarist mai ales, în folosul abolirii sclavajului. Ca poet Walt Whitman ne e arătat în toată strălucirea lui de artist luptător, desprețuitor al regulilor artificiale ale prozodeliei, cum și al dulcegițiilor poetice obicinuite: „eu sînt poetul trupului, eu sînt poetul sufletului“ spune el și „cel ce face un poem, face act de justiție, de realitate, de nemurire“; pentru el „adevărații poeți nu sînt servitorii frumosului, ci sînt maeștrii auziți ai frumosului“, de aceea el cîntă prezentul, viața orașelor, poezia mulțimii, a mașinelor, suferințele și bucuriile celor mici... Noultea și libertatea operei lui poetice, mîndria și spiritul de independență care o animează, au făcut cu ea să fie așa de bine primită la început, chiar de cei pentru care lupta Whitman; și numai mai tirziu poeziile lui au început să fie mai gustate și să adune în jurul numelui lui tot mai mulți admiratori. Într'un articol asupra *pirateriei*, Henri Melo, pe baza unor memorii și documente inedite, ale timpului, ne dă informațiuni foarte însemnate asupra

vieții și activității *piraiților și corsarilor* mai însemnați din trecutul Franței, cum și asupra rolului pe care unii din ei l-au avut în diferitele războaie și în comerțul secolilor XVI, XVII și XVIII. Autorul arată că corsarii nu erau nici briganzi de mare, nici contrabandiști, ci pur și simplu.. comercianți. Ei aveau scrisori de autorizare în regulă omanate de la amiralități și erau oarecum „franc-tirorii“ oceanelor și ai mărilor. Numai piraiții exercitau pe propriul lor compt un adevărat brigandagio pe apă, pe cind corsarii aveau mai toldeana însărcinări oficiale și activitatea lor era slatonicită prin edicte regale și prin convențiuni internaționale. Pentru a ne arata vrednicia și curajul corsarilor, autorul povestește cîteva episoade din viața a doi șefi corsari mai însemnați din sec 'XVIII: François Thurot și Louis Poure, episoade pe care autorul le dă după memoriile și jurnalele lăsate de ei, și care pun în evidență îndrăzneala, spiritul de întreprindere și dibăcia acestor stăpîni ai mărilor. În articolul „Episodul Charpillon în Memoriile lui Casanova“, Eduard Maynial, după ce povestește pe scurt iubirea lui Casanova pentru femeia căreia i s'a zis Charpillon, arată că această iubire a fost utilizată de către romancierul Pierre Louys în romanul său „La Femme et le Pantin“, și încheie că multe din faptele expuse în diferite memorii și confesiuni din trecut ar putea fi cu folos întrebuințate de către romancierii de azi.—„Arta la nebuni“ este introducerea unui studiu pe care Marcel Réja își propune să-l facă asupra unora din creațiunile „artistice“ ale alienaților. Autorul crede că numai prin studiarea acestor manifestațiuni se poate pătrunde mai adînc în mecanismul operei de artă, se pot studia condițiile genezei acesteia. Dacă ne ocupăm numai de capod'opere, atunci studiem arta numai în

gradul cel mai înalt de perfecțiune, numai în cea mai mare complexitate a sa, adică numai acolo unde se înbină spontaneitatea artistică cu voința reflectată și cu asimilațiunea cea mai perfectă. Trebuie să studiem arta și în formele cele mai elementare ale sale,—la nebuni.

Din numerele de pe August ale revistei mai remarcăm: studiul lui Pierre-Lasserre asupra lui Edmond Biré, și articolul lui H. Potez: *Denys Lambinet les femmes* după corespondențe inedite.

La Revue Latine (August) E. Fagnel, între alte recenzii, scrie una asupra noului volum al lui L. Séché: Alfred de Musset. Această carte e o *peribiografie*, zice Fagnel, care ar fi fost mai nimerit intitulată: *Personajii din vremea lui Alfred de Musset* căci interesul ei consta mai ales în povestirea faptelor unor oameni cu care Musset a fost în legătură, dar și a unora cu care el n'a fost.. ci numai a putut fi. Ne folosim de această ocazie, ca să cităm aici o epigramă a unui personajiu, Roger de Beauvoir, care e admirabilă: Într'o sară, la un bal de la Operă, un domnio strigînd lui Beauvoir „Bonne nuit“, acesta improviză următoarele:

Volte souhait va bien me chagriner,
Entre nous convenez qu'il n'est pas
fort honnête:

Nous n'aimons pas qu'on nous sou-

haite

Ce que l'on pourrait nous donner..

Important este capitolul unde ni se vorbește despre cele din urmă amururi ale lui Musset, și mai ales despre acela dintre el și D-na Allan, care începe în 1847, cind ambii aveau 38 de ani, și se isprăvește în 1850, cind D-na Allan russe. ne mai puțină susporta caracterul lui Musset: se știe că în amor Musset era chinuit.

Într'un articol: „Béranger este poet mare ?“, autorii, A. Séché și I. Ber-

taut, arată că Béranger a fost dintre acei poeți care sînt mari, pentru că sînt reprezentativi, încarnația sufletului poporului lor. Citează în sprijinul acestei păreri despre Béranger pe Lamartine. Și, deși Béranger are cele mai subtile sînețe, el a fost înțeles de popor, căci el cîntă sentimentele mari ale națiunii sale,—și aceasta marea comprehensiunea celor mulți chiar și pentru sînețele care, altminterdea, ar fi fost mai presus de îngrijirea lor.

Annales scientifiques de l'Université de Jassy. T. IV, fasc. III et IV. 1907.

Un fapt îmbucurător ne este arătat prin fascicola aceasta, ce încheie volumul al patrulea al revistei. Cele mai multe articole sînt icalite de tineri studenți sau licențiați, dovedindu-se că și la noi a început a se înigheba un mic focar de cercetări originale. În afară de un articol al d-lui Prof. P. Poni, asupra compozițiunii chimice a petrolului romin, și a d-lui Prof. I. Simionescu asupra vrstei calcărului de la Hirșova, celelalte articole reprezintă rezultatele cercetărilor, în domenii diferite, urmărite de persoane alipite la diferite laboratorii. Astfel se găsesc 3 articole de zoologie (D-ra E. Lupu, dl. conferențiar I. Borcea), patru articole de geologie (R. Sevastos, G. Macovei, A. Cardaș) și unul de botanică (M. Stamatin prof. gimn. Folticeni). Prin statornica aparițiune a revistei, cea dintâi publicațiune periodică științifică din țară, scoasă numai cu ajutorul forțelor din Universitatea noastră,—facultatea de științe din Iași, poate fi mîndră de exemplul unei continue activități, pe care îl dă.

Revue de métaphysique et de morale. (Iulie).

Într'un articol asupra materializmului istoric, B. Iacob, profesor la școala normală din Sèvres, compară această doctrină sociologică cu cea psihologică a epifenomenizmului. El

recunoaște că materializmul istoric dă o explicație foarte plauzibilă fenomenelor politice și luptelor dintre partide, dar dacă modul nostru de traiu, trebuințele și interesele determină în parte sentimentele și ideile noastre și acestea determină în chip parțial modul nostru de traiu și interesele noastre în-ăși. Fenomenele economice produc efecte diverse după oameni, ele nu sînt decit condiții exterioare ce lucrează prîu intermediul altor forțe interne și mai profunde. Partidele nu se luptă numai pentru o anumită formă de proprietate, ci și pentru cauze religioase, morale, intelectuale. Fenomenele economice nu explică complect istoria politică a popoarelor și cu atît mai puțin istoria religioasă sau morală a lor. Ideile religioase și morale sînt forțe originale ale căror efecte pot fi modificate de condițiile materiale de existență, dar ele nu atîrnă numai de aceste condiții. Ca și epifenomenizmul psihologic, materializmul istoric confundă condiția cu cauza. Structura economică e condiția diferitelor suprastructuri, dar nu cauza lor integrală. Socialiștii pătrunși de spirit critic nu mai susțin că factorul economic e singurul resort al istoriei ci numai cel mai principal, față de care religia, știința, morala, filosofia nu exercită decit o acțiune secundară. Dar partea pe care ei o fac idealismului e prea restrînsă. Trecerea dela capitalism la comunism nu poate fi realizată numai prin singura acțiune a sistemului economic, această trecere atîrnă și de condiții intelectuale și morale. Faptele economice moderne proecindu-se într'o conștiință colectivă vidă de orice cuprins moral și științific n'ar putea să producă nici o revoluție socială. Istoria umană nu se poate defini numai prin evoluția materială, condițiile economice ale existenței nu sînt cauzele unice ale progresului. Acesta a

atirnat și va atirna din ce în ce mai mult de puterile spiritului și sarcina educatorului care formează inteligența și inima, nu poate fi niciodată complet sacrificială, sarcinei reformato-ului social care luptă pentru transformarea institutiilor.

Intr'un lung și interesant articol „Cum se pune problema lui D-zeu“, cunoscutul cugetător și savant *Edouard Le Roy* spune că argumentele teologilor în privința divinității nu pot naște credința, ele fiind cel mult niște simboluri. Adevărata cunoștință a lui D-zeu, substanța vie a religiei e cu totul altceva decît această ideologie a divinității, produsă de speculația teoretică. O adevărată probă a existenței lui D-zeu nu poate aparține acestei speculații. Cum a arătat filosofia critică a lui Bergson, o realitate concretă nu poate fi dovedită ci numai percepută, ea nu poate fi obiect de analiză conceptuală ci numai intuiție trăită. A deduce existența lui D-zeu înșamnă a-l nega. D-zeu nu poate fi cunoscut decît printr'o experiență immanentă implicată în exercițiul însuși al vieții. Considerind ca caractere esențiale ale noțiunii de realitate, rezistența la disoluția critică și fecunditatea durabilă în ordinea intelectuală și în aceea a acțiunii, *Le Roy* conchide că ideea de D-zeu corespunde unei existenți reale și afirmarea sa e afirmarea realității morale ca realitate autonomă, independentă și irreductibilă. Între raportul care ne unește cu D-zeu și acel care ne unește cu o persoană omenească e o analogie. D-zeu așa cum e în sine, trebuie tratat ca o persoană; el trebuie să fie pentru noi un centru de datorii și un subiect de drepturi. Afirmarea ideii de D-zeu nu sămănă cu afirmarea unui lucru sau a unei teoreme, a unui individ sau a unei forme, a unui obiect exterior sau a unui principiu ab-

stract. A se orienta în orice direcție către mai bine, a crede speculativ și practic în ceva care ne depășește și a căuta din tot sufletul acel ceva, a lînda să depășim orice realizare finită în sensul perfecției crescînde, iată ce înșamnă a afirma pe D-zeu. În acest sens crede *Le Roy*, nu sint aței. Căci nu e nimeni care să se mulțumească în chip absolut cu ceia ce are și cu ceia ce este, nimeni care să nu admită cel puțin din punct de vedere practic ca principiu motor al vieții sale un ideal ale cărui îmboldiri îl frămîntă. O neliniște motrice, o aspirație înfinită, și siguranța că există totdeauna ceva mai mult decît prezentul, efortul vital de a atinge acest ceva mai mult; iată credința în D-zeu. Ea se ascunde, dar palpita ca un suflet viu în stîul oricărei acțiuni care tinde către un bine oarecare. Ateu absolut ar fi numai acela care nu ar căta nimic, nu ar vrea nimic, nu ar trăi în realitate. Nu există decît credincioși care gîndesc în chip inegal credința lor și care zălesc în chip inegal ceia ce ea implică, neștiind să deosebească totdeauna ceia ce ei afirmă totuși, prin actul însuși al vieții.

Joseph Wilbois în „Cugetarea catolică în Franța la începutul secolului al XX-lea“ arată discuțiile stîrnite în jurul naturii dogmelor în operele unor cugetători ca *Sabatier*, *abatii Morel* și *Loisy*, *Edouard Le Roy*, *Jaques Chevalier*. Concluzia sa e că catolicismul francez a progresat ca cugetare în chip extraordinar în ultimii zece ani. Cugetarea catolică renaște azi în medii pătrunse de protestantism și ateism. Acum douăzeci de ani cugetătorii religioși căutau să impace știința cu credința, subordonînd în realitate pe cea de a doua celei dintâi, sau căutau să rezolve problemele religioase în chip izolat nu prin coeziunea morală a spiritelor.

Azi din contra biserica a devenit scopul convergent al tuturor sforțărilor religioase.

Nuova Antologia. (26 August 1907). *Francesco Ciccotti* într'un articol intitulat „Transformarea filantropiei” se ocupă de evoluția carității private spre o asistență socială, care se îndeplinește în timpurile noastre. Binefacerea apare la început ca o pornire generoasă a inimilor mîloase spre indulcirea suferințelor celor în nevoie; apoi așa numitele „inimi bune” înmulțindu-se, se organizează în comitete și asociații care—mai contribuind și mania serbărilor—devin din ce în ce mai numeroase. N'a trebuit însă mult timp pentru a se vedea complecta zădărnicie și nepuțința ale acestor societăți de binefacere, față de neînumăratele nevoi și nenorociri ale majorității semenilor noștri. Atunci apare o nouă formă de filantropie, care nu mai e individuală și neregulată, ci socială, coordonată și organizată nu numai în cercul restrins al „inimilor bune”, ci pe însuși terenul durerilor omenestii pe care caută să le suprime sau indulcească. Nu mai e, această filantropie, un simplu mijloc de a câștiga un pașaport pentru raiu, ci îndeplinirea unei datorii sociale; este un început de restituire (cum a zis Zola) față de acei care au produs și produc tot ce avem. Instituțiile pentru protejarea lucrătorilor, pentru asistența obstetrică și pediatrică, casele de maternitate, pensiile pentru muncitori bătrini și invalizi, refecțiunea școlară etc. etc., Acestea sînt primele produse ale transformării filantropiei private și individuale în solidaritate socială organizată. În acest sens s'au organizat de curind în Roma două instituțiuni: reformatoriul san Michele pentru micii delinvenți și „Sala copiilor” instituită de către direcțiunea „Institutului roman pentru averile nemîșcătoare”. Cea dintăiu consistă în

organizarea unei școale și a unui laborator pentru micii vinovați, cea de a doua consistă în aceea că în fiecare mare palat al acestui institut, închiriat la lucrători, se află o mare sală, „Sala copiilor” în care se adună toți copiii chiriașilor, atuncea cînd aceștia sînt duși la lucru. Această sală, este un adevărat apartament, cu școală, sală de baie, terasă și grădină și se află pusă sub îngrijirea unei maestre care, tot timpul zilei, se îngrijește de copii, alternînd instrucțiunea elementară cu metoda Froebeliană pentru primele exerciții de lucrări manuale prezentate sub formă de jocuri.

Deutsche Revue (August 1907). *Charles Trevelyan*, Anglia și Pacea. Autorul își propune să analizeze chestiunea intrucit Anglia poate fi o primăjdie pentru pacea europeană. Guvernul actual al Angliei, zice el, este în mod holărit partizan al păcii. E adevărat însă că aceasta nu înseamnă că pe viitor lucrurile nu se pot schimba căci sînt puteri politice a căror izbindă ar putea îndreplăți temerile ce există pe continent. În partidul conservator există un puternic curent în contra idealului antimilitarist, campania d-lui Chamberlain în favoarea sistemului protecționist își are de mulțumit popularitatea următoarelor două idei: că Britania își poate îndestula singură toate necesitățile sale economice și că importul din afară, mai ales în ce privește manufacturile, sînt vătămătoare muncitorinii engleze; În legătură cu acestea stă curentul, care câștigă din ce în ce mai mult teren în favoarea serviciului militar obligatoriu, propagat de lord Roberts și lord Milner. Părerile acestea, susținute și apărate de presa conservatoare, se răspîndesc în masele poporului și dacă vreodată adepții lor vor ajunge la cîrma statului, primăjdia va fi mai mare decît a fost sub ultimul guvern conservator. Norocul este numai în aceea, că poli-

tica externă în Anglia e încredințată în minile numai a puțini oameni și că șefii conservatori, Mr. Balfour și Lord Lansdowne—căci de Mr. Chamberlain nu mai poate fi vorba—sunt partizani ai păcii. De o camdată însă, și probabil încă o bună bucată de vreme, la cirna statului se află un guvern liberal democrat. Ideile răspindite în cercurile liberale și în diferitele grupe de lucrători, sunt acelea care pentru un moment au o covârșitoare importanță în privința celor ce se pot întâmpla. Cât de mult ține o bună parte din muncitorime la pace, s'a putut vedea în timpul războiului cu Burii, când au avut loc nesupărate altele întruniri publice de protestare. Politica liber-schimbistă a partidului liberal este iarăși o garanție pentru pace, căci prosperarea statelor străine excită invidia numai a statelor protecționiste. În ce privește conducătorii, atât Sir Henry Campbell-Bannerman cât și Sir Edward Grey sunt oamenii păcii. Dacă actualul prim ministru mai rămâne încă câțiva ani, apoi, această politică nouă, democratică și pașnică, poate să devie tradiție.

Deutsche Rundschau (August 1907). *M. von Brandt* „Descoperirile Japoniei“. Prin titlul de mai sus, autorul nu înțelege pe acei care în timpurile mai vechi au descoperit Japonia sau în timpurile mai nouă au reinovit legăturile economice și politice altele veacuri întrerupte, ci pe acei care s'au ocupat să ne facă cunoscute părțile intime ale gândirii și simțirii japoneze. Cel dintâi dintre aceștia a fost Algernon B. Milford, astăzi Lord Reddesdale; cel mai însemnat însă, mai ales în ce privește partea psihologică, *Lafcadio Hearn*. După o viață zbuciumată și plină de lipsuri, după ce pornind dela zetar într'o tipografie din Ciucinoati și trecând prin ziaristică, ajunsese scriitor cunoscut și apreciat, Lafcadio Hearn

se stabili în 1890 în Japonia la Tokyo, unde însurându-se cu o japoneză și naturalizându-se, fu numit profesor la Universitate. Operele în care el studiază sufletul japonez sînt: „Kokoro“, care e tradusă și în limba germană; „Glimpses of unfamiliar Japan“, din care numai o parte e tradusă în nemțește, cu titlul de „Izumo, Blicke in das unbekannte Japan“ și ultima operă, cea mai desăvîrșită „Japan, an attempt at interpretation“.

Un altul care de mulți ani lucrează pentru a face cunoscut sufletul japonez, este Dr. K. Florenz. El a scris, în două volume, o istorie a literaturii japoneze (*Geschichte der japanischen Literatur*, Leipzig, C. F. Amelang), care pornind de la primele începuturi, ajunge până la timpurile noastre. Cu tot spațiul restrîns de care dispunea autorul, totuși nu lasă nimic important la o parte și dă mai ales date interesante asupra dramei japoneze și a evoluției jocului de teatru din jocurile religioase; asupra dramei lirice, numite „No“, comediei—„Kabuki“—, dansurilor pantomimice, numite „Joruri“ și asupra formei mai nouă a comediei, care se aseamănă mult cu drama europeană.

Și un francez, marchizul *de la Mazière* a scris în acest sens o operă însemnată asupra Japoniei: *Le Japon, Histoire et Civilisation*. 5 vol. Paris, Plon Nourrit 1907. Din această operă socotită pe cinci volume, n'a apărut decît primele trei vol., care se ocupă cu vechea Japonie, Japonia feudală și Japonia Tokugawei. Ullimele vol. se vor ocupa cu Japonia modernă.

Deutsche Monatschrift (August 1907). *Bedu Prilipp* într'un articol intitulat „Pentru reinvierea limbii și literaturii gaelice“ se ocupă de mișcarea ivită în ultimele timpuri în favoarea limbii și literaturii irlandeze. În luptă aprigă pentru avantaje materiale și politice, poporul irlandez

n-a băgat samă că pe nesimțite își pierde cea mai scumpă avere—limba și individualitatea sa națională, păstrate prin atâtea veacuri de nenorociri. Și vino-vați de aceasta s'au făcut inșeși ei, căci chiar un Daniel O'Connell și-a desprețuit limba și mulți patrioți au învățat englezește numai ca să-l poată înțelege. *George Moore* într-un articol intitulat „O pledoarie pentru sufletul poporului irlandez” și-a exprimat acum patru ani regretul pentru pierderea frumoasei și vechii limbi celtice. Acuma lucrurile au început să se schimbe. S-a înființat o *ligă gaelică* anume în scopul păstrării naționalității celtice; această ligă are acum 750 de ramuri de cite cel puțin 70 de membri. Un irlandez bogat din New-York a lăsat prin testament 2000 de pfunzi sterling pentru răspindirea învățaturii limbii gaelice; liga cheltuește de asemenea pentru acelaș scop suma de 20.000 pfunzi. Dintre scriitorii care susțin acest curent, luându-și subiecte din viața gaelică, sau unii scriind chiar pentru irlandeji se deosebește în rindul întâi *W. B. Yeats*, renumit mai ales pentru drama sa patriotică „*Cathleen ni Houlihan*”, reprezentată pentru întâia dată la Dublin. Ca poet liric se distinge *Douglas Hyde*, care a scris în acelaș timp și o istorie a literaturii irlandeze (*A literary history of Ireland*. London. Fisher Unwin). Un interes mai general a excitat ultima operă a lui *George Moore* „*The Untilled Field*”, un roman tendențios, plin de cea mai adincă milă pentru mizeria morală și socială a claselor de jos din Irlanda. Nu poate fi lăsat la o parte scriitorul *William Sharp*, care sub pseudonimul *Fiona Macleod* într'un mod cu adevărat genial a făcut cunoscute vechile mituri populare și tradiții eroice ale poporului irlandez. Numai moartea sa a făcut cunoscut lumea că criticul și *essayistul* *W. Sharp* și poeta celtică

Fiona Macleod, erau una și aceeași persoană. Cele mai importante nuvele sînt strînse în volumele intitulate „*Wind and Wave*” și „*The sunset of Old Tales*.”

Historische Vorteljschrift (2 Heft 1907). Două articole privitoare la amănunte din relațiunile dintre papalitate și imperiu, în evul mediu.—*Asupra împrejurărilor de la Roma în anul 1045 și sinodul dela Sutri 1046* de lămuriri *Hedwig Kromayer*. Pe la 1040 turburările papale luaseră un caracter acut (s'au ivit de odată trei papi *Benedict IX*, *Silvestru III* și *Grigore VI*) și atunci pentru liniștire a fost chemat împăratul *Henric III* care convocă Sinodul dela Sutri (1046), depune pe cei trei papi și face el papă pe un german. Sub titlul, *Die Praesentia regis in Normser Konkordat*, *Ernst Bernheim* stabilește motivul luptei clericilor împotriva concordatului dela Worms (1122).—La alegerea episcopilor, regii (adică împărații) aveau dreptul de prezență și în urmă venea învestitura.—Acest drept de prezență la alegeri vine și în discușiile concordatului și după o nouă lectură a unor scrisori deteriorate a arhiepiscopului *Adalbert de Mainz*, *Bernheim* constată că tocmai acțiunea clericilor împotriva concordatului era îndreptată în prima linie contra dreptului de prezență la alegeri a împăratului, care prezență devenea activă uneori în casuri de neînțelegeri mari și atunci caracterul canonic al alegerii s'a perdea.

Contemporary Review (August 1907, London).—*Dr. J. A. Spender* cunoscut în Anglia pentru partea importantă care o ia în via discuție asupra chestiei *Lorzilor*, contribuie cu un nou articol la clarificarea acestei grele chestii constituționale. Autorul arată că situația morală a Guvernului înaintea țării e din cele mai bune. Guvernul a adus la îndeplinire multe din reformele săgăduite într'un timp

mult mai scurt decît era de așteptat. Cu toate acestea Guvernul și susținătorii lui se sînt enervați și nesiguri din cauza perspectivei de grave conflicte cu Camera Lorzilor. Rezolvirea chestiunii raporturilor dintre cele două Camere se impune acum de urgență, cu toate că intenția Guvernului era de a o amîna pentru anul viitor. E de remarcat că apărătorii Camerei Lorzilor se mărginesc, mai mult în a ataca Camera Comunelor decît a apăra pe a Lorzilor; d. Balfour însuși nu a luat apărarea aceleiași Camere ereditare, ci s'a mărginit numai în a se apăra de acuizarea că a întrebuițat această Camera fără scrupule constituționale; Lorzii însuși au numit un comitet spre a studia chestia reformării Camerei Lorzilor; ceea ce arată că ambele partide politice din Anglia au căzut de acord că o cameră pur ereditară, compusă de fapt numai de Conservatori, e un anacronism, care nu se potrivește cu formele constituționale ale Democrației moderne. Rațiunea constituțională a opunerii Camerei Lorzilor votului Camerei Comunelor ei, după apărătorii Camerei ereditare, nepotrivirea acestui vot cu voința țării. Dar, respingerea Bilului Educației de către Camera Lorzilor corespunde oare voinței țării, încălcată de Camera Comunelor, ori tocmai din potrivă? De fapt, Camera Lorzilor se opune la toate proiectele democratice ale partidului liberal, nu din cauza rolului ei constituțional de a echilibra votul Camerei Comunelor cu voința țării, ci din cauză că e recrutată din sinul partidului conservator. Prin faptul că Camera Lorzilor nu cuprinde elemente electivă, ea devine tocmai incapabilă de a reflecta schimbările opiniei publice. Toți sînt azi de acord că Camera Lorzilor—așa cum s'a păstrat până azi—nu poate dura: ea trebuie reformată: sau schimbîndu-i constituția, sau mărginindu-i puterea și atribuțiile. Guvernul trebuie să prefere al doilea mijloc care-i mai lesnicios și mai practic: să se lese Camerei Lorzilor caracterul ei ereditar, dar să se

dea Camerei Comunelor dreptul de pronunțare ultimă, în caz de conflict între cele două Camere. Guvernul trebuie să găsească modalitatea aducerii la îndeplinire a acestei reforme.

North American Review. (Iunie—Iulie 1907. New-York).—*Dr. Archibald Henderson*—„George Bernard Shaw”—scrie un important studiu critic asupra activității dramatice a celui mai mare scriitor dramatic pe care îl are Anglia astăzi. Numele irlandezului George Bernard Shaw e cunoscut, chiar foarte cunoscut, tuturor scenelor mari din Europa. Operele lui, alături cu ale concetățeanului său *Oscar Wilde*, sînt traduse în limba franceză, germană, daneză și norvegiană. În America el se bucură de aceeași popularitate cași în Europa. Dacă *Oscar Wilde* e privit, cu dreptul, ca „*Poetul Lunii*”; cu același drept poate fi privit și Bernard Shaw ca scriitorul dramatic al lumii. Contestat la început, — căci Shaw este unul din acele genii gigantice, care ridică un întreg popor împotriva lui — azi toți criticii mari din lume îi recunosc o valoare epocală. Shaw nu-și bazează piesele pe momente dramatice, pe crize culminante sufletești care provoacă puternice efecte emoționale, cit timp stai înfruntea scenei. Piesele lui nu dau deznodăminte ei concluzii. El rupe în față cu tradiția teatrului clasic: e un iconoclast. Piesele lui nu caută a provoca acuzații puternice cit a propaga idei, a critica neajunsurile sociale. O piesă clasică sacrifică totul pentru efecte dramatice; ea tratează teme universale, își capătă avîntul inspirației dela tot ce-i etern și durabil, nu dela ce-i trecător: aspecte ale vieții omenești. De aceea o piesă clasică găsește un material mai potrivit în literatura trecutului decît în viața contemporană. „Dramatistul viitorului” se inspiră din momentele trecătoare și caracteristice ale vieții contemporane, și știe, zugrăvind cu fidelitate prezentul, să se ridice la acea ce-i veșnic omenească, la aspecte eterne ale vieții. El e militant: urmărește nu numai e-

fectul artistic—căci viața e mai mare decît arta—dar în același timp e și un propagandist, un critic al neajunsurilor și nedreptăților sociale. În clasa dramaturgilor clasei putem cita pe Shakespeare, Calderon, Schiller, Rostand; în clasa dramaturgilor viitorului putem cita pe Charles Reade, Ibsen, Gorki, Shaw. În a doua clasă de scriitori pot intra și Rousseau, Dumas fils, Zola și Tolstoi. Shaw e un luptător în piesele lui; el crede că e o datorie să scrie nu pentru artă ci pentru omenire; el vrea să rupă masca idealizmului de pe fața *faptelor*. El vrea să distingă iluziile și idealurile false care obsedează sufletul omului. Despre piesele lui autorul însuși scrie: „În piesele mele nu vă veți plietisi cu fericire, bunătațe și virtute ori cu crimă și romanță, ori cu vre-un alt lucru absurd de acest fel. Piesele mele au numai un subiect: *viața*; și numai un atribut: *interes în viață*”. Shaw posedă, în un grad neîntreut, talentul critic artistic. El e un mare critic realist al civilizației contemporane. Caracteristică izbitoare a pieselor lui e factura lor argumentativă controversală. Ele sînt prelegeri de filozofie socială în formă dramatică. Foarte caracteristic e titlul unei piese a lui: „*O discuție în trei acte*”. Ideea fixă a lui Shaw e că dela Ibsen, drama nu pot fi decît piesă de idei. În adevăr, piesele acestui ideolog „*donnent à penser furieusement*”. Shaw are o mare versatilitate critică, care îl face comod în toate împrejurările, indiferent de popor sau de timp; fie că vorbește despre Egipt, Bulgaria, America, Maroco, rezultatul e același: *redarea naturii omenești, critica vieții*.—„*adevărul adevărat*”. Humorul său caustic merge pînă la auto-persiflaj. Nu e nimic, nici persoana lui proprie, asupra căruia să nu poată glumi ironic; căci, pentru a întrebuița un oscarism, el respectă viața prea mult pentru a o discuta serios. Opera dramatică a lui Shaw e—după cum spune Filon—expresia ideilor, sentimentelor și fantaziilor lui Shaw.

„Răul marelui excedent bugetar” — articol datorit d-lui *Ellis H. Roberts* tratează importanta chestie financiară a balanței între veniturile și cheltuielile unui stat. Autorul combat cu indignare sistemul financiar care urmărește excedente în bugetul Statului: aceasta înseamnă a despoia pe cetățean și a drena banul din canalul *afacerilor*. Cel mai bun sistem e acel care asigură un echilibru între veniturile și cheltuielile Statului. Excedentul colosal cu care se încheie anul fiscal în Statele-Unite, enervează verva autorului pînă a acuza Guvernul de atentat la averea cetățenilor. Autorul nu admite scuza neputinții de a prevedea creșterea veniturilor în o așa de mare proporție. Excedentul nu s-a produs deodată, ci s-a putut prevedea dela primele luni ale anului bugetar; trebuia dar, ca chiar în cursul anului să se oprească estorcerea cetățenilor prin scabiorirea taxelor.

„Noua lege a imigrației”—cuprinde cîteva observații interesante pentru străinii cari vor să emigreze în Statele-Unite. Comentariile făcute asupra legii de d. *Robert de C. Ward* dovedesc că actuala lege, care a intrat în vigoare de la 1 Iulie a. e. cere condițiuni mult mai severe imigranților decît vechea lege. Taxa de fiecare imigrant, plătită de compania de navigație, e dublată de la doi dolari la patru. Controlul în privința sănătății fizice și morale e întărit, și se prevăd amenzi pentru vapoarele care au transportat imigranți incapabili de a fi primiți în Statele-Unite. S'au luat măsuri a se respinge pe emigranții japonezi, care concurează pe lucrătorii americani. Legea prevede de asemenea trei ani de observare medicală asupra imigranților, în care timp ei vor putea fi expulzați, dacă își vor perde sănătatea din cauze organice, prezente în momentul imigrării. Cu toate rigorile legii, autorul se arată nemulțumit în privința controlului ce legea îl asigură asupra bunei stări fizice a imigranților.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

André Cresson, *Les Bases de la Philosophie naturaliste*. F. Alcan, 2.50.

O expunere scurtă a concluziunilor filosofice, pe care le permite starea actuală a științii.

Ernest Macckel *Religion et évolution*, trad. par C. Bos, Schleicher frères.

Traducerea a trei conferințe pe care savantul naturalist le-a ținut la Berlin pentru a arăta alitudinea echivocă a bisericii față de știință, și în special față de doctrinele evoluționiste. E mai mult o carte de polemică.

Olivier Lodge, *La vie et la matière*, trad. par L. Maxwell. F. Alcan, 2.50

Duscăluirea vederilor filosofice ale însoimnalului fizician în chestiunea vieții și a materiei.

Léon Jouvin, *La Morale sans Bien*. Perrin et Co., Paris.

O lucrare de speculație metafizică-morală. Pleciud de la ideia că Binele nu există în natură, autorul crede că el există mai presus de natură, de vreme ce noi putem constata că el nu există în natură, deci avem intuiția a ceva care ar fi binele absolut. Acesta fiind idealul către care trebuie să tindem, ială că poate să existe o morală fără bine în natură.

Frederic Marisson. *The Creed of a Layman*. Macmillan, 7. sh. 6 d.

Un fel de profesie de credință a autorului în chestiunea religioasă și tot

odată un studiu psihologic asupra evoluției sale proprii sufletști.

ISTORIE, ISTORIE POLITICA, ISTORIE CULTURALA

Dr. Căbanès, *Les Indiscrétions de l'Histoire*, 4-e serie. Albin Michel.

În această nouă serie de studii medico-istorice, autorul se ocupă cu restabilirea adevărului în chestiunea morții unor însemnate personaje istorice : ducesa de Orléans, Colbert, Louvois, Racine, Vachan, Hoche și Beaumarchais.

Maurice Vitroc, *Philippe-Egalité et Monsieur Chiappini*. M. Daragon.

Combaterea afirmațiunii lui Paul Dumont cum că Louis-Philippe nu ar fi fiul lui Philippe-Egalité, ci al italianului Chiappini, și că ar fi fost la mijloc o substituțiune de copii.

Eugène Welvert, *Lendemains révolutionnaires: Les Régicides*. Calman-Lévy.

Un studiu interesant asupra soartei revoluționarilor după terminarea revoluției. Se arată aice soarta celor 462 convenționali cari au participat la condamnarea lui Ludovic XVI, și vicisitudinile vieții lor.

Henry Houssaye. *La Garde meurt et ne se rend pas*. Perrin, Paris.

Autorul pune în îndoială autenticitatea acestei fraze celebre și discută toate afirmațiunile care s'au adus în susținerea existenței ei.

Gulielmo Ferrero, *Grandezza e decadenza di Roma*. Volume Quinto. *Augusto ed il grande Impero*. Milano, Treves, 1907. Acest al cincilea volum al monumentalei opere, cuprinde anii dela 15 a. Ch. pină la moartea lui August.

Ministero della Marina, *Monographia storica dei porti dell'antichità nell'Italia Insulare*. Roma, 1907.

Porturile Corsicii sînt studiate de A. Ferritto; al insulelor toscane de P. Vigo; ale Sardiniei de Augusto Zerri iar ale Siciliei de prof. G. M. Columba.

Karl von Levetzow, *Louise Michel*. Friederich Rohbarth, 1.50 Leipzig.

E volumul al XIV din colecția „Die Frau”, în care se dau biografiile femeilor celebre. Autorul pune în evidență bine rolul însemnat pe care aceeași femeie revoluționară, „Fecioara roșie”, l-a avut în timpul comunei.

Oscar Browning, *The Fall of Napoleon*. John Lane, 12 sh., 6 d.

Un studiu bine documentat asupra epocii dintre 1813 și 1815 din istoria Franței și a împrejurărilor care au determinat căderea marelui cuceritor.

Pribram, *Geschichte der oester. Gewerbepolitik von 1748—1760*. I. Band, Leipzig 1907.

Un volum de 614 pg. care tratează jumătate de veac de politică industrială austriacă.

F. V. Duhn, *Pompeji, eine hellenistische Stadt in Italien*. Leipzig, Teubner.

Face parte din colecția „Aus Natur und Geisteswelt”; autorul arată introducerea culturii hellene în Italia, prin mijlocirea orașului Cumae; transformarea acestuia în cultura hellenică, după moartea lui Alexandru, și ca exemplu, orașul Pompeji.

ȘTIINȚA.

M. I. Nergal, *Evolution des mondes*. Schleicher frères, 1.50.

O lucrare de popularizare a teoriilor cosmogonice. Autorul arată că pre-

tinsa imutabilitate a cerului, nu-i de cit un basm, și că în univers se înlănțește materia în toate stările de condensare și de disociație.

Haeckel, *Les Merveilles de la vie*. Schleicher frères, 2.50.

O complectare a scrierii „Enigmele universului” ale aceluiași autor. Autorul caută să explice minunile vieții prin aplicarea principiilor mecanice la viață.

E. Metchnikoff, *La Longévité dans la série animale*. Maloine.

Studii asupra duratei vieții și asupra mijloacelor de a o prelungi.

Marage, *Travail développé pendant la phonation*. Académie des Sciences.

O comunicare făcută la Academia de științe din Paris. Autorul a căutat să măsoare valoarea exactă a muncii efectuate în timpul vorbirii, și a ajuns la oarecare rezultate.

SOCIOLOGIE. STUDII SOCIALE.

Ernest Van Bruyssel, *La vie sociale, les évolutions*. Flammarion.

Un fel de istorie pe scurt a omenirii din punct de vedere al evoluției ideilor, și al progreselor realizate de omenire în sensul cuceririi libertății sale materiale și intelectuale.

Adolphe Demy, *Essai historique sur les Expositions universelles de Paris*. A. Picard et fils.

Cu toate că se ocupă numai de expozițiile de la Paris, totuși autorul reușește să pue în evidență oarecare constatări generale, și în special să arate marca însemnăată pe care expozițiile internaționale o au pentru stabilirea unor mai strînse legături, din toate punctele de vedere, între popoare.

Marcel Détéux, *La Question monétaire en Indo-Chine*. Emile Larose.

Nu e numai o cercetare asupra monedelor din Indo-China, ci un adevărat studiu economic-social asupra ches-

lionei schimbului, partea „cea mai delicată din economia politică”, după părerea lui Stuart Mill.

H. Macrosty. *The Trust Movement in British Industry.* Longmans, 9 s. net. London, 1907.

Un studiu îngrijit asupra organizării afacerilor industriale. Acei care voesc să aibă o idee până unde a ajuns procesul de concentrare industrială, vor înțelege valoarea deosebită a acestei cărți.

P. Consiglio. *Il vagabondo e il vagabondaggio.* Roma 1906.

Trei părți are acest volum: Vagabondajul omenesc; vagabondajul în Rusia și psihologia vagabondului. Este un memoriu prezentat de autor ultimului congres al neurologilor și psihiatrilor, care a avut loc în Bordeaux, August 1895.

W. L. George. *Engines of Social Progress.* Black, 5 s. net. London, 1907.

O carte care cuprinde în o formă accesibilă multe fapte suggestive, care trebuiesc cunoscute acelor care se gîndesc la reforme sociale.

Ed. von Mayer. *Fürsten und Künstler.* „Die Kultur”, Marquardt, Berlin, 2 m. 50.

O contribuție la „sociologia artei” cum îi zice autorul, care studiază raporturile dintre diferiți principii și pictorii mari de pe vremea lor.

CRITICA, STUDII LITERARE.

Jules Claretie. *La vie à Paris.* 1906. Fasquelle.

Adunarea în volum a interesantelor eronici săptămînale de peste an ale cunoscutului scriitor francez.

Firmin Roz. *Alfred de Vigny.* Sansot.

Un mic studiu critic asupra operei marelui poet filosof. Autorul a căutat să pătrundă sufletul artistului și să explice poemele lui.

Paul Dechanel. *A l'Institut.* Calmann-Lévy.

Adunarea unor discursuri ținute la Academia franceză de către autor.

Emile Gassier. *Les Cinq cents Immortels.* Henri Joue.

O istorie completă a Academiei franceze de la întemeierea ei pînă astăzi (1634—1906).

Léo Claretie. *Histoire de la Littérature française. Tome III. Les dix-huitième Siècle.*

Continuarea studiilor întreprinse de autor asupra literaturii franceze. Partea anecdotică preocupă mult pe autor.

Helene Richter. *William Blake.* Strassburg, I. H. Ed. Heitz, 1906.

Un studiu asupra marelui poet și pictor englez, în care se arată și influența sa asupra artei și poeziei engleze și americane.

Arthur Luther. *Goethe.* Jauer und Leipzig, Oskar Hellmann.

Șase prelegeri pe care autorul le-a ținut la Moscova, înaintea unui public german.

Friedrich Th. Vischer. *Briefe aus Italien.* Süddeutsche Monatshefte. 2.50 M.

Cu ocazia centenarului nașterii esteticianului german Vischer, admiratorii lui au publicat acest volum de scrisori trimise de autor la diferiți prieteni, pe cînd se afla prin Italia. În el se găsesc impresiile pe care i le-au făcut cele văzute în țara cîntecelor, a iubirei și a artelor.

Walter Raleigh. *William Shakespeare.* Macmillan, 2 sh.

Nu e nici o biografie, nici un studiu critic. E mai mult un comentariu impresionist asupra operei marelui dramaturg. Important pentru că ne arată opiniile unui învățat de talia lui Raleigh asupra lui Shakespeare.

René Gilloin. *Les célébrités d'aujourd'hui: Maurice Barrès.* Sansot, Paris.

O apologie cam prea înflăcărată a cunoscutului academician francez

Artur Symons, Aubrey Beardsley. Floury.

Traducere franceză a studiului asupra marelui artist englez, făcut de un compatriot.

Arturo Graf. *Per la nostra cultura.* Discorsi e saggi. Fratelli Treves Milano.

Conține discursul „asupra Universității viitoare” (pe care le-am rezumat în unul din numerile trecute ale „V.-R.”); Sofisme de Leone Tolstoi în fatto di arte e di eresia; Per la nostra cultura și La scioperatagine letterari Italia.

LITERATURA

Charles Dercennes. *Le peuple du Pêlé.* „Mercure du France”, 3,50.

Exploatind cu dibăcie mania exploatorilor polilor, autorul ne dă prețioase lămuriri asupra a doi savanți cari rovin—ca strigoi—de la poli.

Henri Lavedan. *Les Inconsolables.* Librairie Nilsson, 3,80.

Un roman idilic al doi văduvi cari se căsătorese curind după moartea femeii cu cari amindoi pe rând au fost însurați.

Péladan. *Le Nimbe noir.* „Mercure de France”, 3,50.

Povestirea vieții unei princese ruse care se vinde pentru cauza nihilistă, și ajunge la sinucidere din desgust pentru viață.

Camille Lemonnier. *Quand j'étais homme.* Michaud, 3,50.

Aventurile unei fete pariziene, care, văzind că o femeie e prea slab înarmată pentru a rouși în viață în mod cinstit, se îmbracă bărbătește și reușește astfel să-și facă drum în viață.

Maurice Duplay. *Le Dêlire.* „Union de littérature et d'art”

Un roman în care autorul studiază redeşleptarea hestiei într'un om superior, care, după o viață de studiu, cade sub papurul unei curtezane, de care nu scapă de cil prin crimă și sinucidere.

Pierre de Toucheaud. *Les Lauriers de l'Olympe.* A. Lemerre, 3,50.

Un nou volum de versuri al cunoscutului poet și totodată cercetător în domeniul istoriei și filologiei.

Israel Zangwill. *Ghetto Comedies.* Heinemann, 6 sh.

O colecție de nuvele din viața evreilor, în care autorul, un adinc cunoscător al vieții acestora, face să defilze pe dinaintea noastră tot soiul de tipuri, de situații, de viții și de virtuți caracteristice neamului.

Giovanni Ceno. *Homo.* Nuova Antologia, Roma.

Un poem mare, scris în o serie de sonete, în care autorul ne arată luptele omului între puterea sa de suferință și dorința de triumf. Pesimismul prezent și optimismul pentru viitor sînt caracteristicile acestei opere.

CHIESTIUNI MILITARE

Général André. *Cinq ans de ministère.* L. Michaud.

Un fel de dare de samă a activității de cinci ani ca ministru de războiu a autorului, interesantă prin faptul că el a fost ministru într'o epocă foarte agitată din viața Franței.

Jules Poirier. *L'Officier, le Haut Commandement et ses aides en Allemagne.*

E un tratat arid, dar minuțios și interesant, asupra carierei ofițerești și asupra organizării comandamentului militar în Germania. Lucrarea e scrisă în scop de a arăta francezilor superioritatea Germanilor în această privință.

L. E. Bertin. *Évolution de la Puissance défensive des navires de guerre.* Berger-Levrault, Paris.

Rezumatul unor studii făcute timp de treizeci și cinci de ani. Autorul cercetează evoluția vaselor de războiu începind de la prima fregată cuirasată și până la cele mai perfecționate nave de azi.

Pierre Baudin. *La Préparation au service militaire.* Hachette.

O broșură în care autorul, punând în evidență rolul pe care l-ar putea avea institutorii în chestiunea pregătirii copiilor pentru serviciul militar, reclamă oare-care îndrumări speciale în această privință în școlile normale de institutori.

ETNOGRAFIE, FOLK-LORE

W. F. O'Connor. *Folk-Tales from Tibet*. Hurst and Blackett, 6 sh.

Colecțiune de povești populare din Tibet. Însemnată prin aceea că poveștile sînt culese și redată întocmai cum le povestesc locuitorii. Volumul are ilustrații în culori, datorite unui artist tibetan.

Hélène Vacaresco. *Nuits d'Orient, Folk-lore Roumain*. Sansot.

Legende românești publicate în limba franceză de către compatriota noastră.

A. Constable. *Religion ancient and modern*.

O colecție de studii ce apar în editura Constable cu preț de 1 shilling volumul, și care formează o adevărată enciclopedie a științelor religioase. Au apărut până acum 14 volume.

V. Démonfès. *Le Peuple algérien*. O încercare de demografie a Algeriei.

ARHEOLOGIE, CĂLĂTORII.

Ernest Lenarchand. *Le château royal de Vincennes*, H. Daragon, 7.50.

Un studiu istoric și descriptiv asupra însemnatului castel de Vincennes, care a jucat un rol alit de însemnat în istoria Franței în diferite timpuri.

Pierre Bédou. *St. Bertrand de Comminges*, A. Privat, Toulouse.

O descriere a vechii cetăți Lugdunum des Convènes, care a avut odinioară până la 80000 locuitori, iar azi a rămas un mic orașel neînsemnat.

Ch. Diehl. *Palerme et Syracuse*. Collection des villes d'art célèbres.

Impresii de călătorie în aceste localități importante mai mult prin amintirile civilizației grece și romane pe care le evocă, de cît prin starea lor actuală. Bogate ilustrații.

Louis Léger. *Prague*. Collection des villes d'art célèbres. 2 vol., 9 fr.

Descrierea pitorească, însoțită de multe și frumoase ilustrațiuni, a acestui oraș. Lucrarea e cam fără sistemă, așa că nu dă o înfățișare exactă a orașului.

Compiler

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la recenzii).

Constantin Sandu, *Selecțiunea metodică a cerealelor și buzele științifice ale selecțiunii*. București, Minerva. Prețul 3 lei.

Dr. M. Campeanu, *Incercare de Psiologie Militară, individuală și colectivă*, Focșani, 1907. Prețul 3 lei.

Seni Vulcăr, *Az Anabaptismus*, Budapest, 1907.

N. Timiraș, *Cântecul Vântului, poezii*, București, 1907. Prețul 2 lei.

Nicodem Munteanu, arhimandrit, *Ce să crezi și cum să trăiești?* București, 1907.

Dimitrie Dan, *Fundătorul bisericii din mănăstirea Sucevița*. Cernăuți 1907.

Dr. N. Lăpteș, *Mortalitatea copiilor la săteni și alte studii*. Galați 1907).

V. Mihăilescu, *O șazăloare școlărească fără noroc*, Craiova, 1907 Prețul 1. 25.

G. Aslan, *Educația prin sine însuși*, Prelegerile XI—XIV, București, 1907. Fiecare fascicolă 30 bani.

D. Vasiliu-Bacău, Biblioteca națională, No. 5—8: *Profesori și Părinți, Intrebuintarea vicții, Viața și Moartea, Educația Fizică*. Fiecare broșură 10 bani.

C. Șaban, Două conferințe școlărești: *Zile mari ale neamului: 10 Mai, Viața noastră literară*. Craiova, 1907.

Dr. I. N. Dona, *Tekir-Ghiolul, studiu descriptiv și clinic, Tratatul marin și balneafinimea cu nomol* Un volum de peste 500 pagini, cu figuri în text și planurile localității. București, 1907, stabilimentul grafic Albert Baer. Prețul 5 lei.

Ministerul de Justiție, *Statistica Judiciară din România pe anul 1899*, București 1907.

Universitatea din Iași, *Anuarul pe anii școlari 1904-905 și 1905-906*, Iași 1907.

Ana Conta-Kernbach, *Elemente de Pedagogie*, Iași 1907. Prețul 4 lei.

Ministerul Agriculturii, Comerțului și Domeniilor, *România 1866-1906*, București, 1907.

Anuarul, *Liceului „Anastasia Bașolă”* din Pomârla. Iași, Tipografia Națională, 1907.

Carmen Sylva, *Ubranda* (traducere de A. Steuerman). „Biblioteca pentru toți” No. 275. Prețul 30 bani.

M. Eminescu, *Povești și Nuvele*, Alcalay. 60 bani.

G. E. Lessing, *Minna von Barnhelm*, Comedie în 5 acte, traducere de Traian G. Stoenescu și C. Ghiteanu, 40 bani.

Valeriu N. Tiuș, *România independentă sub vitriga slăpinișe*, Brăila, 1907.

Antibal Teodorescu, *Idea socialistă și Karl Marx*, 1907.

„Naționala“

Societ. Generală de Asigurare în București.

Capital de acțiuni deplin vărsat Lei 2,000,000.00

Fonduri de rezervă Lei 18,160,435.46

Total Lei 20,160,435.46

Daunele plătite în ramurile elementare peste Lei 83,000,000.00

PREȘEDINTE:

A. BAICOIANU

VICE-PREȘEDINTE:

P. GRĂDIȘTEANU

CONSILIERI:

DR. I. COSTINESCU

J. NEGRUZZI

I. M. ELIAS

EM. M. PORUMBARU

O. GENTILOMO

G. de ORMODY

D. MARINESCU-BRAGADIRU

PRINȚUL BARBU STIRBEY

C. NACU

DIRECTOR-GENERAL

B. POPOVICI

SUB-DIRECTOR

I. A. BERENDEI

„Naționala“

asigură în contra incendiului, grindinei, contra daunelor de transport pe apă și pe uscat. Asigură asupra vieții omului în toate condițiile usitate:

Cas de moarte. Supraviețuire.

Zestre și Rente.

Sediul social: Palatul societății str. Doamnei No. 12.

AGENȚII ÎN TOATE ORAȘELE ȚĂRII

Representanța generală pentru București se află în palatul Societății.

Le Courrier Européen

Il tout ce qu'il sait Hebdomadaire International Sait tout ce qu'il dit

ABSOLUMENT INDÉPENDANT

PARIS 280, Boulevard Raspail PARIS

COMITÉ DE DIRECTION :

Djournaliere BJEANSON	Gabriel SÉAILLES
J. NOVIGOW	Professeur à la Sorbonne
Nicolas SALMERON	Ch. SEIGNOROS
Ancien Président de la République Espagnole, prof. à l'Université de Madrid	Professeur à la Sorbonne
	G. SERGI
	Prof. à l'Université de Rome

Collaborateurs de premier rang de tous les pays : Articles sensationnels Informations originales Actualités Échos Caricatures Indispensable à toute personne désirant suivre le mouvement politique international

FRANCE		ABONNEMENTS :		UNION	
Un an	Fr. 10	Un an	Fr. 10		
Six mois	7	Six mois	7		
Trois mois	4	Trois mois	4		
Un numéro	0 25	Un numéro	0 20		

Le "Courrier Européen" rembourse INTÉGRALEMENT le montant de son abonnement d'un an par ses Primes ENTièrement GRATUITES

Demandez un numéro Spécimen gratuit

ANNA CONTA-KERNBACH

ELEMENTE DE PEDAGOGIE

Carte fotostitoare tuturor acolora chiemești
 și se include în ceașcă cu educația copiilor. — Aprobată
 de Onor. Minister al Instrucțiunii publice mai
 ales pentru Școlile Normale.

Pretul 4 Lei.

in Depozit la principalele Librării din țară.

Depozitarii din țară ai revistei „Viața Românească”

Bacău: F. Manea, — C. Gavrilescu.
Birlad: Frații Frumuzachi, — N. A. Petrol.
Botoșani: Segal & Marcu, — Librăria Cooperativă Română.
Brăila: Librăria „Reclama”, — I. Gheorghiu & Co., — Frații Olteanu, — Librăria Centrală.
București: Sococ & Co., — L. Alcalay, — Librăria Națională, — Librăria Nouă, — C. Sfetea, — L'Indépendance Roumaine, — S. Farchy, — Bureția.
Buzu: Manole I. Avram.
Calarăși: V. R. Brăncuțescu.
Caracul: Librăria Cooperativă Românească.
Cimpulung: N. Manolescu.
Constanța: F. Nicolaescu, — I. G. Dabo, — Gr. M. Grigoriu.
Craiova: F. Benvenisti, — I. M. Pleșia, — Sococ & Co.
Droboiu: I. E. Bercovici, — „Solidaritatea”.
Droșăni: Arnăuțescu & Adămoiu.

Focșani: M. I. Margulies.
Folcieni: Ianu Reiss.
Galăți: Iliescu, Grossu & Co., — Negoescu & Manișu.
Huși: M. Brochmann.
Iuși: Sococ & Co., — D. S. Barasch, — E. I. Brumer, — I. Cupermann, — F. Șaraga, — M. Zilberman, — Iliescu, Grossu & Co., — D. P. Orăștein.
Piatra (Neamț): Librăria „Munca”.
Pitești: Emanoil Popescu.
Ploești: P. Nastăsescu, Sococ & Co.
Râmnicu-Sărat: I. Spînu.
Râmnicu-Vâlcea: O. Thüringer.
Roman: Tipografia „Lumina”.
Slatina: Frații Barat.
Tecuci: Dimitriu & Moșileanu.
Tirgu-Jiu: N. D. Mișoșescu.
Tirgu-Vestii: Ilie Angelescu, — Librăria Universală.
Tulcea: D. P. Maloschisky.
Turnu-Măgurele: G. Stoicescu.
Turnu-Severin: M. Löwenstein.
Vaslui: S. Grosswald.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază ; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit ; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția : manuscrise, reviste, ziare, cărți etc., a se adresa d-lui **G. Ibrăileanu**, strada Romîna, 4, Iași.

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite direct d-lui **Dr. I. Cantacuzino**, str. Dionsie, 98, București.

Pentru tot ceea ce privește administrația : cereri de abonament, mandate, inserare de anunțuri, etc., a se adresa d-lui **I. Botez**, strada Manolescu, 2, Iași.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească*, sînt rugate să înștiințeze administrația prin o carte poștală.

A apărut în editura revistei *Viața Românească* și se află de vânzare la librăriile mai de samă, precum și la Administrația revistei:

ÎN LUMEA DREPTĂȚII, Nuvele de *I. Al. Brătescu-Voinești*, un volum în 8° de 290 pagini. — Prețul 2 lei exemplarul.

SPECIALISTUL ROMÂN, Contribuție la istoria culturii românești din secolul XIX, de *A. Philippide*, un volum, în format mare, de 96 pagini. — Prețul 1 leu 50 bani exemplarul.

DEMONUL, poemă de *Mihail Lermontov*, traducere în versuri de *Ioan R. Rădulescu*, precedată de o notiță privitoare la «Poetul Caucazului». — O plachetă elegantă pe hirtie velină, format special, 68 pagini. — Prețul 1 leu.

Prețul 1 leu 75 bani

Atragem atenția d-ilor abonați care nu sînt în curent cu plata abonamentului, că vom fi siliți a le suspenda expediarea revistei.

În depozitul Administrațiunii aflîndu-se mai multe colecțiuni din anul I al revistei „Viața Românească” (fără No. 1 și 2), se aduce la cunoștința amatorilor că aceste colecțiuni vor fi puse la dispozițiunea lor, în tot cursul anului 1907, cu prețul de 10 lei colecțiunea celor 8 numere.

Cererile de numere răslețe se vor satisface deasemenea în cursul anului 1907,—dar numai în măsura pușinelor exemplare disponibile,—cu prețul de 1 leu 50 exemplarul.

